

SOSIAALIPOLITIIKAN LUMO

ANTTI HALMETOJA, PERTTI KOISTINEN
JA SATU OJALA (toim.)

SOSIAALIPOLITTIKAN LUMO

Antti Halmetoja, Pertti Koistinen ja Satu Ojala (toim.)

SOSIAALIPOLITIIKAN LUMO

Kansi ja taitto

Maaret Kihlakaski

ISBN 978-952-03-0114-9

Tämä teos on lisensoitu Crative Commons Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen-lisenssillä

© 2016 Tampere University Press ja tekijät

SISÄLLYS

PROLOGI	7
Sosiaalipolitiikan viesti	9
<i>Antti Hälmetyöja & Pertti Koistinen & Satu Ojala</i>	
OSA I SOSIAALINEN KUTISTUU MARKKINOILLA	23
Sosiaalipolitiikan tulevaisuudesta: voiko sitä tietää?	25
<i>Anneli Anttonen</i>	
Voiton tavoittelua hyvinvointivaltiossa	45
<i>Olli Karsio</i>	
Omaishoitosopimus, velvoite vai merkityksetön paperi? ...	54
<i>Minna Zechner</i>	
OSA II LAPSEN JA NUOREN ÄÄNI	65
Lastenhoito, investoitu lapsi ja lapsen ääni	67
<i>Katja Repo</i>	
Onko maallamme malttia integroida nuoret?	74
<i>Ritva Nätkin</i>	
Työtön ja kouluttamaton syrjäytynyt – vai osaava ja aktiivinen nuori?	84
<i>Karita Snellman & Pauliina Lehtonen & Lina Van Aerschot</i>	

Osa III IHMISARVOINEN POLITIIKKA	91
Osallisuutta ja kontrollia julkisessa tilassa	93
<i>Liina Sointu</i>	
Työttömyyden sanktioinnin sijaan aktiivisuuslisä yhteiskunnallisesta työstä	102
<i>Satu Ojala</i>	
Osa IV IDEAT TODEKSI.....	117
Universalismi sosiaalipolitiikan ideaalina	119
<i>Antti Halmetoja</i>	
Perustulo ja uusi hyvinvoinnin paradigma	129
<i>Johanna Perkiö</i>	
Niukkuuden ajan sosiaalipolitiikka	140
<i>Miia Toivo & Liisa Häikiö</i>	
EPILOGI	151
Osattoman katse	153
<i>Pertti Koistinen</i>	
Lähteet	165

PROLOGI

SOSIAALIPOLITIIKAN VIESTI

Antti Halmetoja & Pertti Koistinen & Satu Ojala

Sosiaalipolitiikkaa ja sosiaalisia uudistuksia on tarvittu aina ja kaikkialla. Sosiaalipolitiikan tehtävät ovat ajattomia ja ylirajaisia. Sosiaalipolitiikan voiman voi lukea esimerkiksi siitä, että kaikki täällä elävät lapset voivat turvallisesti astua ilmaiseen ja kaikille avoimeen kouluun. Koulussa heille tarjotaan sivistyksen lisäksi ilmaiset ateriat ja terveystalvelut. Tänään luemme sosiaalipolitiikan tarpeen kerjäläisen katseesta ja siitä, että kohtalokkaat yhteiskunnalliset muutokset ajavat ihmisiä kaduille, leipäjonoihin ja pakolaisiksi.

Sosiaalipolitiikkaa voidaan perustella eettisin näkökulmin korostaen ihmisten vastuuta toisistaan ja yritysten vastuuta työntekijöistään, mutta sosiaalipolitiikalla on myös muita perusteita. Sosiaalipolitiikka voidaan osoittaa tarpeelliseksi ja välttämättömäksi muun muassa siksi, että oikeudenmukainen ja tasoittava tulonjako ylläpitää yhteiskunnallista yhteenkuuluvuutta ja luottamusta sekä mahdollistaa väestön eri ryhmien ja järjestöjen osallistumisen hyvinvoinnin luomiseen. Tämän lisäksi sosiaalipolitiikalla on merkittävä psykologinen ja poliittinen perusta. On vaikea kuvitella toimivaa ja turvallista yhteiskuntaa ilman solidaarisuutta ja vastuuta. Sosiaalipolitiikassa onkin kyse tästä kokonaisuudesta ja samalla uusista yhteiskunnallisista kysymyksistä, jotka

haastavat sosiaalipolitiikan uudistumaan niin että se jälleen onnistuisi purkamaan yhteiskunnallista eriarvoisuutta.

Sosiaalipolitiikalla on lumovoimaa. Sosiaalipolitiikan avulla on jo hyvinvointivaltioita luotaessa nostettu Pohjoismaiden väestöt globaalisti käsittämättömän korkeaan hyvinvointiin ja vaurauteen. Hyvinvointivaltion aikana silloin kun Suomi on – monet kerrat – tipahtanut puusta, on se sosiaalipolitiikan ansiosta aina pudonnut jaloilleen kuin katti. Tämän vuosituhannen haasteet ovat kuitenkin uudet. Tällä hetkellä sosiaalipolitiikkaa vaivaa voimattomuus. Sosiaalipolitiikkaa ei ole kehitetty määrätietoisesti muun yhteiskunnan kehitystä vastaavalla tavalla ja käytännössä on käynyt päinvastoin: sosiaalipoliittisten järjestelmien toimivuutta on itse asiassa heikennetty merkittäväällä tavalla. Ne eivät ole heikentyneet vaan niitä on heikennetty.

Tulo- ja varallisuuserot ovat niin suomalaisessa yhteiskunnassa kuin globaalistikin revenneet täysin uusiin mittoihin. Suomessa tämä näkyy konkreettisesti leipäjonojen venymisenä. Sosiaalisesta eriytymisestä puolestaan kertoo, miten kansainvälisiin sotiin ja niiden aiheuttamaan kärsimykseen ja pakolaisvirtoihin suhtaudutaan piittaamattomasti ja vihamielisesti. Globaalin talouden oikut ja ilmastonmuutoksen aiheuttamat moninaiset ongelmat sysäävät yhteiskuntia ennennäkemättömiin ongelmiin, jotka tuhoavat elämisen perusedellytyksiä ja pakottavat ihmisiä jättämään kotinsa. Ilmiöt eivät rajaudu enää kansallisvaltioiden sisäisiksi vaan ne ovat luonteeltaan maailmanlaajuisia.

Nyt Lumoa kirjoittaessamme viestimme on, että tarvitsemme uudenlaista sosiaalipolitiikkaa, joka kantaisi meitä pitkälle tulevaisuuteen ja lohduttaisi lohduttomia vaikeinakin aikoina. Tässä kirjassa me pohdimme, millaista sen sosiaalipolitiikan tulisi olla. Tämän päivän politiikkaa vaivaa näköalattomuus sen suhteen, mitä tulisi tehdä kansalliselle ja globaalille sosiaaliselle eriarvoisuudelle. Emme voi myöskään enää nojata teollisen yhteiskunnan rakenteille perustuvaan uskoon siitä, että vanhan ajattelutavan mukaisesti talouskasvu vielä voisi tuottaa meille saman tai mikä pahinta entistä runsamman materiaalsen hyvinvoinnin myös tulevaisuudessa. Nyt on hyväksyttävä,

että olemme siirtyneet globaalisti uudenlaisen materiaalisen ja mahdollisesti myös talouden niukkuuden aikaan, mikä edellyttää aivan uusia sosiaalisia ratkaisuja. Näiden tosiasioiden on nyt realisoiduttava uutena politiikkana.

Sosiaalipolitiikan tutkimusta sekä Suomessa että Euroopassa yhdistää ymmärrys ja tieto siitä, että jälleen kerran sosiaalisten kysymysten ratkaiseminen on myös keskeinen vastaus ekologisiin ja taloudellisiin ongelmiin. Tämä viesti olisi nyt vakavasti ymmärrettävä. Poliitiikan on uudistuttava siltä osin kuin sen ratkaisuksi esitetään vanhan yhteiskunnan rakenteita kuten rahatalouteen nojaamista ja materiaalin ylikäyttöä; nämä ovat johtaneet vain silmien ummistamiseen globaaleilta sosiaalisilta ja ekologisilta kriiseiltä. Suomella on nyt paikka toimia globaalina tiennäyttäjänä, mikäli tällainen rooli uskalletaan ottaa. Me olemme olleet vauras ja korkeasti koulutettu yhteiskunta, mikä edelleen luo mahdollisuudet uudenlaisen ymmärryksen varaan rakentuvalla politiikalla.

Meillä on näky uudesta Lumovoimaisesta sosiaalipolitiikasta, joka takaa sekä talouden rakenteiden, maapallon materiaalisten resurssien kestävyden että ihmisten uudenlaisen hyvinvoinnin. Sen yksi keskeinen rakennuspuu on uusi perusturva eli perustulo, joka purkaa historiallisen mutta nyt vanhentuneen sidoksen sosiaaliturvan ja palkkatyön väliltä. Toinen rakennuspuu nojaa uudenlaiseen kansalaisyhteiskuntaan, jossa osallistuminen eri tavoin – vapaaehtoistyöhön, harrastustoimintaan, läheisten tai naapurien hoivaan – huomioidaan korotuksena sosiaaliturvassa ja elämisen, ihmisarvon ja yksilön saavutusten mittana eivät ole enää pelkästään palkkatyö, raha, kuluttaminen ja vaurastuminen.

Viestimme

Sosiaalipolitiikalla on tavoiteltu kauaskantoisia ratkaisuja arjen ja tulevaisuuden haasteisiin. Sata vuotta sitten moni suomalainen oli niin resuinen, että häntä ei voitu aina kelpuuttaa työläiseksi Kehittyvä ja

tulevaisuuteen katsova Suomi tarvitsi työkuntoisia ihmisiä. Taloudellisesta ja sosiaalisesta kurjuudesta nousiin kollektiivisella toiminnalla, joka kohdistettiin yhteiskunnallisten ristiriitojen aiheuttaman kurjuuden ja eriarvoisuuden lieventämiseen. Varsinaisen hyvinvointivaltion rakentaminen vaati todellista visiota ja päättäväistä toimintaa paremman yhteiskunnan puolesta. Näkyä tulevasta oli mukana luomassa Pekka Kuusen kuuluisa *60-luvun sosiaalipolitiikka* -teos. Tuo näky tuotti meille sekä sosiaalisen että taloudellisen, globaalisti verraten käsittämättömän hyvinvoinnin – jopa liiallisen, silloin kuin sitä tarkastellaan taloudellisten tai materiaalisten resurssien keskittymisellä.

Oman aikansa erinomaisena luomuksena hyvinvointivaltio ja sen sosiaalipolitiikka ovat jääneet kuitenkin päivittämättä. Ote kokonaisuudesta on kadonnut, kun ympäröivä maailma ja Suomi ovat muuttuneet radikaalisti. Vuosikymmenten takaiset järjestelmät eivät enää vastaa tätä päivää. Niiden kehittäminen on ollut sirpalemaista eivätkä pikkureformit vastaa mihinkään aikamme suurista sosiaalisista kysymyksistä puhumattakaan siitä, että vanhojen yhteiskunnallisten ristiriitojen ja sosiaalipoliittisten tehtävien rinnalla on syntynyt uusia tehtäviä.

Viestimme on tämä: I Sosiaalipolitiikka ei voi olla enää kansallista ja sisäänpäin käpertyvää. II Sosiaalipolitiikka ei voi enää jättää huomiotta ekologista kehitystä eikä yhdenkään valtion politiikka voi rakentua ainoastaan taloudellisen kasvun ja materian yltiöpäisen käytön varaan. III Sosiaalisia etuuksia ei voi jakaa vain niille, joilla jo on hyvin vaan nyt jos koskaan tulojen ja hyvinvoinnin jakaminen on asetettava keskiöön. IV Sosiaalipolitiikan tulee luopua tavoittelemasta täystyöllisyyttä epärealistisena. Tämän myötä myös koulutuksen tai työn kapeilta poluilta poikkeamisen sanktiointi yksilötasolla on lopetettava. V Sosiaalipolitiikan lähtökohdat eivät voi perustua kapenevaan palkkatyön ideaaliin vaan kaikki yhteiskunnallisesti hyödyllisen työn muodot on saatettava sosiaaliturvan ja sosiaalisten oikeuksien piiriin. VI Sosiaalipolitiikka ei myöskään voi loputtomasti keventää omaa osaansa valtion ja yksilön välisessä suhteessa: esimerkiksi hoivan valtiolistamiselle oli aikanaan painavat perusteet, jotka eivät ole muuttuneet

vaan tehneet itsensä jälleen ilmeisiksi. VII Kaiken politiikan keskiöön on jälleen nostettava sosiaalipolitiikan keskeiset ideat kuten sosiaalinen oikeudenmukaisuus, eri ihmisryhmien välinen tasa-arvo, luottamus ja solidaarisuus. Samalla etuus- ja palvelujärjestelmät on mietittävä uudelleen universalismin lähtökohtien mukaisesti.

On virhepäätelmä syyttää sosiaalisia investointeja kalleudesta, byrokraattisuudesta tai yksilön kahlitsemisesta. Vahva sosiaalipolitiikka synnyttää kestäviä yhteiskunnallisia kompromisseja, vahvistaa ihmisoikeuksia ja kansalaisten keskinäistä solidaarisuutta ja se luo mahdollisuuksia osallisuuteen ja vahvistaa uskoa tulevaisuuteen. Kun nyt moni puheissaan kaipaa sellaista arvoa kuin yksilön vapautta, hän usein unohtaa, että itse asiassa juuri vahva ja oikeudenmukainen, tuloeroja tasaava sosiaalipolitiikka on vasta lähihistoriassa mahdollistanut useimpien suomalaisten ja pohjoismaiden kansalaisten nousun köyhyydestä asemaan, jossa koko kansa on voinut ehkä ensi kertaa maailman historiassa todella olla vapaa ja tehdä yksilöllisiä valintoja. Sosiaalipolitiikka ei holhoa, vaan luo mahdollisuuksia – koko maailman avoimeksi. Moniko suomalainen luopuisi myöskään turvallisesta ympäristöstään, toimivasta tie-, vesi- ja sähköinfrastruktuurista, globaalisti tarkastellen ennustettavasti toimivasta ja luotettavasta hallinnosta tai kaikille avoimista terveys-, sosiaali- ja koulutuspalveluista? Sosiaalipolitiikan lumo piilee juuri siinä, että ennalta- tai uudelleenjakava sosiaaliturva takaa parhaat edellytykset kaikkien yksilöiden hyvälle elämälle.

Näemme sosiaalipolitiikan yhteiskunnallisen muutoksen ja tulevaisuuden airuena. Kysymme, miksi me tarvitsemme jälleen vahvaa sosiaalipolitiikkaa, solidaarisuuden ja sosiaalisen vastuun asettamista yhteiskuntapolitiikan keskiöön. Mitä ilmeisimmin sosiaalisilla ideoilla ja sosiaalipolitiikalla on ratkaiseva merkitys tulevaisuuden hyvinvointia rakennettaessa, mutta millaista tulisi sosiaalipolitiikan olla käytännössä? Mitä me otamme mukaamme menneisyydestä kun rakennamme tulevaisuuden sosiaalipolitiikkaa? Nämä ovat kysymyksiä, joihin haastamme lukijat.

Otammeko tämän matkan ja yhteiskunnallisen keskustelun perustaksi Matteuksen evankeliumin sisältämän vuorisäärän, Minnan

Canthin Papin perheen vai ponnistammeko matkaan John Rawlsin tai Amartya Senin oikeudenmukaisuusfilosofiasta? Entä kehotammeko nyt yltäkylläisyyden pöhöttämiä lähtemään torille ja jakamaan omaisuutensa köyhille vai lähemmekö Robin Hoodin tavoin ryöstöretkelle finanssipääomien keskuksiin ja jaamme saaliimme köyhille? Vai onko jollakulla pöytälaatikossaan parempia ideoita?

Tässä kirjassa tutkijat esittävät sosiaalipoliittisia kipupisteitä ja ideoita. Heitä yhdistää ymmärrys siitä, että sosiaalisen ja ekologisen ottaminen ensisijaiseksi poliittiseksi periaatteeksi tuottaa ainoan kestävän (talous)poliittisen ratkaisun tämän päivän yhteiskunnan ongelmiin, joita kohtaavat yksilöt, perheet, yhteiskuntaluokat, kansallisvaltiot sekä kansainväliset yhteisöt yhdessä.

Tämän kokonaisuuden tarkoitus on samalla muistuttaa, että yhteiskuntatieteellä ja -politiikalla on vakava ekologinen, sosiaalinen ja lopulta taloudellinen vastuu. Huomautamme, että kaikki edellä kuvattu on sopinut ja sopii myös rationaalisen talouspolitiikan perustaksi. Pohjoismainen hyvinvointivaltio on hyvin edullisesti ja tehokkaasti tuottanut korkean koulutuksen ja hyvinvoinnin koko väestölleen, mikä on ollut ja minkä tulisi pysyä Suomen käyntikorttina maailmalle myös tulevaisuudessa. Markkinat eivät valitettavasti ratkaise ensimmäistäkään sosiaalista ongelmaa; ne tuottavat sen sijaan uusia lisäämällä eriarvoisuutta sekä työmarkkinoilla että palvelujärjestelmässä. Emme kuitenkaan väitä, että valtiokeskeisyys tai julkiseen sektoriin nojaaminen enää olisivat ainoita ratkaisuja tämän päivän ongelmiin. Tämä usko olisi naiivia sen jälkeen kun julkisen sektorin idea on tuhattu muuttamalla se uusliberalistiseksi hallintokoneistoksi kilpailuttamisvelvoitteineen ja hankintalainsäädäntöineen. Uskomme sosiaalipoliitikassa kansalaisiin itseensä, maahan nyt muuttaviin uusiin jäseniimme, järjestöihin samoin kuin kaikkiin voittoja tavoittelemattomiin yhteisöihin olivatpa ne julkisen tai kolmannen sektorin tai yritysten tuottamia. Voiton tavoittelu yhteisillä rahoilla on sen sijaan lukuisan tutkimustiedon valossa tuottanut kyseenalaisia sosiaalisia ja myös taloudellisia seurauksia. Julkisten palvelujen lähtökohdaksi ei sovi voiton vaan hyvinvoinnin tavoittelu.

Tarpeet ja politiikka

Yksi tapa jäsentää sosiaalipolitiikkaa ja sen tulevaisuutta on ajatella sitä toimintana, jolla vastataan erilaisiin tarpeisiin. Tarpeet muuttuvat ajassa. Yhteiskuntajärjestelmämme vaikuttaa keskeisellä tavalla siihen, millaisia tarpeita syntyy. Osa tarpeista syntyy luonteeltaan pysyvämmistä ristiriidoista esimerkiksi työn, luonnonresurssien käytön ja pääoman välillä ja osa puolestaan kumpuaa esimerkiksi elinajanodotteen kasvusta tai muutoksista väestön ikärakenteessa. Vahvojen hyvinvointivaltioiden kontekstissa tällaisiin tarpeisiin on toisen maailmansodan jälkeisellä kaudella vastattu niin, että ihmiset on ansioista tai tarvitsevuudesta riippumatta otettu sosiaalipolitiikan piiriin. Pääsykriteeriksi on riittänyt maan kansalaisuus tai riittävän pitkäkestoinen asuminen.

Sosiaalipolitiikan tarvetta ei tule ymmärtää vain yksilöllisenä ilmiönä vaan nimenomaan vastauksena yhteiskunnallisesti tunnistettuihin tarpeisiin (Titmuss 1963). Sosiaalipolitiikka ja yhteiskunnallisiin tarpeisiin vastaaminen voidaan Richard Titmussin esseen *The social division of welfare* mukaan nähdä sekä yhteiskunnan että yksilöiden selviämisen ehtona. Rajanvetoa sosiaalipolitiikassa yksilöllisen ja yhteiskunnallisen tarpeen välillä ei voida koskaan ratkaista vaan niiden keskinäiset suhteet muuttuvat ajan ja vallitsevien olosuhteiden mukaan. Kasvat leipäjonot keskellä suomalaista hyvinvointivaltiota kertovat yksilöiden nälän lisäksi yhteiskunnallisesta ongelmasta – tarpeesta, johon vastaaminen on myös kokonaisuuden säilymisen kannalta välttämätöntä.

Miten tarpeet tunnistetaan yhteiskunnallisesti ja miten niihin vastaaminen tehdään sosiaalipolitiikaksi? Gøsta Esping-Andersen (1990) korostaa klassikossaan *The three worlds of welfare capitalism* kolmen tekijän merkitystä erilaisten hyvinvointivaltioiden ja sosiaalipolitiikan erojen selittämisessä. Nämä tekijät ovat luokkamobilisaatio (erityisesti työväenluokka), puoluepoliittisten liittoumien ja luokkakoalitioiden rakenne sekä sosiaalipoliittisen regiimin historiallinen perinne. Näistä tekijöistä, jotka selittävät minkälaiseksi hyvinvointivaltio ja sosiaalipo-

litiikka kehittyvät, on tietenkin voimakkaasti kiistelty, mikä tulee hyvin esille niin Suomen sosiaalipolitiikan historiassa kuin ajankohtaisissa kiistoissa sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän uudistuksesta, perusturvan uudistamisesta tai vanhempain hoitovapaista. Esping-Andersenin teoksessa selittävät tekijät kumpuavat työn ja pääoman välisestä ristiriidasta. Maiden välisistä eroista ja kamppailuista mainittakoon, että erityispiirteenä pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden kehittymiselle on ollut naisliikkeen ratkaiseva merkitys (Anttonen, Henriksson & Nätkin 1994).

Esping-Andersenin (1990) ajattelu on tässä yhteydessä kiinnostava erityisesti siksi, että tasaetuksien varaan rakentuva universaali sosiaalipolitiikka edellytti tai oli yhteydessä hyvin omalaatuiseen luokkarakenteeseen, jossa valtaosa ihmisistä oli siinä määrin köyhiä, että vaatimattomat tasaetuedut olivat riittäviä. Tasaava sosiaalipolitiikka kuitenkin nosti kansalaiset köyhyydestä ja tuotti tarpeen lisätä etuja sosiaalipolitiikan kannatettavuuden varmistamiseksi. Esping-Andersen toteaa, että säilyttääkseen universalistisen hyvinvointivaltion solidarisuuden sosialistit olivat pakotettuja säätämään sosiaalipolitiikan keskiluokan tarpeita vastaavaksi. Työväenluokan elintason noustessa sekä keskiluokan syntymisen myötä sosiaalidemokraattisissa hyvinvointivaltioissa onnistuttiin pelastamaan universalismi yhdistämällä se kasvaneisiin vaatimuksiin paremmin vastaaviin ansiosidonnaisiin järjestelmiin. Näin ehkäistiin markkinaehtoisia yksityisiä ratkaisuja turvan hankkimisessa. Sittenmin on käynyt niin, että perusturvan ja ansioturvan välinen kuilu on syventynyt ja näin sosiaaliturvajärjestelmä uusintaa entistä suurempaa eriarvoisuutta. Lisäksi paremmassa asemassa olevat hankkivat ansioturvasta huolimatta esimerkiksi yksityisiä vakuutuksia ja ovat päässeet jo liiaksi kartuttamaan kotitalouksien varallisuutta; samalla he käpertyvät jakamaan tuloja ja hyvinvointia kotitalouden sisällä. Silloin köyhät jäävät nojaamaan valtioon ja sen kiristyneisiin ehtoihin samaan aikaan kun hyväosaiset menestyvät markkinoilla.

Perusturvalla elävien kurittaminen – väärin

Edellä kuvatun tasaetuuksiin perustuvan universalismin ja ansiosidonnaisen turvan naittamisen jälkeen on tapahtunut paljon, minä olettaisi herättävän ajatuksia olemassa olevan sosiaalipoliittisen järjestelmän kestävyydestä ja legitimitetistä. Esimerkiksi talouden rakennemuutokset ja massatyöttömyys tuntuvat jääneen pysyväksi ilmiöksi ja työelämän sisäiset jaot uhkaavat suomalaisen työllisyysjärjestelmän perusteita. Sosiaalivaltion syntymisen ja laajentumisen aikainen poliittinen liitto sekä tasaetuuksiin nojaava, universalistinen perusturva ovat jääneet pahasti alisteiseen asemaan. Yhä suurempi osa ihmisistä elää tämän alistetun ja kutistetun etuisuuden varassa. Työttömien lisäksi on myös pienituloisia palkkatyöläisiä ja itsensä työllistäjiä, jotka ovat ansiosidonnaisten etuisuuksien ulkopuolella tai muita heikommassa asemassa.

Muutokset luokkarakenteessa tarkoittavat muutoksia myös hyvinvointivaltiossa ja sosiaalipolitiikan toimivuudessa. Vastaukset tähän uudella tavoin asettuvaan luokkakysymykseen ja sosiaalipolitiikan vaatimusten kasvuun ovat olleet vaihtelevat sekä Suomessa että Euroopan unionin sisällä. Yhteistä kaikille tuntuu olevan, että politiikassa ei joko tunnisteta tai tunnusteta uudella tavalla perusteltavan sosiaalipolitiikan ja luokkakompromissin tarvetta. Edellä kuvatun dualismin syntymisen jälkeen luokkaetuja puolustetaan purkamalla viimeisiäkin rippeitä universaaleista eläke-, sosiaaliturva- ja perhe-etuisuuksista; perustulon kaltaisten ratkaisujen koetaan uhkaavan aiemmin luodun sosiaalivaltion perusteita, vaikka se itse asiassa loisi uudeksi sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestäväen hyvinvoinnin ja yhteiskunnallisesti tärkeän työn liiton.

Voisivatko nyt massatyöttömyys ja työelämän rakenteiden polarisoituminen sekä muuttuva työn kuva olla sellaisia tekijöitä, jotka johtaisivat sosiaalisesti kaivattuihin ja motivoituihin muutoksiin hyvinvointivaltiossa? Jos otamme vakavasti Esping-Andersenin esittämän argumentin luokkarakenteista ja poliittisesta vallasta niin tarkoittaisiko se, että nykytilanteessa tulisi ottaa kysymys ansiosidonnaisen sosiaali-

turvan ja perusturvan välisestä kytköksestä uuteen tarkasteluun? Vai tarkoittaako se sitä, että eriarvoisuuden kasvaminen työväenluokan sisällä on tarkoituksenmukaista ja vääjäämätöntä?

Mikä voima voisi tunnistaa niin yhteiskuntaa kokonaisuudessaan kuin yksilöitäkin kurittavan tarpeen uudistaa sosiaaliturvaa? Tarve kumpuaa osin niistä samoista ristiriidoista kuin hyvinvointivaltioiden rakennuskaudellakin, mutta rinnalle on syntynyt myös uusia ristiriitoja. Näitä ovat esimerkiksi edellä kuvattu työväenluokan sisäinen ristiriita, entisestään kärjistyvät globaalit ristiriidat läntisten hyvinvointivaltioiden ja muun maailman välillä ja ristiriidat sukupuolien välillä.

Palkkojen alentaminen tai työn teettämisen kustannusten alentaminen on jälkijättöistä politiikkaa: sama ”race to the bottom” on käynnissä kaikissa OECD-maissa. Jos lähdemme tälle tielle, emme saavuta lopulta mitään. Kelan perustuloseminaarissa 13.4.2016 Guy Standing (Standing 2016) huomautti, ettei tarvitse olla Thomas Piketty ymmärtääkseen, millainen valtava, globaali ansioiden siirtymä työvoimalta pääomalle on itse asiassa käynnissä. Meidän tulisikin nyt ymmärtää se peruslähtökohta, ettei 1900-luvun tulonmuodostus enää palaa. Tulonjakokeskusteluun ei kenties suoraan paneuduta tämän teoksen sisältämien artikkeleiden kysymyksissä, mutta oletettavasti artikkeleiden lukeminen avaa keskustelua myös tästä sosiaalipolitiikan rakenteellista perustaa koskevasta kysymyksestä.

Uusi, lumovoimainen sosiaalipolitiikka

Hyvin menestyville yhteiskuntamme jäsenille – myös meille itsellemme – muistutamme, että sosiaalipolitiikan Lumo piilee siinä, miten vähäinen eriarvoisuus tuottaa vahvaa luottamusta yhteiskunnan eri ryhmien välillä; me uskallamme kulkea kaikissa suomalaisissa kaupunginosissa emmekä ole tarvinneet, emmekä toivoaksemme tarvitse myöskään tulevaisuudessa, turva-aitoja Tampereen Pispalaan, kaikkien kansanosien keskinäisen sovun ruumiillistumaan. Tänä päivänä meidän olisi uskallettava katsoa kerjäläistä ja pakolaista silmiin ja

autettava häntä; vain näin takaamme myös itsellemme mielenrauhan ja, raadollisesti sanoen, samalla yhteiskuntarauhan. Mitä kiireimmin meidän on samalla kyettävä vastaamaan ekologiseen kriisiin, joka on keskeinen taustatekijä esimerkiksi Lähi-idän rauhattomuudelle ja pakolaisten vyörylle Eurooppaan. Emme voi teljetä ilmastokriisiä ja sen tielle ajamia ihmisiä pois silmistämme myöskään tulevaisuudessa; on yhtä hyvin mahdollista, että joudumme itse tien päälle.

Kirjassa on neljä osaa. Niistä ensimmäisessä osoitamme tämän ajan politiikan virhepäätelmiä kansainvälistymisen ja markkinointumisen kysymysten hoidossa. Toisessa kysymme lapsen ja nuoren äänen kuulemista politiikassa, ylhäältä katsovan hallinnon sijaan. Kolmannessa osassa erittelemme sitä, millaiselta arvopohjalta yhteistä kaupunkitilaa tulisi luoda ja sosiaalisia ongelmia kohdata. Viimeisessä osassa esitämme, mitä tarvitaan uuden ekologisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävänsä sosiaalipolitiikan kulmakiviksi.

I osan kirjoituksia yhdistää näkemys siitä, että tämän päivän politiikka ei tunnista sitä, mihin sen toimet johtavat. Ensinnäkin, Anneli Anttonen ihmettelee kirjoituksessaan miksi pelkäämme kansainvälistymistä eli maahanmuuttoa – vai onko vain tietynlainen kansainvälistyminen suotavaa? Mikä tekee sotaa tai nälkää pakenevasta maahantulijasta vähemmän haluttavan kuin länsimaista esimerkiksi puolison perässä muuttavasta? Mehän tarvitsemme työikäistä, uutta väestöä vaikkapa sen kuuluisan kestävyysvajeen korjaamiseksi.

Toiseksi, Anttonen ja Olli Karsio erittelevät kirjoituksissaan tämän päivän paradoksia siitä, että nyt pyrimme yhteisesti kerätyillä verovarjoilla luomaan markkinoita esimerkiksi hoivapalveluihin – julkinen sektorihan on aikanaan syntynyt suojaamaan kansalaisia markkinahäiriöiltä. Ovatko poliitikot ja äänestäjät tietoisia siitä, että markkinapalveluiden väitetyt tehokkuus- ja tuottavuusargumentit ovat itse asiassa monilta osin kauppamiesten jargonia eivätkä aina totta? Palvelumarkkinat saattavat toimia isoissa kaupungeissa ja ne saattavat lisätä hyväosaisten valinnanmahdollisuuksia, mutta eivät ne toimi kaikkialla, tasapuolisesti tai oikeudenmukaisesti, saati, että ne lähtökohtaisesti säästäisivät kustannuksia. Yritysten tehtävä

on tuottaa omistajilleen voittoa. Mitä tässä kehityksessä tapahtuu yksinäisille vanhuksille, vammaisille, tai huostaanottoa tarvitseville lapsille? Olemme jo pilkkoneet heidän palvelunsa hoivasuoritteiksi, joita kirjataan ja joista laskutetaan. Minna Zechner kysyykin, kuka vastaa kokonaisvaltaisesta hoivasta? Entä jos palveluita koskevien valintojemme seurauksena onnistummekin vain tuottamaan hoivan halpamarkkinat – kuin postmoderniksi versioksi sata vuotta sitten käydyistä huutolaiskaupoista?

II osan kirjoittajat kysyvät, kenen ääni kuuluu lapsiperhepalveluissa ja nuorten palveluissa. Katja Repo näkee perinteisen lasten kotihoidon ja varhaiskasvatuspalveluiden välillä junnaavan kiistan tuolle puolen ja ihmettelee, miksi itse lasta ei kuulla, kun hänen arkeensa vaikuttavia ratkaisuja valitaan. Sama ohikatsominen korostuu nuoruudessa: aikuiset tietävät, mikä nuorelle on parasta. Entä mitä tapahtuu, kun nuori siirtyy pois perheen turvasta ja pyrkii työmarkkinoille? Ritva Nätkin osoittaa, miten hoivan ja huolehtimisen ketju tällöin katkeaa: nuori on omillaan kovilla työmarkkinoilla.

Samalla mikäli nuori ei käy kouluja loppuun ja tähtää työelämään, hänen täytyy olla syrjäytynyt. Tästä kirjoittavat Karita Snellman, Pauliina Lehtonen ja Lina van Aerschot, jotka kyseenalaistavat koko syrjäytymisen käsitteen ja hahmottelevat nuorten palveluille uusia lähtökohtia.

III osassa katsomme yhteiskunnan julkista ja sosiaalista tilaa. Mitä itse asiassa olemme saavuttaneet, kun olemme rakentaneet yhteiskuntaamme enemmän teiden kuin ihmisten ehdoilla? Liina Sointu argumentoi vanhuksen silmin, miltä tuntuu, kun asuntopolitiikka ja kaavoitus on suunniteltu niin, että tilaa istahtaa ihmisten yhteyteen penkille ei ole. Me kiireiset työikäiset suljemme itsemme yksityisautojen koppeihin ja ajamme suojateillä vanhusten varpaille. Sama sulkeutuminen koskee sosiaalista tilaa: miltä yhteiskunta näyttää niiden silmissä, jotka eivät ole työikäisiä ja palkka- tai yrittäjätöitä tekeviä kansalaisia? On kestävämpiä politiikkaa, että pyrimme sulkemaan silmämme sosiaalisilta ongelmilta kuten alkoholismilta ja työntämään marginaalissa elävät pois katukuvasta. Satu Ojala kysyy,

miten työttömiltä voidaan – työlaitoksiksi asti kehittyneen työttömyyden sanktiointijärjestelmän vastikään purkauduttua – erilaisilla politiikkatoimilla jälleen pyrkiä epäämään ihmisarvoa sen sijaan, että tarjoaisimme luottamusta ja loisimme asiallisen perusturvan? Ojala ehdottaa myös yhteiskunnallisen työn kuten vapaaehtoistyön, harrastustoiminnan ohjaamisen tai omaishoivan kompensoimista sosiaaliturvan aktiivisuuslisällä.

IV osassa esitämme solidaarisuutta, tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta perustaksi uudelle sosiaalipolitiikalle. Antti Halmetoja ja Johanna Perkiö perustelevat, miksi universalistista sosiaalipolitiikkaa tarvitaan juuri tänään perustulon muodossa. Perustulon keskeinen etu on se, että se irrottaa sosiaaliturvan ansiotyöstä. Nykypolitiikka on toimimaton, koska se syrjäyttää ne, jotka eivät pysty työhön tai löydä sitä. Kirjoittajat ehdottavat, että ansiosidonnaiset, eriarvoistavat etuudet ja palvelut korvataan universaalilla perusturvalla.

Samassa osassa Liisa Häikiö ja Miia Toivo huomauttavat, että olemme siirtyneet jo uuteen yhteiskuntaan, jota luonnehtii niukkuus. Niukkuuden lähtökohdasta uutta sosiaalipolitiikkaa tarvitaan kahdella tasolla: yhtäältä ihmisten ja yhteiskuntien elinmahdollisuuksia ja luonnonvaroja säilyttävän ja vahvistavan toiminnan tasolla, sekä toisaalta tasolla, jolla tasataan hyvinvointieroja ja turvataan kansallisesti ja globaalisti kaikkien sosiaaliset oikeudet elämää ylläpitävään ja sitä uusintavaan hyvinvointiin.

Teoksen päättää Pertti Koistisen epilogi, jossa hän katsoo kerjäläistä silmiin. Koistinen penää kokonaan uutta sosiaalista vastuuta niin politiikalta kuin kaikilta läsnä olevilta.

Osa I

SOSIAALINEN KUTISTUU MARKKINOILLA

SOSIAALIPOLITIIKAN TULEVAISUUDESTA: VOIKO SITÄ TIETÄÄ?

Anneli Anttonen

Elämme taas kerran aikaa, jossa pohditaan sellaisia yhteiskunnallisia asioita kuin hyvinvointivaltion tila ja tulevaisuus. Olemme tottuneet pitämään Suomea hyvinvointivaltiona ja osana pohjoismaista politiikkaa ja yhteisöä. Olemme myös tietoisia siitä, että kansainväliset trendit ja voimat vaikuttavat paljon enemmän kansalliseen tapaan tehdä sosiaalipolitiikkaa kuin aikaisemmin. Kuvittelemme tietävämmme, millainen on maailma ympärillämme ja miten se muuttuu lähitulevaisuudessa. Tunnistamme samalla uhkia, jotka saattavat muuttaa yhteiskunnan perusrakenteita ja arkista elämäämme. Näitä ovat esimerkiksi ilmastonmuutos, lähialueiden sotilaalliset konfliktit, massiiviset maahanmuuttoaalto ja hallitsematon finansialisaatio. Mutta mitä oikeastaan voimme tietää?

Miten Suomi on muuttunut ja muuttuu?

Tämä kirjoitus sai alkunsa siitä, kun löysin ”Lahdenperän muis-tiinpanot” ja luin niitä 25 vuotta myöhemmin. Ryhmä Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen opettajia ja tutkijoita kokoontui

aika ajoin keskustelemaan suomalaisuudesta. Kesäisenä iltana 1989 istuimme Lahdenperän sinisenä siintelevän järven rannalla. Tuon illan keskustelun muistiinpanoista poimin lainauksia, joiden kautta mietin, miten Suomi ja sosiaalipolitiikka muuttuvat. Tekstin suorat lainaukset perustuvat neljännesvuosisadan takaisin Jorma Sipilän merkintöihin, joita olen saanut käyttää vapaasti. Ne antavat yhdenlaisen näkökulman sosiaalipolitiikan kehitykseen.

Kirjoitukseni on puheenvuoro, joten aineistoa käytän kuvittavassa merkityksessä. Lahdenperässä keskustelimme siitä, millainen Suomi olisi vuonna 2014. Aika lailla samaan ajanjaksoon sijoittuu vuonna 1992 ilmestynyt Olavi Riihisen toimittama, yli 600-sivuinen teos *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseen ja tulevaisuuteen*. Siinä tutkijat arvioivat, millainen hyvinvointivaltio voisi olla vuonna 2017. Artikkelit on kirjoitettu 1990-luvun alussa.

”Lahdenperän muistiinpanoista” voi löytää sellaisia kulttuurisia ja arkisia huomioita, jotka eivät helposti kirjaudu tutkimuksiin. Niistä muodostuu omanlaisensa, aika rosainen ja jäsentymätön maisema tulevaan.

Mitä Olavi Riihinen ennusti?

Sosiaalipolitiikka 2017-teoksessa ennakoitiin, että talouden kansainvälistyminen ja Eurooppaan integroituminen kaventavat etenkin julkistalouden liikkumatilaa. Valtion uudet tehtävät liitettiin esimerkiksi pankkien pelastamiseen ja elinkeinoelämän tukemiseen. Keskiluokkien kasvun ajateltiin tuovan mukaan hyvinvointikäsitysten monimuotoistumisen (pluralismin) ja heikkenevän solidaarisuuden suhteessa köyhiin ja pienituloisiin. Kaikki nämä seikat yhdessä vaikuttaisivat hyvinvointivaltion etuuksiin ja palveluksiin. Ne tulisivat heikentymään. Hyvinvointivaltion kriisi on Riihisen kirjan punainen lanka.

Olavi Riihinen (1992b, 603–638) jakaa päätösluvussa Anthony Giddensin ajatuksen, jonka mukaan tulevaisuutta ei voi ennustaa

ja historiankulku on sattumanvaraista. Silti tutkijoiden tehtävä on lisätä ymmärrystä mahdollisista kehityskuluista ja niitä ohjaavista muutostekijöistä. Hän listasi näistä tärkeimmät: ikärakenteen muutos, keskiluokkaistuminen, naisten aseman muuttuminen, sosialismin uhan häipyminen, täystyöllisyyden ja sitä koskevien tavoitteiden häviäminen, yhteiskunnan pluralisoituminen ja korporativismin yhteiskunnallisen voiman heikkeneminen. Kirjan päättää kuvaus kahdesta erilaisesta skenaarista, joista ensimmäinen on ”riutuva ja riitainen Suomi” ja jälkimmäinen ”voimistuva Suomi”. Nämä ovat edelleen ajankohtaisia.

Riutuvassa Suomessa ansioperiaate voi hyvin ja sitä täydennetään yksityisvakuutuksella, mutta ”uusioikeistolaiset tendenssit yhdessä julkisen sektorin rahoitusvaikeuksien kanssa ohjaavat sosiaalipolitiikkaa *welfare mix* -suuntaan”, ja ”keskiluokkien halu valinnanvapauden lisäämiseen voimistaa hyvinvointipluralismia” (mt, 627). Liberaalinen konservatismi siirtää sosiaalipolitiikkaa kohti residuaalista, tarveharkintaan ja heikkoihin etuuksiin perustuvaa, mallia. Kilpailevan ideologian puuttuminen avaa mahdollisuuden supistaa etuuksia. Sosiaalinen eriarvoisuus lisääntyy, työelämässä yleistyvät epätyypilliset työsuhteet, luokkarakenne polarisoituu ja köyhyydestä tulee suomalaisen yhteiskunnan arkipäivää. Asuntovelkaantuminen kaventaa yksilöiden valintoja. Suomi ”menettää huomattavan osan pystyvintä ja koulutetuinta nuorta väestöään” maihin, joissa asuminen on halvempaa ja ansiotasoa korkeampaa kuin kotimaassa (mt, 631). Itse kukin voi miettiä, missä määrin tämä skenaario kuvaa 2010-luvun Suomea.

Voimistuva Suomi on verraten vahvan talouskasvun maa, työttömyys on alhaista ja eurooppalaisten kasvualueiden kilpailuedut onnistutaan tavoittamaan. Tässäkin mallissa Suomea uhkaa ”laaja työikäisen väestön menetys” (mt, 633), ja siksi tuotannon on keskityttävä tietyille kasvualueille. Maaseutu ei pysy vetovoimaisena. Maasta muuttavien tilalle tarvitaan siirtolaisia, jotka tuovat mukanaan kansainvälisyyttä. Suvaitseva ja vapaamielinen ilmapiiri yhdessä suotuisan talouskehityksen kanssa muuttaa työelämää parempaan suuntaan, ja sosiaalipolitiikka säilyy melko universaalina, eli etuudet ja palvelut

ulotetaan kaikille, ja hyvätasoisena. Hyvinvointipluralismi vahvistuu: ”uutuutena ilmaantuvat osuustoiminnalliset sosiaalipalvelut esimerkiksi päivähoitossa ja vanhustenhuollossa. Ne tarjoavat kustannustasoltaan kilpailukykyisiä ja samalla ihmisläheisiä vaihtoehtoja” (mt. 635). Sosiaalipolitiikka on edelleen institutionaalisen uudelleenjaon mallin mukaista”, eli melko universaalia ja kattavaa. Tämä skenaario kuvasi ainakin osin Suomen nousua lamasta 1990-luvun puolivälin jälkeen aina vuoteen 2008 saakka. Vuoden 2008 talouskriisin jälkeen on siirrytty supistuvan sosiaalipolitiikan aikaan. Työttömyys on pysynyt korkeana ja poliittiset suhdanteet suosineet talouskuria, johon liittyy etuuksien ja palvelujen heikentäminen.

Sosiaalipolitiikka 2017 on erinomainen lukupaketti kaikille niille, jotka haluavat tutkimukseen perustuvan kertomuksen sosiaalipolitiikan kehityksestä ja muutoksesta, hyvinvointivaltion kriisistä ja mahdollisista ratkaisuvaihtoehdoista sekä siitä, missä tutkijat ajattelivat tämän maan olevan vuonna 2017. Emme tosiaankaan ole voineet – ennen taikka nyt – tarkasti ennustaa, mihin olemme menossa emmekä edes tarkasti voi tietää sitä, millaisessa ajassa juuri nyt elämme. Siitä huolimatta on tärkeää pohtia, mistä tulemme, minne mahdollisesti olemme matkalla ja millaisen tulevaisuuden haluamme. Näitä asioita tämä kirjoitus käsittelee.

Kansainvälisyydestä, Kiinasta ja vähän Afrikastakin

Lahdenperän pohdinnoissa lähden liikkeelle siitä, millaiseksi ajattelimme Suomen vuonna 2014. Asetimme aikahorisontin 25 vuoden päähän, kun pohdimme tulevaa kesällä 1989. Yritimme arvuutella, mitä voisi tapahtua neljännesvuosisadassa, ja muistiinpanoista ilmenee, millaisia asioita suomalaisuuteen ja maailmanmenoon liitimme. Näiden lainausten kautta pohdin, miksi näin ajattelimme ja mitä itse ajattelen nyt noista ajatuksista.

”Suomi kansainvälistyy. Ulkomaalaisten määrä lisääntyy Suomessa. Raja aukeaa itään. Saksat yhtyvät. Japani ja Länsi-Eurooppa nousevat maailman talouden keskuksiksi. Neuvostoliitosta tulee vahva sivistysvaltio.”

Uskoimme tuolloin nopeaan kansainvälistymiseen ja maahanmuuton lisääntymiseen. Suomi on toki kansainvälistynyt, mutta maahanmuuttajien määrä on silti yhä vuoden 2015 tapahtumista huolimatta matala verrattuna esimerkiksi Ruotsiin. Suomessa vallitsee hallituksen ja useiden ekonomistien mukaan kestävyysvaje. Toki näin on, toisaalta Suomessa on haluttu jatkaa etnisesti ”valkoisen Suomen perintöä” pitämällä muukalaiset poissa milloin minkäkin syyn nojalla. Loppukeksällä 2014 uutiskynnys kuitenkin ylittyi, kun Suomeen tuli muutama kymmenen pakolaista Syyriasta. Samaan aikaan Ruotsiin saapui muutama sata syyrialaista jokseenkin joka viikko. Tilanne muuttui nopeasti vuoden 2015 aikana, jolloin Suomeen tuli 32 476 turvapaikanhakijaa. Vastaava luku vuonna 2014 oli 3 651. Kun kesällä 1989 kaipasimme Suomeen roimasti lisää kansainvälisyyttä, emme osanneet ennakoida, että rasistiset ja ulkomaalaisvastaiset voimat voisivat täällä vahvistua. Eurooppaa ja Suomeakin ravistellut maahanmuuttoaalto on tehnyt näkyväksi suomalaisen yhteiskunnan tietynlaisen kääntyneisyyden sisäänpäin samoin kuin piilossa eläneen muukalaisvihan. Tällaisista asioista ei keskusteltu *Sosiaalipolitiikka 2017* -teoksen sivuillakaan; siirtolaisuudesta kylläkin, ja vielä enemmän suomalaisten halusta muuttaa muihin maihin (Riihinen 1992b).

Suomi on edelleen hieman outo yhtenäiskulttuurin maa idän ja lännen välissä, eikä 25 vuodessa ole tapahtunut kovinkaan suurta keikausta. Väki vanhenee, kestävyysvaje syvenee ja tiukasti vallan kahvassakin olevat poliitikot lietsovat maahanmuuttovastaisuutta. Moraalinen paniikki on kohdistunut milloin mihinkin, esimerkiksi maahanmuuttajaiteihin, joiden lastenvaunut kiiltävät uutuuttaan. Voi Suomi Suomeni maa! Lastenvaunuistahan tässä kestävyysvajeesa on pohjimmiltaan kyse. Mikä vika siinä, että edes äidit hoitavat kestävyysvajetta kuntoon?

Monta muutakin asiaa saattaa seurata etnisenkisestä sisäänpäin kääntymisestä: yrittäjien määrä pysyy matalana, alkoholin käyttö korkeana ja katukuva mustanharmaana. En tiedä, missä olemme 25 vuoden kuluttua kestävyysvajeemme kanssa, mutta Suomi tuskin pärjää näillä moraalisisillä koodistoilla kilpailussa maahanmuuttajista. En voi olla lisäämättä tähän erään tuttavani ajatuksia. Hän itse sanoo, että hänen pitäisi oikeastaan olla perussuomalainen 'äijä'; hän ei kuitenkaan voi hyväksyä maahanmuuttovastaisuutta. Nuorena vammautunut ja ikänsä kansaneläkkeellä sinnitellyt mies uskoo, että häntä ei vanhana hoida yksikään suomalainen mies tai nainen. Jo nyt hänen lääkärinsä terveyskeskuksessa ja sairaalassa ovat usein muualta tulleita ja kohtelevat häntä hyvin. Totta on, että meillä on enemmän maahanmuuttajia kuin vuonna 1989, mutta silti aivan liian vähän kestävyysvajeen näkökulmasta. Mitä meillä sen sijaan on paljon, on maahanmuuttovastaisuutta.

Mitä sitten on tapahtunut rajoille? Raja itään on tietyllä tapaa varmasti avoimempi kuin 1989, mutta Ukrainan kriisin edelleen keväällä 2016 varjostaessa suur- ja lähivaltasuhteita tämä rajalinja on politisoitunut uudella tavalla. Moni muukin rajalinja politisoituu tavalla, jota muutama vuosi sitten olisi ollut vaikea ennakoita. Viimeisen vuoden aikana turvapaikanhakijoiden reittejä Eurooppaan on alettu tukkia rakentamalla muureja ja vahvaa rajavalvontaa. On vaikea tietää, mitä näille rajoille tapahtuu. Idän avoimempi raja voi muuttua suljetummaksi tai päinvastoin. Ilmassa on paljon rajoihin liittyviä epävarmuuksia, joten tilanne on tyystin toinen kuin kesällä 1989. Kun istuimme Lahdenperässä järven rannalla kesäkuun alussa, tiesimme, ettei Saksojen yhdentymistä voi enää mikään pysäyttää. Näimme, kun Berliinin muuri murtui. Elimme rajojen avautumisen aikaa. Emme todellakaan keskustelleet siitä, että Berliinin muurin tilalle voisi jonain päivänä tulla toisenlaisia muureja.

Oli toki monia muitakin asioita, joita emme nähneet: Aasian vaurauden liitimme Japaniin, mutta Kiinasta ei muistiinpanoissa ole sanaakaan. Kahta päivää myöhemmin olisi ollut: kesäkuun 4. päivänä 1989 Tiananmenin aukion mielenosoituksen tukahduttaminen

muuttui verilöylyksi. Nuo kuvat ovat piirtyneet syvälle muistiin. Kiinalla on monet kasvat.

Tuohon aikaan Kiinaa johti Deng Xiaoping, joka oli aloittanut taloussuodistukset 1970-luvun lopulla. 1980-luvulla Kiina kapitalisoitui nopeasti, joten kaikki merkit uudesta talousmahdista olivat varmasti vuonna 1989 näkyvissä – emme niistä kuitenkaan puhuneet. Omakin utelias katseeni oli läntisesti suuntautunut. Yhdysvallat kutsui puoleensa vahvana tiedemaana, eikä se siinä asiassa tuottanut pettymystä. Olen kuullut elämäni parhaat luennot New Yorkissa syksyllä 1989 ja Berkeleyssä keväällä 1990. En voi unohtaa Agnes Hellerin istuen puhuttuja, äärimmäisen tarkasti artikuloituja ja sivistyneitä monologeja häpeästä, filosofian tehtävästä ja tutkijoiden vastuusta New Schoolissa (1989) enkä Evelyn Fox Kellerin tyystin toisella tavalla syyttäviä luentoja feminismistä UCLA:n Berkeleyyn kampuksella. Vieläkin harmittaa, etten päässyt samaisena keväänä kuulemaan Arlie Hochschildin kurssia perheestä. Tarjolla ei ollut edes auditing-paikkaa, joka Kellerin luennolla tarkoitti konkreettisesti lattialla istumista, jos istumapaikkoja ei ollut vapaana; myöskään keskusteluun ei saanut osallistua. Tuolloin en mitenkään voinut arvata, että 25 vuoden kuluttua istuisin Chengdussa Sichuanin maakunnassa vastaamassa asiantuntijoiden kysymyksiin siitä, millainen universaali sosiaalivakuutus Kiinaan pitäisi luoda.

25 vuoden kuluttua tästä hetkestä, noin 85-vuotiaana, en ehkä vieraille missään tieteenharjoittajana. Hatara arvaukseni on, että Afrikassa voi tapahtua paljon. Tällä hetkellä ehkä kaikkein kiinnostavin maanosa sosiaalipolitiikan osalta on Latalainen Amerikka. Siellä on erittäin intensiivisesti kehitetty universaaleja, mutta tiukan ehdollisia (conditional) sosiaalisen turvan järjestelmiä etenkin köyhyyskierteen katkaisemiseksi (Heimo 2014). Mutta monissa muissakin maissa, esimerkiksi Nepalissa ja Namibiassa luodaan uutta universalismia, kun Suomessa tästä periaatteesta etäännyetään. *Sosiaalipolitiikka 2017* -teoksen yksi tärkeä johtopäätös oli, että keskiluokkaistunut eronteon yhteiskunta (Roos 1992) ei näytä tarvitsevan universaalia sosiaali- ja terveysturvaa vaan welfare mix -tyyppistä hyvinvointipluralismia

(Anttonen & Sipilä 1992). Voi olla, että meillä Suomessa universalismin eetos saa 2010-luvulla vahvaa kannatusta vain jonkinlaisen kansalaispalkan muodossa, ei enää palveluissa. Vapaudesta valita on tullut yksi tärkeimmistä ”ismeistä”.

25 vuodessa tapahtuu paljon, 50:ssä vielä paljon enemmän. Vuoden 1989 kesän jälkeen Saksat odotetusti yhdistyivät, sosialismi romahti, kahden nuoruuttani hallinneen ideologian eli sosialismin ja kapitalismin valtataistelu laimeni, uusliberalismi eteni maailmanlaajuisena aaltona ja Kiinasta tuli kapitalismin vahvin temmelyskenttä mutta myös vahva tiedemaa. Neuvostoliitosta tuli Venäjä – sivistysvaltioko? Neuvostoliiton johtaja Mihail Gorbatsšov vieraili Suomessa lokakuussa 1989: ”Haluan tervehtiä puolueetonta Suomea”. Suomen presidenttinä toimi tuolloin Mauno Koivisto – sosiaalidemokratia eli ja voi hyvin. Kaikista näistä huomioista voi vetää yhden johtopäätöksen: tulevaisuuden tietäminen on tavattoman vaikeaa. Neuvostoliitosta ei tullut sivistysvaltiota ajattelemallamme tavalla. Siitä tuli Vladimir Putinin hallitsema Venäjä. Missä ihmeessä voimme olla 25 vuoden kuluttua? En tosiaan tiedä. Huoli tulevasta on kuitenkin paljon suurempi kuin 1989, tuona ihmeellisen optimismin vuonna. Onkohan järven selkä koskaan ollut sinisempi ja tyynempi?

Politiikan ja kulttuurin suunnista

Lahdenperässä keskustelimme paljon politiikan suunnasta ja puolueista. Yksimielisiä olimme siitä, että Suomi porvarillistuu ja oikeistolaisuu, ja tämä huomio jaetaan myös *Sosiaalipolitiikka 2017*-teoksessa. Kaikki meistä eivät kuitenkaan uskoneet kaiken läpitunkevaan uus-oikeistolaistumiseen: punamulta voisi sen pysäyttää. Keskustelimme myös kulttuurista ja sen muutoksesta. Seuraavaksi näitä teemoja syleilevä näyte keskustelun virrasta koskien tulevaisuuden suuntaa, eli mitä ajattelimme Suomen olevan vuonna 2014:

”Suomi amerikkalaistuu ja Tampere saa pilvenpiirtäjänsä. Maanviljelys joko loppuu tai kukoistaa kasvihuoneilmiön vuoksi. Luonto tuhoutuu edelleen. Ydinvoimalakatastrofeja syntyy lisää maailmalla. Terveystaitat vahvistuvat ihmisissä. Keskusta ja vasemmisto liittoutuvat suojelemaan ihmistä. Vahva naispuolue korostaa niukkuuden ideaa. Naisten asema vahvistuu yhteiskunnassa kaikin tavoin. Homoerotiikka lisääntyy. Uusoikeiston moraalikoodi valtaa alaa. Tupakointi kielletään ravintoloissa. Sukupuolimoraali tiukkenee. Uskonnolliset liikkeet kasvavat. Yhteiskunnallinen ilmasto on ankara ja teknokraattinen ohjaus tiukkenee. Sosiaalidemokraateista tulee oikeistolainen teknokraattinen puolue.”

Tampere sai ensimmäisen pilvenpiirtäjänsä 2014; tämä ennustus osui oikeaan. Luonto oli suuri huolenaihe 25 vuotta sitten kuten tälläkin hetkellä. 25 vuoden kuluttua ekologinen kysymys voi olla polttavampi kuin sosiaalinen kysymys. Tarvitsemme kipeästi uudenlaista ekologista sosiaalipolitiikan ymmärrystä (Hirvilampi 2015). Jos ilmasto, meret ja maaperä saastuvat nykyvauhdilla, yhteiskuntapoliittisten kysymysten asialistan kärkeen nousee luonnon pelastaminen. Ihmisen muisti näissä asioissa on kuitenkin kovin lyhyt. Tšernobylin ydinvoimaonnettomuudesta oli 1989 kulunut vain kolme vuotta: edelleen piti välttää sienien ja marjojen keräämistä! Olimme valtavan tietoisia ydinvoiman nurjasta puolesta, Tšernobyl oli lähellä. Vuonna 2011 tapahtunut Fukushima ydinvoimaonnettomuus tapahtui niin kaukana, ettei suomalaisen politiikan ja talouden eliitin ydinvoimainnostus laimennut. Suomi on ja pysyy eurooppalaisen ydinvoimatuotannon kärkimaana. Meitä ei huolestuta lainkaan se, että jätteiden säilytys on epävarmoissa käsissä tai että ydinvoima muuttuu tavattoman kalliiksi tavaksi tuottaa energiaa. Suomi on teknokraattinen maa, jossa politiikan tekijät uskovat loputtomasti insinööritieteen kykyyn ratkaista joskus jossakin tulevaisuudessa ne ongelmat, joita tuotamme nyt tuleville sukupolville ja luonnolle. Näin me ajattelimme jo neljännen vuosikymmenen jälkeen; paljon myöhemmin Suomen pääministeriksi

valittiin keskustalainen insinööri, Juha Sipilä, mutta punamulta saattoi jäädä historiaan.

Maanviljelys ei ole loppunut, mutta ruoasta on tullut uudenlainen yhteiskuntapoliittinen kysymys (Mononen ja Silvasti 2012). Millaista ruokaa syömmekö? Miten ruokaa prosessoidaan? Millaisia terveyshaittoja lisäaineet, elintarviketeollisuuden kemikaalit ja tehotuotanto saavat aikaan? Miten ruoka ja sairaudet tai ruoka ja eriarvoisuus liittyvät toisiinsa? Näitä kysymyksiä pohditaan aivan toisella intensiteetillä kuin 25 vuotta sitten. Ruoka voi edelleen politisoitua ja muodostua hyvin keskeiseksi sosiaalipoliittiseksi kysymykseksi, puhumattakaan puhtaasta vedestä.

Muun politiikan osalta ennusteemme ei osunut maaliin. Vasemmisto ja keskusta eivät ole liittoutuneet suojelemaan ihmistä; ennemminkin poliittinen keskusta ja oikeisto yhdessä oikeistopopulistisen puolueen kanssa ovat liittoutuneet suojelemaan elinkeinoelämää ja talouden kasvua. Ihmisen suojeleminen on 2010-luvun hallituspoliittisessa toiminnassa jäänyt taka-alalle, kun hallituksen tärkein tehtävä on pitää Suomi kansainvälisten yksityisten markkinayritysten, ”luottoluokitattujen”, AAA-kerhossa. Tällaista hallituspolitiikkaa ei ollut olemassa 25 vuotta sitten, mutta talouden ja valtion finanssipolitiikan kansainvälistyminen ja etenkin eurooppalaistuminen tapahtuivatkin toden teolla vasta 1990-luvulla ja pitkälti Euroopan keskuspankin vauhdittamina. Mutta kyllä vuoden 2016 hallituspolitiikan linjanveidoissa on jotain ihan aidosti suomalaistakin: täällä kaukana Euroopan reunalla ihmisoikeudet ovat edelleen jotenkin vain sivuutettavissa.

Politiikan muutokset ovat olleet suurempia kuin osasimme odottaa. Universalismin ja sosiaalipolitiikan vahvin taustavoima Suomessa on ollut punamullassa, mutta aivan lähitulevaisuudessa tällä yhdistelmällä ei maata hallita. Lahdenperän illassa ajattelimme, että sosiaalidemokraattien liikevoima katoaa puolueen teknokratisoitua ja oikeistolaistua. Näin osin kävikin. Naispuolueeseen uskoi meistä tuolloin muutama, naisten aseman vahvistumiseen yhteiskunnan eri osa-alueilla kaikki. Mutta onko naisten asemassa sittenkään tapahtunut tarpeeksi radikaalia vahvistumista? Juuri nyt ei näytä siltä:

presidentti ja pääministeri ovat miehiä samoin kuin melkein kaikki puoluejohtajat. Vuonna 2016 hallituksen politiikassa sukupuolten tasa-arvo on ottanut askeleita taaksepäin. Naisen asema muuttuu kovin hitaasti, ja joissakin asioissa otamme askeleita taaksepäin: naiset ovat pitempään kotona vauva- ja kotihoitovapailta kuin juuri missään muussa Euroopan maassa. Naisiin kohdistuva väkivalta ei juuri vähene, eivätkä yritykset palkkaa naisia johtajiksi. Nyt toivon, että seuraavien 25 vuoden aikana tapahtuisi paljon enemmän muutoksia sukupuolten välisissä valtasuhteissa. Onneksi Suomeen ei kuitenkaan ole syntynyt voimakkaita, esimerkiksi aborttia vastustavia liikkeitä. Mehän ennakkoimme, että uskonnolliset liikkeet vahvistuisivat. Näin ei ole käynyt. Niiden paikan ovat ehkä ottaneet erilaiset populistiset ryhmät ja niitä lähellä olevat puolueet. Suuri ilon aihe on, että heteroseksuaalisuuden valta-asema on edes vähän alkanut horjua. Sukupuolineutraali avio-
liittolaki astuu voimaan 2017.

Politiikan suuntaa on vaikea ennustaa. Samaa koskee taloutta. Vuoden 2008 talousromahdus tuli lähes kaikille taloustieteen asiantuntijoillekin täytenä yllätyksenä: ei näin pitänyt käydä. Sosiaalipolitiikka ja talouspolitiikka kulkevat käsi kädessä, joten muutokset taloudessa merkitsevät muutoksia sosiaalipolitiikassa. Miten sitten voisimme ennustaa, mihin suuntaan talous tai sosiaalipolitiikka ovat menossa? Tai politiikka? Tai miltä näyttää hyvinvointivaltio vuonna 2039? Olemmeko edelleen osa Euroopan Unionia? Onko Suomi kenties yhtiötetty ja myyty ulkomaiseen omistukseen, demokratia ulkoistettu yrityksille ja kansalaisuus lopetettu? Emme voi tietää?

Tässä ajassa vuonna 2016 Ukrainan kriisi jatkuu, etelämpänä on Syyria sotineen sekä päättymätön kärjistynyt konfliktitilanne Israelin armeijan ja Hamasin hallinnoiman Gazan välillä. Ei ole mikään ihme, että Suomen Akatemian ja Euroopan Unionin tutkimusrahoitusohjelmissä turvallisuus on yksi keskeinen teema.

Turvallisuus ei tarkoita samaa kuin sana ”social security”. Sosiaalinen turvallisuus tai sosiaaliturva oli toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan tie kohti hyvää ja oikeudenmukaista yhteiskuntaa. Etenkin Britanniassa uskottiin lujasti siihen, että kaikki ihmiset pitää

saada koulutuksen, terveydenhuollon ja rahallisen perusturvan piiriin. Sosiaalipoliittiset hyveet koituisivat kansakunnan menestykseksi. Universalismi loisi vakautta, tasa-arvoa ja yksinkertaista hallintoa. Ja pitkälti tällaisten sosiaalipoliittisten oppien varassa länsimaiset hyvinvointivaltiot luotiin (Anttonen & Sipilä 2000). Näistä ihan-teista olemme luopumassa tai ainakin etääntymässä. Universalismin nimeen vannotaan nyt muualla kuin Suomessa. Meillä kansalaisten pitää saada valita itselleen parhaiten sopivat palvelut siinä missä he valitsevat mieliviininsä tai vaatemerkinsä.

Hallitus ehdotti huhtikuun 6. päivänä 2016, että julkiset palvelutuottajat yhtiöitetään. Mikähän taho tämän jälkeen on se puolueeton ja sektionaalisten intressien yläpuolella toimiva ”julkinen”? Valinnanvapaus ei tarkoita vain sitä, että asiakas valitsee. Valinnanvapauden maailmassa myös palvelun tuottaja valitsee asiakkaat. Mikä taho jatkossa hoitaa ne, joita kukaan ei halua hoitaa? Köyhät? Juopot? Muistisairaat vanhat? Marginaalissa elävät? Jos ei ole julkisia palveluja, ei ole yhteisvastuuta eikä sitä puolueetonta palveluntuottajaa – ei myöskään paikallista ja suoraa demokratiaa. Demokratiavaje on valtava uhka juuri nyt.

Valinnanvapauden ylistys

”Yksityistäminen etenee ja julkinen terveydenhuolto pysähtyy. Lääkärien koulutustaso laskee ja vain yksityissairaaloissa on suomalainen henkilökunta. Suomi on olemassa vuonna 2009.”

Vuoden 1989 kesällä ei enää ollut epäilystäkään siitä, etteikö yksityistäminen etenisi julkisen sektorin sisällä rivakasti. Oletimme, että yksityistäminen tulee olemaan voimakasta terveydenhuollossa ja että 25 vuoden kuluttua meillä on paljon yksityissairaaloita. Näin ei käynyt, eikä lääkärienkään koulutustaso ole heikentynyt. Mutta julkisen terveydenhuollon kehittäminen ei sekään edennyt. Rinnalle on tietoisesti ja poliittisin päätöksin luotu vahva yksityinen terveyden-

huolto ja julkisten palveluiden on annettu rapautua. Työterveys on joillakin aloilla paisunut melko suuriin mittoihin. Vuonna 1989 jo olin työterveyshuollon piirissä, mutta laitoksen johtajakin muistutti joka syksy, että teidän ei pidä sitä käyttää vaan ”menette terveyskeskuksiin hoidattamaan itseänne ja vaivojanne”. Työterveys sijaitsi kaukana rumassa rakennuksessa, jossa sijaitsi monta muutakin valtion konttoria. Yksi niistä oli Valtion työterveyshuolto: muutama lääkäri käytävällä piti vastaanottoa, mutta harvassa olivat käynnitkin. Lääkäri opetti nostamaan pieniä käsipainoja.

Jotenkin systeemi muuttui niin, että ensin muodostettiin Medivire ja hyvin nopeasti se yksityistettiin. Viime vuosien aikana työterveys oli ihan jotakin muuta: jos meni vastaanotolle ja oli pitkittynyt flunssa, joutui heti konsultaatioon erikoislääkärille. Jos oli kaksi flunssaa peräkkäin, piti käydä läpi niin suuri määrä kokeita ja konsultaatioita, että niihin väsyi. Käyntejä tuli paljon terveellekin asiakkaalle. Hienoahan se omalla tavallaan on ollut meille etuoikeutetuille. Saisipa mieshenkilö, jota yllä siteerasin, saman hoidon terveyskeskuksesta, mutta ei hän tahdo saada mitään hoitoja – paitsi erikoissairaanhoidon asiakkaana. Meillä on jo kaksi kerrosta terveydenhuollossa, vähintään kaksi kanaavaa ja huikea eriarvoisuus mitä tulee terveyspalvelujen saatavuuteen ja terveydentilaan. Universalismi riutuu. Oma työterveysuhteeni on normalisoitunut, kun palveluntuottaja vaihtui tai sitten työnantaja vain on laittanut jarrut päälle. Olen tyytyväinen: ylihoitaminen loppui.

Sairaalat eivät tosiaankaan ole yksityistyneet, mutta aika moni lääkäri työskentelee yksityisellä terveysasemalla, joiden voitot siirtyvät jonnekin veroparatiiseihin. Julkispalvelujen markkinoistaminen etenee voimakkaasti. Nopeinta se on sosiaalipalveluissa, etenkin asumis- tai ympärivuorokautisen hoidon ja auttamisen palveluissa, joista yli puolet voi olla voittoa tuottavien yritysten tuottamia (Karsio & Anttonen 2013). Näin on esimerkiksi lastensuojelussa: suojelu on muuttunut liiketoimeksi. Ehkä 25 vuoden kuluttua, kun eriarvoistuminen ja erilaistuminen etenevät riittävän pitkälle, on keksittävä uudelleen julkinen. Ehkä konsulttien kaarti laulaa kuorossa, että vain julkinen valta voi taata ja tuottaa yhteiskunnallisia hyveitä kuten yhtäläisen

pääsyn koulutukseen, terveydenhuoltoon ja hoivaan. Ehkä tulee aika, jolloin keskustelemme taas tarpeista emmekä maksukyvyistä. Tämän päivän Suomessa maksukyky on alkanut määrittää sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen saamista enemmän kuin ehkä koskaan aikaisemmin. Johonkin markkinoistumisen huumaan hautautui sellainen osuustoiminnallisen palvelujärjestelmän kasvun odotus, jota *Sosiaalipolitiikka 2017* -teoksessa uumoiltiin.

Parhailtaan elämme monella tapaa uutta residualismin, eli pahimman köyhyyden tarveharkintaisen lievittämisen, aikaa sosiaalipolitiikassa. Jos olet köyhä, tyydyt kunnan osoittamaan paikkaan palvelutalossa. Jos olet varakas, käytössäsi on palveluseteli ja se voi toimia ohituskaistana suosittuun palvelutaloon ja turvalliseen hoitoon. Sama toistuu verovähennysoikeudessa. Jos olet köyhä, et raihnaisenaakaan saa siivousapua. Jos olet hyvätuloinen, saat siivousapua valtion subventoimana, vaikka et sitä tarvitsisi. Hyvinvointivaltioon istutetaan käytäntöjä, jotka eriarvoistavat. Jotenkin uskon, että tulevien 25 vuoden aikana järki ja oikeudenmukaisuus voittavat.

Nyt monet poliitikot ajattelevat, että valtio ei saa rajata mitenkään markkinatalouden lakeja: kaikki on kaupan. Valtion tehtävä on mahdollistaa verotusoikeuden avulla palvelujen kustantaminen. Ihanteena pidetään sitä, että raha seuraisi kuluttajia, jotka tekevät palvelumarkkinoilla informoituja ja rationaalisia päätöksiä. Tämä edellyttää kilpailutilanteen luomista ja etenkin sitä, että kaikilla toimijoilla pitää olla oikeus ensinnäkin päästä osalliseksi valtion verotuloilla rahoitettavien palvelujen tuottamisesta ja toiseksi oikeus tehdä voittoa sosiaalipoliittisilla hyveillä. Tämä ajatus on tyystin uusi suomalaisen yhteiskunnan ja länsimaisen hyvinvointivaltion historiassa. Tähän asti on ajateltu, että julkisen vallan pitää tuottaa rahoittamansa palvelut itse tai yhteistyössä voittoa tuottamattoman järjestökentän kanssa. Muutos on jo tapahtunut ja tiedämme, että sosiaalipoliittisten hyveiden kaupallistamisesta on tullut erittäin tuottoisa liiketoimi. Muis-tisairas vanhus ei varmasti tee informoituja ja rationaalisia päätöksiä palvelumarkkinoilla, mutta kunta tai omaiset voivat sijoittaa hänet palvelutaloon, jonka voitot kotoutetaan veroparatiiseihin. Olemme

todella kaukana siitä maailmasta, jossa sosiaalipolitiikka oli yhtä kuin kansakunnan ja kansalaisen paras. Sosiaalipolitiikasta on tullut kauppatavaraa. Eläkevaroilamme voidaan käydä sotia Afrikan maissa ja palvelutaloasumisen voitoilla rahoittaa vaikkapa juuri sotiin tarvittava aseellisuutta. Tätä emme voi parhaalla tahdollakaan nimittää hyvinvointivaltion ajaksi. Hyvästit sille!

Miksi sitten näin kävi? Miksi sosiaalipoliittisista hyveistä on tullut markkinahyödykkeitä, joita saa tuottaa kuka tahansa ja lähes millä kriteereillä tahansa?

Moni kuntapäätävä asettuisi nyt vastustamaan näitä ajatuksia ja sanoisi, että onhan meillä hankinta- ja kilpailulainsäädäntö, poliittinen valtakunnallinen ohjaus ja kansallinen sosiaalipoliittinen lainsäädäntö. Tilanne ei ole villi vaan hallinnassa; tai ehkä siinä on joitakin ”valuviikojia”. Osin näin onkin. Esimerkiksi Sitran sääntökirjat palveluseteliasumiseen ovat pitkiä kuin nälkävuodet. Markkinoiden tulo tuo mukanaan huikkeen sääntelybyrokratian: kun palvelun tuottajaan ei voi luottaa, on kontrolloitava aivan kaikkea kalorimääristä ikkunoiden kokoon. Ja kun työntekijään ei voi palveluorganisaatioissa luottaa, ihan kaikkea hänen työssään pitää kontrolloida. Kaikki on kirjattava minuuttien tarkkuudella että tehokkuus lisääntyy. Aikaa ei saa jäädä pienelle keskusteluhetkelle eikä luovalle työnteolle. Kaikki pitää standardoida.

Eräässä kokouksessa tuli esiin, että erään kaupungin asettama kalorimäärä aterialle ei toiminut, kun joku tuottaja keksi lisätä laihaan velliin halvinta ruokaöljyä: vanhus sai kalorit, mutta ei ehkä ihan sillä tavalla kuin ”kunta” ajatteli. Hyvä esimerkki markkinapalvelun kontrolliongelmasta oli myös äitini kotihoito: kaupunki kyllä valvoi, että paikalla käytiin kolmesti päivässä. Ovessa oli tarra, johon työntekijä leimasi kännykkänsä mennessä tullen. Kaupunkia ei kuitenkaan riittävästi kiinnostanut, mitä 15 minuutin aikana tapahtui ja vielä vähemmän se, että äidin luona kävi yli sata ihmistä vuodessa. Ihan mukavia hoitajiahan heissä oli, mutta useimmat kävivät vain kerran eivätkä edes tienneet, mitä oli tarkoitus tehdä. Ruoka laitettiin lämmitettyä eteen, mutta se löytyi jääkaapista tai roskiksesta. Kun on

riittävän kauan syömättä ja juomatta, seuraukset ovat ihan jokaisen arkijärjellä ennakoitavissa. Kotihoidosta on tullut minimistä huolehtimista: ainakin äiti löydettiin aamulla lattialta ja minulle soitettiin, jos piti toimittaa sairaalaan. Olisi pitänyt juosta paikalle joka päivä paikkaamaan palvelujärjestelmän laiminlyönnit. Sellainen hyvinvointivaltio meillä nyt on.

Kotipalvelu vuonna 1989 oli jotakin ihan toista kuin kotipalvelu vuonna 2015. Vuonna 1989 samat hoitajat kävivät samojen ihmisten luona ja saattoivat viipyä jopa tunteja: siivota, käydä kaupassa, laittaa ruokaa, seurustella. Vuonna 2014 kaikki tämä oli pilkottu tehostettuihin osapaketteihin. Kolme kylmää ateriaa tulee kerralla jääkaappiin. Kotihoidon tehtävä on lämmittää, mutta se ei ehdi seurata, syökö vanhus vai ei. Siivouspalvelu ostetaan itse, jos tulot riittävät verovähennyksen hyödyntämiseen, tai sitten kaupungin sopimustuottaja käy siivouksen tekemässä. Päiväkeskuskäynti kerran viikossa on kaiketi tarkoitettu toteuttamaan osallisuutta yhteisössä, aktiivisuutta vanhalla iällä ja nivelten liikkuvuutta. Jos yksinäisyyden tunteja havaitaan, asiakasohjaaja tilaa järjestöistä ulkoiluttajan tai juttukaverin: käyvät jos käyvät. Oma kokemukseni näistä oli aika surkea: käynnit loppuivat yhden tai kahden vierailun jälkeen. Kukaan ei ilmoittanut palvelun loppumisesta, koskaan en saanut selville mitä tapahtui. Sen verran universalismista on jäljellä, että kotihoitokonsepti on kaikkialla maassa jokseenkin sama: supernopeat kotipalvelukäynnit, yksi päiväkeskuspäivä jokseenkin samalla kaavalla (unohdin saunomisen päiväkeskuksessa), ateriat kotiin kylminä ja lisäpalveluja, jos rahaa on. Yksityiset toimijat ja julkinen sektori massatilaajana ovat tuoneet meille lähes täydellisen virtaviivaistamisen. Hyvä että palveluntuottajat kirittävät toisiaan!

Mitä tällä kaikella sitten on tekemistä suomalaisuuden ja kansainvälisyyspohdintojen kanssa? Mitä äitini täysin standardoitu kotihoito kertoo maastamme ja suomalaisuuden tilasta? Paljonkin.

Mikä muuttuu ja mikä ei?

1980-luvulta lähtien uudet julkisjohtamisen, yksityistämisen sekä markkinaistamisen opit levisivät kulovalkean tavoin maasta ja mantee-reelta toiselle. Samaan aikaan julkistalouksien jatkuvat kriisit ja valtion kassavajeet ovat pakottaneet säästöliekille. Julkistalous on pitänyt saada kuriin, jotta kansantalous ja taloudellinen kasvu voisivat hyvin. Jos vielä 1980-luvun alussa ajateltiin, että sosiaalipolitiikka kesyttää kapitalismin kovuuden, niin nyt ajatellaan, että kapitalismin lait on saatava sosiaalipolitiikan periaatteiksi. Elämme tyystin erilaisessa maailmassa kuin 1980-luvulla. Kun sosialismi hävisi ideologioiden taistelussa, myös sosiaaliliberalismi alkoi näivettyä. Jonkinlaisessa aatteellisessa tyhjiössä me nyt elämme ja yritämme tehdä maailmasta tehokkaan – ilman häiritseviä oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon oppeja. Niitä on kovin vaikea tuottaa ja myydä markkinoilla!

Suomella on omat rajoitteensa. Talous on kovin kapeasti muuttaman elinkeinon varassa: sellun ja jo menetettyjen matkapuhelimien. Maatalouden ei ole tarvinnut tukiensa vastineeksi kansainvälistyä eikä tuottaa houkuttelevia tuotteita edes keskiluokan vaatimaan makuun. Riittää kun Venäjä tarvitsee – tai tarvitsi – laktoositonta maitoa ja kansa lenkkimakkaraa. Edes Suomesta suomalaisille ei ole herunut lähiruokaa ja lisääineetonta einestä kuin muutaman vuoden ajan. Olemme olleet valovuosien päässä monista vauraista maista. Hallitus elää kaudesta toiseen metsän ja mahdollisten nokioiden varassa. Me emme halua myydä palveluja, vaatteita, ruokaa, musiikkia, elämyksiä. Vienti on puun tai puhelimen näköistä: on asioita, joista tämä maa ei ota oppia. Naapurimaa Ruotsi on tehnyt vientituotteita huonekaluista, vaatteista, musiikista, murhista eli kaikesta sellaisesta, jota ihmiset tarvitsevat arjessa – eivät tietenkään tarvitse murhia. Ruotsi on jatkanut kansankodin perinteitä: tehdään tuotteita tavallisille ihmisille kaikkialle maailmaan, sillä kaikkialla ihmiset tarvitsevat aika lailla samoja asioita.

Myös näistä asioista me tavallaan keskustelimme Lahdenperässä. Kävimme paljonkin keskustelua valtion alkuhämäristä: mitä meistä

olisi tullut, jos Venäjä ei olisi vallannut sodassa Ruotsin merentakaisia metsää, jolla suomea puhuvat asuivat, ja muutama saamelainen, tuhansine järvineen. Tämä alue tuli erityiseksi osaksi Venäjää, ja tiettyjen poliittisten yhteensattumien vuoksi se sai myös omaa itsehallintoa. Kulttuurisesti ja poliittisesti asuinalueitaan omakseen havitteleva yläluokka käytti voimakkaasti valtionhallintoa Suomi-projektinsa välineenä. Tällöin alkoi suomalaisen intelligentsian identifioituminen valtioon, joka vielä vahvistui osana Venäjän suurta vallankumousprosessia. Eikä tuo identifioituminen ole tyystin kadonnut edes 2010-luvulla. Edelleen valtio on eliitin väline, jota käytetään erilaisten Suomien rakentamiseen. Ja edelleen podemme tiettyä alemmuudentunnetta suhteessa muihin maihin. Naapuri-Ruotsi on aina häikäissyt jollakin tavalla: kansankodillaan, hyvinvointivaltiollaan, maahanmuuttajayhteiskunnallaan, Ikeallaan. Moderni loisto on ollut muualla kuin Suomessa, lyhyttä Nokia-aikakautta lukuun ottamatta. Toki hyvä Pisa-menestys auttaa hieman haavojen nuolemisessa.

Emme Lahdenperässä unohtaneet sitäkään seikkaa, että Suomessa lähti liikkeelle valtava yhteiskunnallinen rakennusprosessi sotien jälkeen, ja se kattoi kaikki elämänalueet: teollisuuden ja infrastruktuurin rakentamisen, maatalouden modernisoinnin, toimeentuloturvan ja sosiaalipalvelujen nopean kehittämisen, valtakunnallisen yliopistoverkon luomisen. Suomi muuttui voimakkaan taloudellisen kasvun siivittämänä hyvin nopeasti yhdeksi Euroopan rikkaimmista maista. Tärkeää on ollut sekin, että Suomessa on vallinnut huomattava poliittinen konsensus sen jälkeen, kun työväenkysymys saatiin huomattavalta osin 1960- ja 1970-luvuilla purettua hyvinvointivaltiollisten toimenpiteiden avulla. Yksi tärkeä seuraus oli hyvin toimiva valtio. En tiedä, tuntevatkohan ketkään muut kuin suomalaiset samalla pysyvällä tavalla valtiotaan yhtä lailla omakseen. Voi olla, että tässä asiassa muutos on jo ovella.

Naisten asema Suomessa kertoo aivan erityisesti kulttuurisen perinteen jatkuvuudesta. Suomessa naiset ovat länsieurooppalaisista eniten kokopäivätyössä, he ovat saaneet varhain äänioikeuden, ja kyenneet hankkimaan huomattavan aseman valtiopäivillä. Tästä huo-

limatta kulttuuri on kovin paternalistinen. Naisten avoin syrjintä on yhä jokseenkin hyväksyttyä Suomen ollessa yksi viimeisiä maita, joissa hyväksyttiin YK:n yleissopimus naisten kaiken syrjinnän kieltämisestä. Myös naisjohtajien harvinaisuus kertoo kulttuurista, jossa isien valtaa ei ole koskaan vakavasti kiistetty.

”Suomen tietty kulttuurinen isolaatio on antanut mahdollisuuden vahvistaa oman kulttuurin erityispiirteitä. Suomalaiset kohtaavat yleensä vain toisia suomalaisia. Ihmiset voivat kohdata toisensa tuttuina tai puolituttuina, eivät vieraina. Kommunikaatiossa on paljon sanatonta intimiteettiä.”

Ajattelimme näiden asioiden olevan selityksiä sille, että ihmiset ovat voineet kehittää erityisen kulttuurisen koodiston, jossa vieraiden kanssa käytävän keskustelun tavoilla ja käytöksellä on suhteellisen vähän merkitystä ja jonka varassa muukalaisia voi jopa vihata. Ja hyvätkin innovaatiot jäävät kaupallistamatta, lisättäisiin tänä päivänä. Kaikella tällä on merkitystä sille, miten elämme, millainen hyvinvointivaltio meillä on ja mikä on tulevaisuutemme. Jälkikäteen on helppo olla viisas. Suomen tie takapajulasta moderniksi rikkaaksi valtioksi edellytti modernia sosiaalipolitiikkaa, eriarvoisuuden kitkemistä ja oikeudenmukaisuuden vaalimista. Ilman näitä asioita Suomen tie olisi ollut aika lailla erilainen. Ilman näitä Suomen tulevaisuus tulee olemaan hyvin erilainen.

Juuri nyt olisi keskusteltava siitä, millaisen tulevaisuuden haluamme. Saako eriarvoistuminen jatkua? Voidaanko etuuksia ja palveluksia heikentää vuodesta toiseen? Entä mitä seuraa siitä, että julkiset palvelut hävitetään. Miksi halutaan luopua kansalaisten puolueettomasta ja tasapuolisesta kohtelusta palveluissa? Missä ovat kansalaisten vaikutusmahdollisuudet? Eihän meillä ole asiaa yhtiöiden hallitukseen ja johtoryhmiin. Demokratiakin uhkaa kadota. Kunta on ollut sosiaalinen innovaatio vailla vertaa. Nyt saatamme olla matkalla eliitin valtaan, jossa suuret korporaatiot ja yhtiöt hallitsevat. Se taas lisää miesten ja rahan valtaa. Yhtiöittämisen riskit tiedetään hyvin: kansanvalta katoaa,

asiantuntijavalta vahvistuu, väärinkäytökset ja korruptio lisääntyvät: lobbarit voivat hyvin. Olemmeko juuri nyt uuden aikakauden kynnyksellä? Olisiko taas aika istua sinisenä siintelevän järven rannalle ja miettiä suomalaisuutta, maailmanmenoa ja sitä, missä mahdamme olla 25 vuoden kuluttua?

VOITON TAVOITTELUA HYVINVOINTIVALTIOSSA

Olli Karsio

Missä kulkevat markkinoiden moraaliset rajat: tuleeko mitä tahansa voida ostaa ja myydä? Julkisten palveluiden tuottaminen markkinoilla tai markkinaehtoisesti muuttaa palveluiden merkitystä ja kansalaisten suhtautumista niihin. Markkinoiden laajentumisella elämänalueille, joille niiden ei ole aiemmin nähty kuuluvan, voi olla laajakantoisia ja pysyviä vaikutuksia. Terveyttä, sosiaalipalveluita, koulutusta, julkista turvallisuutta, ympäristönsuojelua ja muita perinteisesti julkisen sektorin järjestämiä ja kustantamia hyödykkeitä voidaan pitää kaikkien kansalaisten oikeuksina. Voidaanko näitä hyödykkeitä turvata kaikille, ja miten niiden merkitys muuttuu, jos niiden hankkiminen on riippuvaista markkinoista?

Hyvinvointivaltion tehtävät

Hyvinvointivaltion yksi keskeisistä tehtävistä on ollut suojella kansalaisia markkinoiden luomilta epävarmuuksilta (Esping-Andersen 1985). Nyt saman tavoitteen saavuttamiseksi käytetään paradoksa-

lisesti markkinoita. Useita hyvinvointivaltion huolehtimia julkisia tehtäviä on siirretty voittoa tavoittelevien yritysten vastuulle. Nyt siis hyvinvointivaltion tehtävänä onkin tukea markkinoita, ei kansalaista. Onko muutos tehty tietoisesti vai onko näin vain tapahtunut? Sosiaalipolitiikan kriittinen tehtävä on avata keskustelua siitä, kenelle ja millä periaatteilla sosiaali- ja hyvinvointipalveluja tuotetaan ja miten niitä rahoitetaan. Sosiaalipolitiikan näkökulmasta on oikeutettua kysyä, millä perusteilla julkisia varoja kanavoidaan voittoa tavoitteleviin yrityksiin, ja mitkä ovat julkisella rahalla tuettujen yksityisten palveluntuottajien vastuut hyvinvoinnin tuottamisessa? Voisiko julkisia palveluja tuottavilta yksityisiltä yrityksiltä edellyttää sosiaalista ja yhteiskunnallista vastuullisuutta?

Palveluiden järjestämistä markkinaehtoisesti, palveluiden tuottamista markkinamekanismeilla, voiton tavoittelua, ja markkinaehtoisten toimintatapojen omaksumista julkiselle sektorille kutsutaan markkinoistumiseksi (Anttonen & Meagher 2013). Julkisia sosiaali- ja terveyspalveluita on markkinoistettu monilla eri tavoilla etenkin 1990-luvulta alkaen. Sosiaali- ja terveyspalveluiden kilpailuttaminen, kuluttajuuden vahvistaminen, palvelumarkkinoiden luominen ja julkishallinnon uudistaminen yritysmailman opein ovat merkkejä hyvinvointivaltion muutoksesta, markkinoistumisesta. Tätä kirjoitusta kantava kysymys onkin, voidaanko voittoa tavoittelevan toiminnan ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion tavoitteet sovittaa yhteen. Toisin sanoen, voiko hyvinvointivaltio käyttää markkinoita ydintehtäviensä toimeenpanossa ja järjestämisessä. Väitän, että markkinamekanismien käyttäminen julkisten palveluiden järjestämisessä ja voittoa tavoittelevan toiminnan logiikka muuttavat perustavanlaatuisesti hyvinvointivaltion ideaa, periaatteita, legitimizeettiä sekä kansalaisten suhdetta hyvinvointivaltioon.

Sosiaalipolitiikka markkinoistumisen tiellä

Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli on perustunut verovaroin kustannetuille julkisille palveluille ja etuuksille, universalismille, tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden tavoitteille, aktiiviselle työvoimapolitiikalle sekä korkealle työllisyysasteelle, unohtamatta taloudellista kasvua. Julkisten palveluiden ideaalina olleessa mallissa palvelut on järjestetty verovaroin, jolloin ne ovat kansalaisille pääasiallisesti maksuttomia ja kaikkien saatavilla varallisuudesta tai muusta yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta (Anttonen & Sipilä 2010). Näihin tavoitteisiin on pyritty julkisen vallan keskeisellä roolilla palveluiden rahoituksessa, järjestämisessä, tuottamisessa ja valvomisessa sekä universalistisella toimeentulo- ja palvelujärjestelmällä. Sosiaali- ja terveyspalvelut on määritelty julkisiksi hyödykkeiksi, joita ei ole tietösten ja poliittisten päätösten seurauksena tuotettu markkinamekanismeilla. Hyvinvointivaltion kritiikkiin ja vapaata kilpailua korostavan politiikan seurauksena sosiaalipolitiikan painopiste on kuitenkin siirtynyt julkiselta sektorilta markkinoille ja yksilöille.

Markkinoistumisella on monia erilaisia ilmenemisen muotoja. Usein markkinamekanismeja, kuten uutta julkisjohtamista, kilpailuttamista, tilaaja–tuottaja-mallia ja palvelusetelimalle perustellaan tehokkuuden, valinnanvapauden, läpinäkyvyyden ja ennen kaikkea kustannustehokkuuden lisääntymisellä. Harvoin uudistusten yhteydessä pohditaan voittoa tavoittelevan toiminnan vaikutuksia palveluiden käyttäjiin, työntekijöihin ja palveluihin. Esimerkiksi palvelusetelin käyttö sosiaali- ja terveyspalveluissa johtaa helposti tilanteeseen, jossa varakkaampi väestönosa saa nopeammin ja laadukkaampia palveluita sijoittaessaan itse rahaa julkisen tuen eli palvelusetelin päälle. Ne, joilla ei ole varaa maksaa omista varoistaan palvelusetelin arvon lisäksi jäävät vaille vaihtoehtoja. Tuloksena on jo valmiiksi eriarvoisessa taloudellisessa asemassa olevien kansalaisten välisen eriarvoisuuden kasvu.

Kansallisia ja paikallisia valintoja

Suomi on lainsäädännöllään ja paikallisilla käytännöillä silottanut tietä sosiaalipolitiikan markkinoistumiselle. Julkisten palvelujen ulkoistamista eli hankintaa säätelee hankintalainsäädäntö. Hankintalakiin on sisällytetty sosiaali- ja terveyspalvelut, vaikka hankintoja käsittelevä EU-lainsäädäntö ei tätä vaadi. Hankintalaki tarjoaa useita erilaisia tapoja kilpailuttaa palvelut, kuten neuvottelumenettelyn, mutta avointa kilpailumenettelyä kuitenkin suositellaan ja painotetaan hankintalaissa. On hyvinkin kohtuullista arvioida, että suomalaista sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmää on kehitetty markkinaystävällisemmäksi kuin esimerkiksi EU edellyttää. Vapaan kilpailun edistäminen on ollut asialistalla sosiaalipoliittisten kysymysten edellä.

Sosiaalipalvelu- ja paikallishallintoreformit ovat johtaneet erilaisten, julkisesti säänneltyjen markkinoiden syntymiseen ja erilaisten toimijoiden osallistumiseen markkinoille. 1990-luvun alkuun asti voittoa tavoittelevia, sosiaalipalveluita tuottavia yrityksiä oli Suomessa erittäin vähän. Vuonna 1990 yksityisen, voittoa tavoittelevan sektorin osuus työvoimasta sosiaalipalveluissa oli 0,5 ja 2010-luvulle tultaessa lähes 15 prosenttia. Sosiaalipalvelumarkkinoita ei käytännössä katsoen ollut olemassa 1990-luvun alussa, koska hyvinvointivaltion laajenemisen seurauksena valtio ja kunnat vastasivat sosiaalipalvelujen järjestämisestä ja tuottamisesta. Tämä perustui ajatukseen alueellisesta tasavertaisuudesta kansalaisten välillä samoin kuin siihen, että julkiset palvelut arvioitiin muutama vuosikymmen sitten ehdottomasti edullisemmaksi kuin yksityiset palvelut. Sittemmin julkista sektoria on alettu syyttää tehottomaksi ja kalliiksi, vaikka evidenssiä tästä ei ole (esim. Petersen & Hjelmar 2014).

Julkinen sektori ja etenkin kunnat ovat aktiivisesti valinnoillaan luoneet Suomeen sosiaali- ja terveyspalvelumarkkinoita 1990-luvulta lähtien. Sosiaalipalveluiden markkinoistuminen on liittynyt kiinteästi palveluiden ulkoistamiseen kilpailuttamalla. Kilpailuttamisprosessit ovat melko raskaita ja kalliita, ja niissä osapuolina toimivat kunta palveluiden hankkijana ja palveluntuottajat palveluntarjoajina. Kil-

pailuttamisprosessit ovat suosineet suuria yrityksiä, joilla on resursseja ja osaamista hankintakilpailutuksiin. Tultaessa 2010-luvulle on kasvavasti korostettu myös vapaan valinnan malleja ja asiakaskeskeisyyttä. Palvelusetelimalli on levinnyt nopeasti osaksi suomalaisten kuntien palvelujärjestelmää. Kattavaa tutkimusta palvelusetelin käytöstä ei ole tehty, mutta sen käyttö esimerkiksi vanhuspalveluissa ja valikoiduissa terveydenhuollon toimenpiteissä on yleistä lähes koko maassa.

Markkinoistumispolut ovat johtaneet erilaisten alueellisten sosiaalipalvelumarkkinoiden kehitykseen. Markkinatoimijoiden kirjo on laaja. Yhden hengen yritykset eivät ole harvinaisia esimerkiksi tuki- ja kotipalveluissa. Sosiaalipalveluita tuottavat pienyritykset tekevät epäilemättä pitkää työpäivää ja ovat usein erittäin riippuvaisia kunnista palvelujen ostajina (Hasanen 2013). Pienyritysten vastakohtana palveluita tuottavat kansalliset ja kansainväliset suuryritykset, joiden toiminta on hyvin erilaista paikallisiin yritysyrityksiin verrattuna.

Kenen tilille veroeurot päätyvät?

Kansalliset ja kansainväliset yritykset ovat tulleet pysyvästi osaksi suomalaista hyvinvointipalvelujärjestelmää. Julkisesti luodut palvelumarkkinat, etenkin asumispalvelumarkkinat, ovat olleet houkuttelevia voittoa tavoitteleville yrityksille. Palvelumarkkinat keskittyvät kasvavassa määrin kansainvälisille, suurille yrityksille (Lith 2013). Kansainväliset yritykset ovat yleensä vielä suurempien kansainvälisten sijoitusyhtiöiden omistuksessa. Niiden ainoa tavoite on tuottaa voittoa osakkeenomistajilleen. Kansainvälisten yritysten omistajuuskuviot ovat usein hyvin monimutkaisia ja vaikeasti jäljitettävissä. Kyseisillä yrityksillä on usein paljon tytäryhtiöitä ja toimintaa eri nimillä eri maissa, joten niiden kirjanpidon seuraaminen, voittojen ja tappioiden kirjaaminen sekä verosuunnittelun selvittäminen on usein mahdotonta. Suurten yritysten toimintastrategiaan kuuluu lisäksi olennaisena osana pienempien yritysten ostaminen.

Palvelumarkkinoilla toimivat myös kolmannen sektorin järjestöt ja yhdistykset ja näistä lähtöisin olevat yhtiöitetty yritysryhmät. Järjestötoimijat ovat usein pakotettuja yhtiöittämiseen toimiakseen palveluntuottajina sosiaali- ja terveystalouselämämarkkinoilla, koska Suomessa palveluiden järjestämisen tavoitteena on kilpailuneutraaliteetin eli ”reilun kilpailun” toteutuminen. Usein voittoja tavoittelemattomat yhdistykset tai järjestöt kuitenkin omistavat nämä yritykset ja vaikuttavat niiden toiminnan periaatteisiin. Markkinoilla toimii myös jonkin verran erilaisia sosiaalisia tai yhteiskunnallisia yrityksiä, joiden toimintaa säätelevät yritysten taustalla vaikuttavat ideologiset toimintaperiaatteet tai yhteiskunnalliset säädökset kyseisen nimikkeen saavuttamiseksi (Toikko 2012, 98–100).

Miksi meillä on julkiset markkinat?

Hyvinvointivaltion markkinoistumisen tausta on eittämättä uusliberalistisessa talouspolitiikassa. Uusliberalismi korostaa vapaita ja sääntelemättömiä markkinoita. Uusliberalistisen talouspolitiikan vaikutukset ovat havaittavissa useissa markkinoistumista edistävässä uudistuksissa. Esimerkiksi uusi julkisjohtamisoppi, joka korostaa yritysten toimintatapojen siirtämistä julkiseen hallintoon, edustaa uusliberalistista suuntausta. Uuden julkisjohtamisen hengessä julkista hallintoa on uudistettu hyödyntämällä markkinoiden toimintaperiaatteita, joilla uskotaan saavutettavan tehokkaampi ja taloudellisempi julkinen sektori. Sosiaali- ja terveystalouselämämarkkinoiden syntymistä voidaan pitää myös tietoisien poliittisten päätösten seurauksena (Gingrich 2011). Markkinoistumista on edistetty poliittisilla päätöksillä, jotka olisivat voineet olla erilaisia ja jotka voivat olla erilaisia tulevaisuudessa.

Vastausta siihen, miksi 25 vuotta sitten suomalainen hyvinvointivaltio ei tuntenut yksityisiä sosiaalipalvelumarkkinoita, ja miksi nyt suomalaiset vanhuksat ja sijoitetut lapset ovat monikansallisten yritysten palveluiden asiakkaita, on vaikea määrittellä yksiselitteisesti. Kuitenkin tämä muutos on seurausta poliittisista päätöksistä, jotka

eivät ole olleet mitenkään vääjäämättömiä. Pohjoismaita vertaamalla huomaamme jo selviä eroja markkinoille annetussa roolissa. Suomen ja Ruotsin sosiaalipalveluissa voitontavoittelu on huomattavasti yleisempää ja laajemmalle levinnyttä kuin Tanskassa ja Norjassa (Meagher & Szebehely 2013). Näissä maissa markkinoiden moraaliset rajat on määritelty toisin. Esimerkiksi Norjassa ammattiyhdistysliikkeellä on ollut suuri merkitys markkinoistumisen vastustamisessa (Vabø ym. 2013).

Suomalainen julkinen palvelujärjestelmä on nyt jo riippuvainen kansainvälisten yritysten tuottamista palveluista. Ilman voittoa tavoittelevia yrityksiä hyvinvointivaltio ei enää pystyisi tuottamaan kansalaisilleen nykyisiä sosiaali- ja terveyspalveluita. Muutos on ristiriidassa pohjoismaisen hyvinvointivaltion periaatteiden kanssa. Keskustelua pitäisi käydä enemmän markkinoiden ja julkisen sektorin sekä markkinoiden ja palvelun käyttäjien välisestä riippuvuudesta. Mitä tapahtuu, jos julkiselle sektorille palveluita tuottavat yritykset hakeutuvat konkurssiin? Johtaako markkinoiden keskittyminen suurille yrityksille rajuun julkisten kustannusten kasvuun? Miten voittoa tavoittelevat yritykset pystyvät tuottamaan voittoa ja tuottamaan palvelut halvemmalla kuin muut palveluntuottajat? Polkevatko ne työntekijän oikeuksia? Mitä työntekijöille ja asiakassuhteille tapahtuu, kun palveluntuottaja vaihtuu?

Yhteiskunnallista keskustelua pitäisi käydä enemmän siitä, että sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottamista määrittelee enenevästi voiton tavoittelu. Siitä, että kansalaisten välinen eriarvoisuus kasvaa yksityisten vakuutusten ja palvelusetelimallien seurauksena, koska palvelun käyttäjien oman rahan merkitys palveluissa lisääntyy. Siitä, että alueellinen eriarvoisuus lisääntyy, kun palvelutarjonta eriytyy paitsi kaupunkien ja maaseudun, myös Etelä- ja Pohjois-Suomen välillä.

Julkisten palvelujen ulkoistamisen myötä myös yksityisten toimijoiden sääntelyn tarve kasvaa. Tutkimukset osoittavat, että yksityiskohtainen ja tarkka palvelujen sääntely heikentää niiden laatua, mutta julkisen sektorin tilaamia palveluja ei voi jättää valvomattakaan. Tilaaja–tuottaja-mallien kaltaiset rakenteet ovat itse asiassa tuottaneet

byrokrattisia prosesseja, jotka etäännyvät palvelun tarkoituksesta ja saajasta. Palveluiden sijaan on tuotettu uusia hankintatapoja sekä kilpailuttamiskäytäntöjä, ja käytännössä on onnistuttu lisäämään näennäystävä määrä paperityötä kuten kirjaamista, laskutusta ja raportointia.

Sosiaalipolitiikan tehtävän uudelleen löytäminen

Sosiaalipolitiikan keskeinen tehtävä on vastata kysymykseen siitä, mihin hyvinvointivaltiossa vedetään raja markkinoiden ja yhteisen, julkisen hyvän välille. Nyt julkista rahaa käytetään yhä enemmän sellaisiin hankintoihin, joiden seurauksena yhteinen varallisuus siirtyy kansainvälisten sijoitusyhtiöiden tileille (Lith 2013). Jos 30 vuotta sitten yksityinen, voittoa tavoitteleva toiminta oli kummajainen hyvinvointivaltion keskeisissä palveluissa, niin onko 30 vuoden päästä olemassa enää julkisia hyödykkeitä?

Määrittelemällä hinta palveluille tuotteina ja vapauttamalla ne ostamisen ja myymisen maailmaan muuttaa julkisia palveluja ja ihmisten suhtautumista niihin. Kansalaisten hyvinvointia turvaavista julkishyödykkeistä eli sosiaali- ja terveystalvveluista tulee tuotteita. Markkinat eivät pelkäästään allokoii hyödykkeitä, vaan ne myös muokkaavat kansalaisten, työntekijöiden ja päättäjien asenteita palveluista (Sandel 2012). Kun tuotteistamme ja hinnoittelemme vanhuksen ulkoilutuksen, asenteemme ja arvostuksemme ulkoilutusta kohtaan muuttuu. Ulkoilutuksen arvo on voinut perustua siihen, että jokaisella ihmisellä on oikeus nauttia ulkoilmasta ja luonnosta ja että on yhteiskunnan tai kanssaihminen velvollisuus huolehtia tämän oikeuden toteutumisesta.

Kun ulkoilutuksesta tulee tuote, jonka julkinen sektori, vanhus itse tai vanhuksen omaiset ostavat yritykseltä, joudumme määrittelemään tuolle oikeudelle ja velvollisuudelle hinnan. Oikeuksien tuotteistamisen seurauksena olemme pakotettuja kysymään itseltämme, miten näitä tuotteita voi ryhtyä myymään ja ostamaan, ja miten niille määrätään hinta. Jos emme määrittele vanhuksen ulkoilulle hintaa, ymmärryksem-

me näistä palveluista ja oikeutuksemme niille on erilainen. Mietimme ehkä, tarvitseeko vanhus ulkoilua ja miten järjestämme sille aikaa. Palvelujen tuotteistamista perustellaan usein sillä, että tulemme tietoisiksi palveluiden ”todellisista” kuluista. Samalla ”todelliset” eli välittömät taloudelliset kulut tullaan priorisoineeksi ja inhimilliset, sosiaaliset sekä pitkän aikavälin kulut unohtuvat tai menettävät merkitystään.

Hyvinvointivaltion markkinoistuminen on osoitus markkinoiden moraalisten rajojen venymisestä. Yhteiskunnan tulee määritellä uudelleen, kuinka laajasti markkinoita voidaan käyttää yhteisen hyvinvoinnin turvaamiseen kansalaisille. Kuten totesin, hyvinvointivaltio on pyrkinyt turvaamaan kansalaisia juuri markkinoiden epävarmuuksilta. Niin kauan kuin hyvinvointivaltion tavoitteena on kansalaisten hyvän ja tasa-arvoisen elämän turvaaminen, myös yhteisen rahan käyttäminen näihin tavoitteisiin on oikeutettua. Jos sosiaalipolitiikan tavoitteeksi asetetaan yritysten voiton tavoittelun mahdollistaminen ja tukeminen, yhteisesti kerättyjen verorahojen merkitys muuttuu ja niiden legitimitetti horjuu. Pitäisikö voiton tavoittelu ja rahan merkitys määritellä sosiaalipoliittisessa kirjanpidossa eri tavalla kuin yritysten kirjanpidossa? Voisiko voittoa olla vanhusten hoivakodista iltavuoron jälkeen kotiin lähtevä työntekijä, joka voi ajatella, että kaikki hänen hoivaamansa vanhukset jäivät puhtaina ja kuivina nukkumaan ja odottamaan aamua? Voisiko voiton tavoittelu sosiaalipolitiikassa tarkoittaa pienempää määrää sijoituslapsia laitoksissa verrattuna siihen, että jokaiselle sijoituslapselle on laskettavissa taloudellinen voitto yrityksen kilpailuttamisasiakirjoissa ja tilinpidossa? Voitaisiinko voiton edellytykseksi asettaa myös se, että kaikki julkista rahaa käyttävät toimijat työllistäisivät samalla osatyökykyisiä, pitkään työttömänä olleita tai muiden eri vähemmistöjen edustajia osana palvelujärjestelmäänsä?

Julkisesti järjestetyn ja tuotetun sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän perustelu ja oikeutus eivät ole muuttuneet, vaikka markkinat ovat tulleet osaksi hyvinvointivaltion palvelujärjestelmää. En pyri tällä kirjoituksella pyyhkimään yrityksiä pois sosiaalipolitiikan kentältä, vaan tarkoitukseni on herättää ajattelemaan, mitä markkinoistumisen seuraukset ovat ja voivat tulevaisuudessa olla. Jos julkista palvelujär-

jestelmää halutaan poliittisten päätösten seurauksena markkinoistaa, niin muutoksen pitää olla hallittu ja suunniteltu, sekä sen seurausten pitää olla avoimesti kansalaisten tiedossa. Lopulta saavun samaan kysymykseen, jonka esitin kirjoituksen alussa: tuleeko mitä tahansa voida ostaa ja myydä?

OMAISHOITOSOPIMUS, VELVOITE VAI MERKITYKSETÖN PAPERI?

Minna Zechner

Omaishoito eli läheisten välinen hoiva nivotaan omaishoitosopimuksin osaksi kunnan palvelujärjestelmää silloin kun hoivatyöstä maksetaan omaishoidon tukea. Kansallisessa omaishoidon kehittämissuunnitelmassa (Kansallinen omaishoidon tuen kehittämissuunnitelma 2014) esitetään, että sopimuksia tulisi tehdä myös niiden omaishoitajien kanssa, jotka eivät saa rahallista tukea hoivatyöhönsä. Millaisia tavoitteita omaishoitosopimukset palvelevat, kuka niistä hyötyy ja miten sitovia ne ovat? Pohdin omaishoivan sopimuksellisuutta eri näkökulmista.

Yhteiskunta lepää omaishoivan varassa

Maailmassa on aina ihmisiä, jotka tarvitsevat hoivaa eli apua jokapäiväisen elämän toimista selviytyäkseen. Vammat, erilaiset sairaudet ja korkea tai matala ikä ovat tavallisia syitä hoivan tarpeeseen. Suurin osa annetusta hoivasta saadaan läheisiltä, usein perheenjäseniltä. Kyse on yhtäältä ihmisten välisiin suhteisiin ja riippuvuuksiin kuuluvasta normaalista toiminnasta ja moraalisesta periaatteesta. Toisaalta julkisella vallalla on omat taloudelliset intressinsä omaishoivaa kohtaan.

Sille on tärkeä varmistaa, että läheisten auttaminen ja hoivaaminen jatkuu, jotta palveluiden kysyntä olisi mahdollisimman vähäistä. Lisäksi tasa-arvon näkökulmasta tavoitteena on huolehtia siitä, että apua ja hoivaa tarvitsevat henkilöt saavat riittävää ja oikeanlaista apua joka-päiväisen elämän toimiin ja pystyvät elämään ihmisarvoista elämää.

Avun ja hoivan saantia turvaamaan on luotu erilaisia palveluita, kuten apuvälineiden lainaaminen, kotihoito ja tuetut asumismuodot sekä kuntoutus. Kuntien vastuulla, lain velvoittamana, on tarjota asukkailleen riittävästi tällaisia palveluita. Harva apua ja hoivaa tarvitseva henkilö kuitenkaan tukeutuu pelkästään palveluihin, vaan he saavat usein suurimman osan avusta ja hoivasta läheisiltään. Tätä läheisten antamaa hoivaa kunnat ovat ryhtyneet tukemaan ja määrittämään erilaisin sopimuksin. Miksi sopimuksia tehdään, mihin ne velvoittavat ja mitä hyötyä niistä voisi olla? Väitän, että sopimukset eivät juuri määritä omaishoitajan hoivatyön sisältöjä, niiden sitovuus on heikko ja välttämättömän omaishoidon turvaamisessa kuntien ja omaishoitajien väliset sopimukset eivät ole paras työkalu.

Läheisten välisestä avusta omaishoidoksi

Läheisten antamaa ja julkisesti tuettua hoivaa kutsutaan asiakirjoissa omaishoidoksi. Lähes kaikki Suomen kunnat tarjoavat omaishoidon tukea, joka on palveluista ja rahallisesta tuesta koostuva sosiaalipalvelu. Omaishoidon tukea voi saada vain, jos läheisen tekemä hoivatyö on sitovaa ja vaativaa. On arvioitu, että suurin osa läheisiään hoivaavista ei saa omaishoidon tukea. Mikäli tukea myönnetään, on hoivaa antavan henkilön tehtävä omaishoitosopimus kunnan kanssa. Sopimukseen tulee lain mukaan kirjata muun muassa hoitopalkkion määrä, oikeus vapaapäiviin, määräaikaisen sopimuksen kesto, omaishoitajan antaman hoidon määrä ja sisältö sekä hoivan tarvitsijalle ja omaishoitajan hoivatyötä tukemaan tarkoitettujen sosiaali- ja terveystalvelujen määrä ja sisältö (Laki omaishoidon tuesta 937/2005, §4a).

Kunnan kannalta omaishoito on edullisempaa kuin vastaa-
vien palveluiden oma tuottaminen tai ostaminen. Tämä onkin
tärkeä näkökulma aikana, jolloin vanhusten monien hoivaan
suunnattujen palveluiden saatavuus on heikentynyt. Asuminen
palvelutalossa (ei tehostetussa), vanhainkodissa ja terveyskeskusten
vuodeosastoilla on vähentynyt 2010-luvulla yli 65-vuotiaiden keskuu-
dessa voimakkaasti. Esimerkiksi vuonna 2010 vanhainkodeissa asui
kaksi prosenttia 65 vuotta täyttäneistä ja sitä vanhemmista. Vuonna
2014 yksi prosentti samasta ikäluokasta asui vanhainkodeissa. Tehos-
tettu palveluasuminen on sen sijaan lisääntynyt yli 65-vuotiaiden,
eniten 85 vuotta täyttäneiden keskuudessa. Vuonna 2010 asui 12
prosenttia 85-vuotiaista ja sitä vanhemmista tehostetussa palveluta-
lossa, ja vuonna 2014 sen sijaan 14 prosenttia. (Sotkanet.)

Yhteiskunnan poliittisena tavoitteena on lisätä omaishoidon tuen
saajien määrää ja kehittää omaishoidon tukea palveluna. Vuonna 2010
omaishoidon tuella hoivaa sai kuusi prosenttia 75 vuotta täyttäneistä
ja sitä vanhemmista, kun vuonna 2014 luku oli kasvanut muutamalla
kymmenyksellä (Sotkanet). Voimassaolevaan hallitusohjelmaan, kuten
niin moniin aikaisempiinkin, on kirjattu tavoite omaishoidon tuen
kehittämisestä (Ratkaisujen Suomi 2015). Jo edellisen hallituksen
kaudella asetettiin omaishoidon tukea suunnittelemaan laaja-alainen
työryhmä, joka keväällä 2014 teki ehdotuksensa omaishoidon tuen
uudistamiseksi (Kansallinen omaishoidon tuen kehittämisohjelma
2014). Yksi ehdotus koskee omaishoidon sopimuksia. Sen mukaan
tulevaisuudessa olisi kaksi erilaista omaishoidon määritelmää: sopi-
musomaishoito ja muu omaishoito.

Sopimusomaishoito vastaisi nykyistä omaishoitosopimusta ja
muu omaishoito olisi vähemmän sitovaa ja vaativaa. Kummassakin ta-
pauksessa omaisen antama hoiva ja apu kirjattaisiin hoivaa tarvitsevan
henkilön hoito- ja palvelusuunnitelmaan. Hoito- ja palvelusuunni-
telma koostuu asiakkaan kuntoutuksen ja palvelujen tarpeista, hänen
kanssaan suunnitelluista tavoitteista ja niiden saavuttamiseksi tehtä-
vistä toimista ja palveluista. Kiinnostavaa on se, että hoivaajan kanssa
tehdään sopimus ja hoivan tarvitsijan kanssa suunnitelma – voisiko

nämä vaihtaa keskenään siten että tehtäisiin hoito- ja palvelusopimus ja omaishoitosuunnitelma? Sopimus kalskahtaa paljon sitovammalta kuin suunnitelma, joka voidaan tulkita ohjeeksi ja toivotuksi asiantilaksi.

Mihin sopimuksia tarvitaan?

On tärkeää pohtia, miksi toisilleen läheisten ihmisten toimintaa määritellään sopimuksin. Mikä intressi kunnalla on tehdä sopimuksia omaishoitajien kanssa? Onko sopimuksilla vaikutusta ihmisten arkeen: hoivan saamiseen ja antamiseen? Antavatko ja vastaanottavatko ihmiset vain sitä apua ja hoivaa, jota on sopimuksin määritelty? On tärkeää muistaa, että suurin osa omaishoitajista on naisia ja siksi sopimukset koskee erityisesti heitä.

Kunnan ja omaishoitajan välille tehty omaishoitosopimus perustuu ajatukseen, että omaishoitajan odotetaan huolehtivan tietyistä hoivan tarvitsijan kannalta tärkeistä asioista ja tehtävistä. Vastineeksi omaishoitaja saa rahallisen etuuden, tietyn määrän vapaapäiviä kuu-kaudessa, kartuttaa eläkettään ja saa mahdollisesti myös palveluita” sijaan: kartuttaa eläkettään sekä mahdollisesti myös palveluita, jotka helpottavat hänen tekemäänsä hoivatyötä.

Entä sitten omaishoidon tuen kehittämistyöryhmän esittämä muu omaishoito? Mitä tällainen sopimukseen sidottu muu omaishoitaja saa vastineeksi sitoutumisestaan? Miksi kunta tai omaishoitaja haluaisi tehdä sopimuksen, jossa määritellään omaishoitajan antamaa hoivaa, mutta sen vastineeksi ei anneta mitään? Ehdotuksen mukaan hoivatyön tueksi *voitaisiin* tarjota palveluita. Toisaalta hoivan tarvitsijan tulee joka tapauksessa saada palveluita tuekseen, jos hänen arvioidaan niitä tarvitsevan, riippumatta siitä, onko hänen tukenaan omaishoitaja vai ei. Sopimuksen tavoitteena on sitouttaa omaishoitaja huolehtimaan hänen osuudekseen katsotusta hoivasta. Läheisten ihmisten toisilleen antamasta avusta tulee kunnan asiakirjoihin kirjattua, julkisiin palveluihin verrattavaa toimintaa, osa kunnan palvelutarjontaa (Valokivi &

Zechner 2009), vaikka kunta ei käyttäisi palvelun tuottamiseen resurssiaan. Kyse olisi hyvin epäsymmetrisestä ja epäreilusta sopimisesta.

Sopimuksellisuus ja hallinta

Mihin sopimus omaishoitajaa velvoittaa? Mitä tapahtuu, jos ei hoida sopimuksessa määriteltyjä velvoitteita? Miksi vanhusten, sairaiden ja vammaisten kotona annettuun hoivaan tarvitaan sopimuksia, mutta ei pienten lasten? Alle kolmivuotiaiden lasten kotihoiton tukea saadakseen ei vanhempien tarvitse tehdä kunnan kanssa kotihoitosopimusta ja etuuden käyttöä rajataan vähemmän tarkasti kuin omaishoidon tuen käyttöä. Liittykö sopimuksellisuuteen moraalinen ulottuvuus? Onko todennäköisempää, että omaishoidon tuen saaja käyttää etuutta väärin kuin että kotihoiton tuen saaja tekisi niin? Vai nähdäänkö vanhukset hoivan saajina haavoittuvampina kuin alle kolmivuotiaat lapset ja siksi sopimuksin pyritään turvaamaan heille tarpeellinen hoiva?

Sopimuksellisuus kuvaa ajan henkeä. Esimerkiksi kunnallishallinnon muutosta on kuvattu siirtymäksi byrokraattisesta hallintojärjestelmästä itseohjautuvien toimintayksiköiden muodostamien kuntakonsernien suuntaan. Halutaanko omaishoitajista muokata itseohjautuvia toimintayksiköitä kuntakonserneihin? Kuntien toiminnan ja talouden ohjaaminen ei perustu enää perinteiseen hierarkkiseen julkishallintoon, vaan uuteen hallinta-ajatteluun, jonka perustana ovat yhteistyö- ja verkostosuhteet eri tahojen kanssa (Anttiroiko ym. 2007). Suomea on aiemmin kuvattu sopimusyhteiskunnaksi ja sillä on viitattu korporatistiseen sopimiseen työmarkkinaosapuolten välillä ja yhtenä tavoitteena on ollut heikommassa asemassa olevien oikeuksien turvaaminen. Nyt sopimusyhteiskunta näyttää ulottuvan yhä pienempiin kokonaisuuksiin, kuten omaishoitajiin, joihin kohdennetaan samantapaisia velvoitteita kuin palveluita tuottaville yrityksille, tulevaisuudessa ehkä vastikkeettomasti, mikäli ”muu omaishoito” kategoriana tulee käyttöön.

Sopimuksin sidotut omaishoitajat näyttäytyvät palvelujen tuottamisen ja sopimuksellisuuden kokonaisuudessa yrityksiltä, joiden kanssa kunta kilpailutusten jälkeen tekee sopimuksia palveluiden tuottamisesta. Kilpailevia hoivaajia tuskin omaishoivamarkkinoilta löytyy. Kyse on omaishoitajien hallinnasta, mutta voidaanko heitä hallinnoida samalla tavalla kuin palvelutaloa, ja voidaanko heihin soveltaa samanlaisia hallinnan tekniikoita kuin palveluntuottajiin: kumppanuutta, kehittämistä, osallisuutta, sopimuksellisuutta ja neuvotteluita? Ei, sillä omaishoitajilla ei ole työsopimuksia, esimiehiä tai alaisia eikä palkkaa, joihin perinteinen hallinto voitaisiin kohdentaa. Mihin tällaisia sopimuksia sitten tarvitaan?

Omaishoitajan ja etenkin hoivan tarvitsijan kannalta omaishoidossa on kyse perustavanlaatuisesta ja joskus jopa eloonjäämisen kannalta olennaisen toiminnan määrittämisestä sopimuksin. Sopimuksen tekemisen ideaalitulanteessa tulisi pystyä selkeästi identifioimaan ja erottamaan tilaaja sekä tuottaja; molemmilla osapuolilla tulisi olla intressi laatia optimaalinen sopimus niin tuotettavan palvelun tai tuotteen sisällön kuin sen toimeenpanonkin suhteen. Tilaajan ja tuottajan tulisi olla yksimielisiä siitä, miten sopimuksesta saatava hyöty jaetaan osapuolten kesken, ja sopijoilla tulisi olla samanlaiset edellytykset solmia ja purkaa sopimuksia (Lane 2000). Omaishoitajalla ei kuitenkaan ole juuri väliä vaatia kuntaa jatkamaan omaishoitotosopimusta, jonka kunta olisi esimerkiksi heikkoon taloudelliseen tilanteeseen vedoten purkanut.

Omaishoitotilanteessa intressi laatia sopimus lienee molemminpuolinen silloin, kun omaishoitaja saa sopimuksen myötä rahallisen etuuden sekä hoivatyötä tukevat palvelut. Sen sijaan, jos sopimus ei takaa mitään rahallista tai muutoin määriteltyä etuutta, intressi sopimuksen tekoon on heikko. Tuotettavan palvelun sisällöstä kunta ja omaishoitaja voivat olla niin samaa kuin eri mieltä. Omaishoitaja voi esimerkiksi katsoa kykenevänsä auttamaan hoivan tarvitsijaa wc-käynteissä, mutta kunnan viranhaltijat voivat arvioida omaishoitajan terveyden liian heikoksi tähän tehtävään, tai toisin päin. Tyypillistä lienee, että suuri osa omaishoitajan tekemästä työstä jää sopimuksen ulkopuolelle. Esimerkiksi puolisoaan kotona hoivaava pesee pariskunnan

pyykit, mutta tuskinpa pyykinpesua mainitaan omaishoitotosopimuksessa. Sama saattaa koskea ruoanlaittoa, asioiden hoitoa (pankkiasiat, etuuskien ja palveluiden hakeminen jne.) ja myös siivousta, mikäli omaishoitaja kykenee siitä huolehtimaan.

Hoivaan sisältyy paljon tehtäviä, joita on vaikea etukäteen määrittää, kun kyse on ihmisen kokonaisvaltaisesta huolehtimisesta. Postin hakeminen, lehden lukeminen, kirjan kurkottaminen kirjahyllyn ylimmältä hyllyltä, jääkaapin siivoaminen ja hiusten leikkauttaminen kuuluvat lähes jokaisen ihmisen arkeen. Hoivaa tarvitseva ihminen saattaa tarvita kaikkeen tähän, ja moneen muuhunkin, toisen ihmisen apua. Julkiset palvelut vastaavat tämäntyyppisiin tarpeisiin heikosti. Tarvitaanko tällaisiin avuntarpeisiin vastaamiseen sopimuksia? Tätä voi peilata kunnan yrityksiltä tilaamien julkisten hoivapalveluiden tuottamiseen. Kunnilla on ollut vaikeuksia sopia yritysten kanssa siitä, kenellä on kokonaisvaltainen vastuu hoivasta, johon kuuluvia kaikkia toimia ei voida sopimuksissa luetella. Jopa sopimuksissa mainittuihin seikkoihin jää tulkinnan varaa, kun palveluasumisen kilpailutuksessa palvelun tarjoaja saattaa tulkita kaksi lämmintä ateriaa päivässä kahdeksi puuroateriaksi.

Omaishoidon sopimuksissa omaishoitaja ottaa hoivan kokonaisuuden huolehtiakseen, mutta yritysten kanssa tehtävissä sopimuksissa kokonaisvaltainen vastuu jää kunnalle. Kunnat eivät kykene valvomaan yritysten kanssa tehtyjen sopimusten toteutumista kovin tarkkaan. Koska yritysten keskeinen tavoite on tuottaa voittoa, on vaarana, että voitontavoittelu tapahtuu hoivan laadusta tinkimällä. Ruotsissa monikansallisessa Carema-nimisessä suuressa hoivayrityksessä on tapahtunut juuri näin. Yksi tapaus kertoo 86-vuotiaasta palvelutalossa asuvasta miehestä, joka oli kaatunut kolmasti ja murtanut raajojaan. Työntekijät eivät olleet kuitenkaan vieneet miestä lääkäriin. (Gun & Larsson 2011) Vastaavanlaisia tapauksia on ollut yrityksessä useita, ja yritys onkin muuttanut nimeään Caremasta Vardagaksi. Hoivayritysten joukossa on varmasti paljon myös sopimuksia noudattavia yrityksiä.

Sopimuksen tekemisen ideaalitulanteeseen kuuluu vielä tilaajan ja tuottajan yksimielisyys siitä, miten sopimuksesta saatava hyöty jaetaan

osapuolille. Omaishoitajan ja kunnan välinen sopimus tähtää hoivan tarvitsijan eli kolmannen osapuolen hyvinvoinnin ylläpitämiseen ja parantamiseen. Toiminnasta ei aiheudu taloudellista voittoa, ennemminkin kuluja niin kunnalle kuin omaishoitajalle, joten jaettavaa ei jää. Miten hoivan tarvitsijan erinomaista hyvinvointia voidaan jakaa kunnan ja omaishoitajan kesken? Uusliberalistisen hallinnan periaatteiden mukaisesti omaishoitajan tulisi saada bonus jokaisesta vuodesta, jonka hoivan tarvitsija asuu kotona omaishoitajan hoivan piirissä. On selvää, että omaishoitosopimuksia ei yleensä solmita sopimisen ideaalitulanteessa, etenäkään omaishoitajan kannalta. Entä sopimusten seuranta, pidetäänkö omaishoitosopimuksista kiinni ja miten niitä valvotaan?

Sopimusten toteutumisen valvonta

Omaishoitosopimukset tulee tarkistaa kerran vuodessa: omaishoitotilanteen muuttuessa olennaisesti sekä hoivan tarvitsijan tai omaishoitajan pyynnöstä. Kunnan viranhaltijan omaishoidon tuen päätökseen ei saa valittamalla hakea muutosta, mutta päätökseen tyytymättömällä on oikeus saada päätös kunnan toimielimen käsiteltäväksi. Muutosta toimielimen päätökseen haetaan valittamalla hallinto-oikeuteen ja omaishoitosopimusta koskeva riita käsitellään hallintoriita-asiana hallinto-oikeudessa (Omaishoidon tuki. Opas kuntien päättäjille 2006), samalla tavoin kuin muutkin julkisesti tuotettujen sosiaali- ja terveyspalveluiden ja etuuksien saantiin liittyvät kiistat.

Kiistat liittyvät useimmiten tuen saantiin, eivätkä niinkään omaishoitosopimuksen sisältöihin. Oikeustapauksia omaishoidon tuesta on vähän ja ne liittyvät usein etuuden tasoon, sen myöntämiseen, sopimuksen päättymiseen ja eri etuuksien yhteensovittamiseen. Kantajina on oikeustapauksissa ollut yksilö ja vastaajana kunta.

Entä jos kunta on tyytymätön omaishoitajan työhön tai siihen, miten hän tulkitsee omaishoitosopimusta? Sopimuksellisuuden kannalta kiinnostavaa on pohtia, mitä tapahtuu, jos kunnan näkökulmasta näyttää siltä, että omaishoitaja ei huolehdi velvoitteistaan. Tiedetäänkö

kunnassa, jos hoivan tarvitsija ei saa omaishoitajaltaan sitä hoivaa ja apua, mistä on sovittu? Millainen painoarvo sopimuksilla kunnan näkökulmasta oikeastaan on?

Käytännössä omaishoidon valvonta on lähestulkoon mahdotonta, koska hoivatyö tehdään kodeissa eikä varsinaisia valvovia elimiä ole, kun taas yritysten tuottamia palveluita valvoo muun muassa Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirasto. Tosin yritysten tuottamia, asiakkaiden kodeissa tarjottuja hoivapalveluita on käytännössä myös vaikea valvoa. Osa omaishoidon tuella hoivaa saavista saa myös kotihoitoa, jolloin kotona käy kotipalvelun tai kotisairaanhoidon työntekijöitä. Jotkut hoivan tarvitsijat käyvät säännöllisillä laitoshoidonjaksoilla tai ovat palveluiden piirissä omaishoitajan vapaiden aikana, kuntoutuksessa tai terveydenhuollon palveluita käyttäessään. Tällöin sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisilla on mahdollisuus havainnoida hoivan tarvitsijan tilaa. Käytännössä kotihoidon työntekijöillä, etenkin jos palvelu on säännöllistä, on mahdollisuus arvioida omaishoidon sopimuksen toteutumista eli omaishoidon laatua ja riittävyttä.

Tällainen omaishoidon laadun arviointi on subjektiivista, eikä omaishoitoon ole määritelty laatuksiteereitä. Mahtaako se olla edes mahdollista? Vanhuspalvelulaissa ikäihmisten palveluihin liittyen on maininta vastuutyöntekijästä vuoden 2015 alusta (17§). Kunnan on nimettävä iäkkäälle henkilölle vastuutyöntekijä, jos henkilö tarvitsee apua palvelujen käyttöön ja yhteensovittamiseen liittyvissä asioissa. Tehtävänä on seurata yhdessä iäkkään henkilön ja tarvittaessa hänen omaistensa, läheistensä tai hänelle määrätyn edunvalvojan kanssa palvelusuunnitelman toteutumista sekä iäkkään henkilön palveluntarpeiden muutoksia (Laatusuositus... 2013). Vastuutyöntekijän tehtävänä voi siis olla myös omaishoidon laadun ja riittävyden tarkkailu, kun omaishoito on kirjattu hoito- ja palvelusuunnitelmaan. Vastuutyöntekijöitä ei vielä kunnissa juuri ole (Mattila & Kakriäinen 2014, 31).

Sopimuksellisuuden tiukassa tulkinnassa voitaisiin omaishoitajilta edellyttää hoivatyön säännöllistä kirjaamista samaan tapaan kuin kotihoidossa tehdään. Esimerkiksi yritysten tuottamassa kotihoidossa kirjaamatonta hoivatyötä ei oikeastaan ole olemassa, sillä vai kirjatuista

tehtävistä voidaan laskuttaa. Kotihoidossa apuna olevat tekniset laitteet kuten tietokoneet, tabletit ja älypuhelimet soveltuisivat varmasti myös omaishoidon kirjaamiseen: syöttämiset, sängystä auttamiset, kaupassakäynnit ja lehden luvut. Tuloksena olisi loputon määrä tietoa, jota kukaan ei ehtisi lukea. Toisaalta kirjaaminen mahdollistaisi sopimusten todellisen seurannan ja myös omaishoidon rahallisen arvon määrittämisen.

Näyttää siltä, että omaishoidon tuen sopimuksellisuus perustuu pääasiassa moraaliseen velvoittavuuteen, jota halutaan edelleen laajentaa, mikäli ”muu omaishoito” tulee uutena kategoriana käyttöön. Liekö taustalla pelko, että läheisistä huolehtiminen ei enää ole osa suomalaisten moraalista koodistoa? Ratkaisuksi ehdotetaan kansalaisten sitomista hoivatyöhön sopimuksin, joiden sisällöt kunnat pääosin sanelevat (ks. Valkama & Isosaari 2011). Suomalaisen sananlaskun mukaan ”Laki on niin kuin se luetaan, mutta oikeus on ihmisen sydämessä”. Kansalaisista tulee kasvattaa moraalisia yksilöitä, joilla riittää ymmärrystä ja apua niille, jotka sitä tarvitsevat. Sopimuksellisuus, vastuuttaminen ja velvoittaminen eivät kuitenkaan ole parhaita keinoja saada ihmisiä omaishoivaan. Omaishoitosopimusten merkitys sopimuksina on vähäinen ja niiden sijaan voitaisiin yhtä lailla tehdä omaishoitosuunnitelmia, joihin kirjattaisiin omaishoitajan ja hoivan tarvitsijan näkemyksiä ja määritelmiä hoivasta.

Hoivatyössä hyödyksi on tietoisuus siitä, että saa tuekseen palveluita ja että saa jakaa hoivatyön tehtäviä ja vastuuta ammattilaisten kanssa. Sekin auttaa, että hoivaajalla ja hoivan tarvitsijalla on varmuus omaishoidon tuen jatkuvuudesta. Yksi ratkaisu jatkuvuuteen on Kansallisen omaishoidon kehittämissuunnitelman laatineen työryhmän esitys omaishoidon tuen rahallisen etuuden siirtämisestä Kansaneläkelaitoksen hallinnoimaksi. Vanhuspalvelulaissa esitetty vastuutyöntekijä olisi tarpeen omaishoitajille ja hoivan tarvitsijoille ja ylipäättään vanhuksille, joilla on paljon avun tarpeita, ja jotka käyttävät tai ainakin tarvitsisivat erilaisia palveluita. Myös järjestöillä ja niiden kouluttamilla vapaaehtoistyöntekijöillä voisi olla tehtävä kotona asuvien vanhusten tukemisessa, vaikka kunnan tulee kantaa vastuu hoivan kokonaisuudesta.

OSA II

LAPSEN JA NUOREN ÄÄNI

LASTENHOITO, INVESTOITU LAPSI JA LAPSEN ÄÄNI¹

Katja Repo

Se, miten lastenhoito on organisoitu, on keskeinen osa pienten lasten arkea ja kokemusmaailmaa. Uusi, 1980-luvulta voimistunut lapsuuden tutkimus korostaa lasten äänen ja lasten kokemusten tutkimisen tärkeyttä. Tästä huolimatta meillä on hyvin vähän tietoa siitä, miten lapset kokevat hyvän hoidon tai arvottavat lastenhoitopolitiikan kulmakiviä.

Lastenhoitopolitiikan tavoitteena on perheiden arkisen kasvatustehdävän tukeminen ja vanhempien työssäkäynnin edistäminen. Samalla tavoitellaan lasten etua. Tiedämme, että hyvä hoito, kasvatusta ja opetus tuottavat lapselle sellaisia sosiaalisia ja kognitiivisia valmiuksia, jotka tukevat hänen kehitystään aikuisuuteen. Pienet lapset tarvitsevat kuitenkin jatkuvaa hoitoa ja kasvatusta. Alle vuoden ikäisten lasten pääasiallisia hoitajia ovat yleensä hänen vanhempansa. Lapsen kasvaessa kasvatusta ja hoitovastuuta laajenevat, ja lapset osallistuvat yhä useammin kodin ulkopuolisiin varhaiskasvatustilaisuuksiin.

Se, miten lasten hoito ja kasvatusta on organisoitu, määrittää kokonaisvaltaisesti heidän arkeaan ja elinpiiriään. Mutta tiedämmekö, mitä lastenhoito lapsille merkitsee tai miten he hyvän hoidon ymmärtävät?

¹ Teksti on osa Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa CHILDCARE-konsortiotutkimushanketta.

Ja onko meillä näkemystä siitä, miten lastenhoitopolitiikkaa tulisi kehittää lasten näkemysten pohjalta? Tarkastelen tässä esseessä lapsen äänen kuulemisen mahdollisuuksia lastenhoitopolitiikan kentällä ja esitän, että lapset, myös alle kouluikäiset, tulisi ymmärtää aktiivisina oman aikansa kansalaisina, jotka osaavat tuottaa merkityksellistä tietoa ympäröivästä maailmasta. Lähdän liikkeelle suomalaisen lastenhoitopolitiikan jännitteistä ja lapsesta yhteiskunnallisen investoinnin kohteena.

Suomalainen lastenhoitopolitiikka tarjoaa vaihtoehtoja

Suomalainen lastenhoitopolitiikka on hyvin erityinen ja tarjoaa lastenhoitoa koskevissa ratkaisuisa vanhemmille mahdollisuuden valintaan. Vanhempainvapaan jälkeen perheet voivat turvautua kunnallisiin lastenhoitopalveluihin heille lakisääteisesti taattuna oikeutena. Jos perheet eivät kuitenkaan halua tätä oikeuttaan käyttää, yhteiskunta tukee kunnalliselle palvelulle rinnakkaisia hoitomuotoja: informaalia hoivaa ja markkinapohjaisia ratkaisuja. Kotihoidon tuki mahdollistaa lapsen kotihoidon siihen asti, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. Yksityisen hoidon tuki kattaa osan yksityisten lastenhoitopalvelujen kustannuksista. Useat kunnat tarjoavat vanhemmille vielä palveluseleitä lasten varhaiskasvatuspalvelujen ostamiseen tai muita kunnallisia lisäetuksia, jotka tukevat informaaleja ja markkinapohjaisia hoitoratkaisuja.

Lastenhoitopolitiikkamme edustaa hoivan sekataloutta: lähes kaikki lastenhoitomuodot ovat yhteiskunnan tukemia informaaleista ratkaisuisa kaupalliseen hoivaan. Näyttää myös siltä, että vanhemmat ovat pääosin tyytyväisiä lastenhoitoratkaisuihinsa. Suurin osa perheistä on pystynyt järjestämään lastensa hoidon haluamallaan tavalla (Miettinen 2012, 20) ja kokemukset lastenhoidosta ovat pääsääntöisesti positiivisia. Kotihoidon valinneet vanhemmat perustelevat kotihoitoa lapsen etuna, kunnallisen päivähoiton laatuselvitykset puhuvat käyttäjien tyytyväisyydestä, ja näkemykset yksityisistä ratkaisuisa ovat yleensä myönteisiä. Poliittiset päättäjät toteavatkin kuin yhdestä suusta,

että järjestelmämme tukee monipuolisesti perheiden mahdollisuuksia järjestää pienten lasten hoito vanhempien haluamalla tavalla.

Lasten kannalta tilanne ei ole kuitenkaan yhtä ristiriidaton. Suomalaiset lapset osallistuvat varhaiskasvatuspalveluihin vähemmän kuin missään muussa Pohjoismaassa. Vuonna 2013 lähes puolet alle kolmevuotiaista hoidettiin kotona, ja 3–5-vuotiaistakin päivähoidossa hoidettiin noin kahta kolmesta. Kuitenkin jos perheen nuorimmasta lapsesta maksetaan lasten kotihoidon tukea, ovat heidän muut alle kouluikäiset sisaruksensa pääsääntöisesti kotihoidossa. Monet kunnat myös edellyttävät, että ollakseen oikeutettuja erilaisiin kunnallisiin kotihoidon tuen kuntalisiin, perheen tulee hoitaa kaikki alle kouluikäiset lapsensa kotona. Kotihoidossa ovat yleisemmin pienituloisten tai maahanmuuttajataustaisten perheiden lapset. Lasten kannalta politiikkamme tuottaakin jakoja: moni kotihoidossa oleva maahan tullut samoin kuin suomalaislapsi jää ammatillisen varhaiskasvatuksen ulkopuolelle.

Investoitu lapsi

Jälkimodernin ajan lapset ovat yhä keskeisemmällä tavalla sijoituskohteita. Taloussosiologian tutkija Viviana A. Zelizer (1985) esittää, että lapset ovat postmodernin ajan vanhemmille emotionaalisesti korvaamattomia tuottamalla vanhempiensa elämään kaivattua sisältöä ja merkityksen tunnetta. Lapset edustavat vaihtuvien identiteettien ja moninaisten elämäntapojen maailmassa vanhemmilleen myös pysyvyyttä. Tunneside lapseen ei kärsi samanlaisesta luottamuspulasta kuin nykyajan avioliitot, pari- ja ystävyysuhteet tai vaikkapa luokkasolidarisuus. (Jenks 1996; Wyness 2006.)

Myös taloudellisen menestyksen katsotaan vaativan investointia lapsiin. Tietoyhteiskunnan ja yhä nopeammin globalisoituvien markkinoiden aikakautena kansallista innovaatio- ja kilpailukykyä edistetään panostamalla inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan. Siksi tulevaisuuden työntekijöitä eli lapsia halutaan kouluttaa, osallistaa ja voimaannuttaa – jo hyvin pienestä pitäen. (Esping-Andersen 2002; Lister 2003; Strandell 2012.)

Laadukkaat varhaiskasvatuspalvelut ovat investointiajattelun airut. Poliittikka-asiakirjoissa niihin viitataan palveluna, joka tarjoaa hyvän alun lapsen elämälle. Myös tutkimus korostaa varhaiskasvatuksen etuja: oppimisen edellytykset nimenomaan varhaislapsuudessa luovat pohjan myöhemmälle oppimiselle. Varhaiskasvatus nähdään yhtenä tuloksellisimmista ja kustannustehokkaimmista keinoista varmistaa, että kaikki lapset saavat mahdollisuuden kehittää taitojaan ja kykyjään täysimääräisesti. Investointina varhaiskasvatus ei myöskään ainoastaan tasoita lasten välisiä eroja, vaan myös sen tuotto arvioidaan erittäin korkeaksi. Varhaiskasvatuksen edut korostuvat kuitenkin riskiperheiden kohdalla. (Sipilä & Österbacka 2013.)

Kehityopsykologisessa keskustelussa investointikeskustelu paikantuu vanhempien lapsilleen omistaman ajan sekä äidin ja lapsen välisen kiintymyssuhteen merkitykseen. Kiintymyssuhteen rakentamisen näkökulmasta lapset, ainakaan pienet lapset, eivät kaipaa niinkään yhteiskunnallista panostusta varhaiskasvatuspalveluihin, vaan pikemminkin sitä, että yhteiskunta huomioi vanhemman ajan tärkeyden lasten arjessa. Näkökulma puhuu kotihoidon tukemisen puolesta argumentoimalla muun muassa, että ”lapsen kehityksen kannalta on selkeästi parempi vaihtoehto, että äidit hoitavat lapsia kotona” (Ilta-Sanomat 21.3.2012 / Keltikangas-Järvinen) tai että ”pienellä lapsella tulee olla oikeus oman vanhemman syliin” (Helsingin Sanomat 4.3.2012 / Räsänen). Kotihoidon valinneet vanhemmat korostavatkin rauhallisen ja kiireettömän arjen positiivisia vaikutuksia lapsen kehitykseen.

Investointinäkökulmista huolimatta lastenhoidon kysymykset ovat vanhemmille haasteellisia. Mistä voi tietää, että valittu hoitomuoto on sittenkin lapsen edun mukainen tai kuinka varmistaa lapsen tasapainoinen kehitys? Lastenhoitoon liittyvien valintojen tekemistä ei varmastikaan helpota se, että julkisuudessa lastenhoitoa koskeva keskustelu on usein hyvin mustavalkoista. Palveluilla ja kotihoidolla, kummallakin, on omat kannattajansa, ja toisinaan eronteot linjojen välillä ovat hyvin vahvoja.

Lisäpohdintaa ja epävarmuutta lastenhoitovalintoihin tuo, nykyajalle tyypillinen, kaksijakoinen suhde lapseen: Yhtäältä vanhemmat

haluavat varustaa lapsen taidoilla ja kokemuksilla, joista on hänelle hyötyä myöhemmin elämässä, kuten työelämässä. Toisaalta vanhemmat haluavat suojella lasta ”raa’alta” ja stressaavalta maailmalta. Lasta lähestytään usein yhtä aikaa sekä futuristisesta että suojelevasta näkökulmasta. Toisinaan lapsi on tulevaisuuden tekijä – aktiivinen ja innokas uuden tiedon oppija. Toisissa yhteyksissä hän on taas hauras ja riippuvainen, ja häntä tulee suojella ja varjella monimutkaiselta maailmalta.

Lapsen ääni

Suomalaisilla perheillä on siis mistä valita. Lasten ja heidän perheidensä voidaan myös ymmärtää hyötyvän lastenhoitoon suunnatuista verovaroista. Mutta pääsevätkö lapset itse kuitenkin vaikuttamaan siihen, miten heitä hoidetaan tai tiedämmekö, mihin he lastenhoitoon kohdennettuja verorahoja haluaisivat suunnata? Ja miten tällaista tietoa olisi mahdollista tuottaa?

Tietoa siitä, mitä lapset ajattelevat hyvästä lastenhoidosta on hyvin vähän. Tutkimus on kiinnittänyt katseensa pääsääntöisesti kunnallisten palvelujen piirissä oleviin lapsiin, ja tutkimustieto valaisee lähinnä päiväkotien arkea ja toimintakäytäntöjä. Suuri osa suomalaislapsista hoidetaan kuitenkin kotona. Monet lapset osallistuvat myös erilaiseen kerhotoimintaan. Näiden lasten hoito- ja kasvatuskokemuksista tiedetään hyvin niukasti.

Myöskään lasten toimijuuden monipolvisuus ei tule arkisessa elämässä useinkaan kuulluksi. Tämä johtuu usein siitä, että huolestuneet vanhemmat ja kasvattajat sivuuttavat lasten ajatukset puhumalla heidän puolestaan. Sen sijaan, että aikuiset olisivat kiinnostuneita siitä, mitä lapset tosiasiallisesti tekevät, pohtivat ja ajattelevat, he keskittävät huomionsa siihen, minkälaisia lasten ja nuorten tekemisten ja ajatusten pitäisi olla. (Ruckenstein 2013.) Lapset ovat edelleen pikemminkin toiminnan kohteita kuin itse toimijoita. Varhaiskasvatuksen kentällä

on tosin pyritty kehittämään lasten vaikutusmahdollisuuksia varhaiskasvatuksen arkeen ja ympäristöön.

On kuitenkin positiivista, että tutkimuksessa on alettu kehittää erilaisia toiminnallisia menetelmiä lapsen äänen tavoittamiseksi. On myös yhä yleisempää, että lasten tutkimisesta on siirrytty lasten kanssa tutkimiseen. Käsitteet siitä, mitä lapsen äänellä tarkoitetaan, ovat kuitenkin eriäviä. Yhtäältä esitetään, että meidän on mahdollista tavoittaa lapsen aito ääni, hänen sisimmät kokemuksensa ja tunteensa. Toisaalta lähderään liikkeelle ajatuksesta, että lapsen ääni on vuorovaihtuksen tulosta. Tästä näkökulmasta kaikessa lasten kuulemisessa on kyse pikemminkin merkitysten muodostamisesta omassa tilanneyhteydessään. Tutkijan ja vanhemman vastuulle jää tämän merkitysten muodostumisen prosessin tulkinta. (ks. Alasuutari, Karila, Alila & Eskelinen 2014.)

Uusi, 1980-luvulta voimistunut lapsuudentutkimus korostaa lapsen sosiaalista toimijuutta sekä heidän kykyään analysoida ympärillä olevaa maailmaa. Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimus, jonka Suomi on ratifoinut, edellyttää, että lasta tulee kuunnella häntä koskevissa asioissa (YK:n lapsen oikeuksien sopimus 1989). Yksi tapa lisätä ymmärrystämme lasten hyvinvoinnista ja huomioida hänen osallisuutensa onkin ottaa lapset mukaan tutkimushankkeisiin. Maailman avaaminen lasten näkökulmasta tarkoittaa kuitenkin sitä, että lapsilähtöisyyden periaatteen tulisi toteutua tutkimuksissa monialaisesti: niin tutkimuskysymysten valinnassa, aineiston keruun metodeissa, aineiston analyysissä kuin myös tulosten käsitteellisessä tulkinnessa (Alanen 2009).

Johtopäätös

Lasten hyvinvointi on moniulotteinen ja vaikeasti rajattava ilmiö. Tämä jo siksi, että hyvinvointiin liittyy paljon yksilöllisiä ja tilanteisia tekijöitä ja toisaalta ”investoinnit” lasten hyvinvointiin ovat tulevaisuusvalintoja. Hyvinvointi asettuu monenlaisiin kehyksiin: voimme lähestyä hyvinvointia materiaalistien ehtojen näkökulmasta, tarkastella

sosiaalisten verkostojen ja palvelujen yhteyttä hyvinvointiin tai pohtia, miten itsensä toteuttaminen tai mielekäs tekeminen tuottavat hyvää oloa. Tarkasteluun kuuluu myös kysymys siitä, mitä ovat ne asiat ja prosessit, jotka tuottavat lasten hyvinvointia tukevaa kulttuuria: yhteisöllisyyttä, kunnioittamista tai kuulluksi tulemisen tunnetta.

Tulevaisuudessa lapset tulevat toimimaan yhteiskunnassa, jota emme vielä tunne. Tiedämme kuitenkin, että lasten ja heidän hyvinvointinsa tulisi olla lastenhoitopolitiikan perimmäinen kehittämisen motiivi. Samalla voidaan tavoitella muuta hyvää: taloudellista kilpailukykyä, toimivia perheen ja työn yhteensovittamisen käytäntöjä ja uutta luovaa luokkaa. Mutta riittääkö tämäkään? Vai haluammeko olla mukana kasvattamassa uutta sukupolvea, joka kokee osallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä on kykenevä tunnistamaan tulevan yhteiskunnan haasteita ympäristökysymyksistä globaaliin eriarvoisuuteen?

Tähän suunnanmuutokseen tarvitsemme lasten ja nuorten elämää koskevaa tietoa, joka kehystyy heidän kokemusmaailmaansa. Meidän on siis aika kysyä, millaisia sävyjä lastenhoitopolitiikka ja sen tulevaisuus saavat, jos niitä kommentoivat politiikan varsinaiset kohteet – lapset: lapset, joista monet ovat kotihoidossa lähes esikoululaisiksi asti; lapset, jotka yhä yleisemmin osallistuvat markkina-pohjaisesti organisoituihin varhaiskasvatuspalveluihin; lapset, joiden hoitajina toimivat harvinaistuva joukko perhepäivähoitajia ja lapset, jotka ovat omalta osaltaan rakentamassa päiväkotiarkea. On kuultava siis heitä, joille monikulttuurisuus on jo perustavanlaatuisena osana elettyä elämää ja jotka kohtaavat muuttuvan yhteiskunnan palvelujen markkinoistumisesta lapsiperheiden taloudelliseen polarisoitumiseen, osana arkisia vuorovaikutus- ja kasvatuskäytänteitä.

ONKO MAALLAMME MALT'TIA INTEGROIDA NUORET?

Ritva Nätkin

*Nuorten aikuistuminen on politisoitunut, sillä nuorten integroituminen yhteiskuntaan ei toimi toivotulla tavalla. Syynä tähän kaikkeen voivat olla lama ja talouskriisi, mutta ongelmaa voidaan tarkastella muustakin näkökulmasta ja nähdä aihetta laajempiin yhteiskunnallisiin johtopäätöksiin. Pitkittynyt siirtymävaihe aikuisuuteen huolestuttaa sekä kasvattajia että poliittisia päätöksentekijöitä. Sosiaalipoliittisin keinoin on vanhastaan haluttu saavuttaa yhteiskuntarauha, mutta myös yhteiskunnan kehit-
tymisen edellytykset sekä hyvinvointi ja sukupolvien välinen jatkuvuus.*

Nuorten osa ja osattomuus

Hyvinvointitutkija Joakim Palme luonnehtii nuorten integroitumista yhteiskuntaan ”aikamme suureksi sosiaaliseksi kysymykseksi” (Helsingin Sanomat 15.8.2013). Nuorten kasvava työttömyys, koko Euroopan laajuisena ongelmana, on sen selkein ilmentymä, mutta kysymys on samalla myös sukupolvien välisestä kuilusta ja puutteellisesta vuoropuhelusta. Suomessa on havaittu, että nuoria menee hukkaan yhteiskunnan pitämistä tilastoista, mikä kielii ilmiön hallinnoimisen

vaikeudesta. Otsikon ilmaus ”maltista”, jolla asioita onnistuneesti kehitetään, viittaa hyvinvointivaltion kasvuvaiheen alussa käytyihin keskusteluihin. Urho Kekkonen kirjoitti kuuluisan kirjansa *Onko maallamme malttia vaurastua?* vuonna 1952, jolloin hän hahmotteli suuntaviivoja tulevaisuuden investoinneiksi. Maltista puhuu myös Pekka Kuusi kirjassaan *60-luvun sosiaalipolitiikka* (1961).

Maltti on siis valttia, kun satsataan tulevaisuuteen. Väitän, että maltti olisi valttia myös nuorten kiinnittämisessä yhteiskuntaan. Koulutus- ja työvoimapolitiittiset kontrollitoimet, nopeita säästöjä tuovat kustannusleikkaukset sekä nuorison demonisointi joukkona, esimerkiksi puheet ”menetetyistä sukupolvista”, liittyvät lyhytnäköiseen politiikkaan, joka kostautuu myöhemmin.

Toisaalta aikaamme luonnehtii se, että vapauksia on paljon. Nuorimpien sukupolvien etuoikeutena pidetään yleisesti valinnanvapautta ja -mahdollisuuksia. Esimerkiksi nykyään kaikki saavat lisääntyä ja hankkia lapsia. Tämä näkyy muun muassa harjoitetussa perhe- ja väestöpolitiikassa, jossa ei menneiden vuosikymmenten tapaan yritetä estää ketään hankkimasta lapsia tai velvoittaa siihen. Vanhat väestöpolitiittiset käsitteet kuten hyvä- ja huonolaatuinen väestö eivät ole nykysanastoa. Tosin hallinnallinen ote jo syntyneisiin lapsiin on tiukentunut. Anna-Maria Isola (2012, 334–332) vertaili kiinnostavasti Suomen ja Venäjän väestöpolitiittista retoriikkaa vuosituhannen vaihteessa. Venäjällä väestöpolitiittinen huolipuhe on nationalistista ja erityisen paljon velvoittavampaa ja sukupuolittuneempaa kuin Suomessa. Nuorten naisten nähdään olevan avainasemassa, kun kansakunnan tulevaisuudesta on puhe. Suomalaiset päättäjät sen sijaan olivat Suomen tulevaisuutta koskevissa visioissa varovaisia, sukupuolineutraaleja ja kansalaisten oman päätöksenteon kannalla, eikä keskustelu ole ollut kovin laajaa tai intensiivistä.

Suomalaisessa keskustelussa esiin nousi vain ”tukiriippuvaisten” nuorten aikuisten määrän lisääntyminen päättäjiä huolestuttavana seikkana. Elinkeinoelämän Valtuuskuntakin haluaisi kannustaa keskiluokkaisia uraihmissiä lastentekotalkoisiin. Sosiaaliturvan varassa eläviä nuoria aikuisia pidetään kansallisen kilpailukyvyyn kannalta

sen sijaan ikään kuin huonolaatuisempaan väestönä, joka ei tee työtä eikä tule omillaan toimeen eikä siten välttämättä pysty kasvattamaan lapsiaan. EVA:n argumentaation mukaan tukiriippuvaisuutta synnytetään antamalla tukieuroja äitiys- ja vanhempainvapaisiin, olematta samalla varma, riittävätkö näin syntyneiden suurperheiden resurssit ja aika kasvattamaan syntyneitä lapsia. Väestön työelämäsuhteet ja tulevaisuuden veronmaksukyky ovat suomalaisten huolenaiheista tärkeimmät.

Syrjäytymispuhe hallitsee nuorten puutteelliseen integroitumiseen liittyvän ongelman käsittelyä, mutta syrjäytyminen on terminä kärsinyt jo pahan inflaation. Useinkaan ei määritellä, mikä on se keskusta tai ideaali, johon nähden syrjäydytään ja josta jäädään paitsi. 1990-luvun laman jälkeen otettiin käyttöön kilpailuretoriikka, jossa huiput haluttiin seuloa esiin. Syrjäytymispuhe on ikään kuin tämän kilpailuretoriikan kääntöpuoli: huippuihin nähden jokainen nuori on syrjäytymisvaarassa. Nuorten elämän kilpailuttaminen on pitkällä tähtäimellä demoralisoivaa.

Vapauksia korostavassa yhteiskunnassa ei integraatiokeskustelua käydä muuta kuin silloin, kun tulee järjestysongelmia (Satka ym. 2011): positiivisesta jatkuvuudesta ei puhuta, vaan ajatellaan sen sujuvan itsestään. Vasta järjestysongelma aiheuttaa katkoksen. Artikkelissani kiinnitänkin huomiota tutkimukseen ja pohdin, löytyisikö sieltä jatkuvuuksia tai katkoksia, jotka antaisivat avaimia nuorten integraation sujumattomuuden ongelman hahmottamiseen.

Perhe- ja lapsitutkimuksen lapsi

Yhteiskuntaan integroituminen on lapsuuden ja nuoruuden pitkän kaaren lopputulos. Perhetutkimuksessa kiinnitetään kuitenkin ylivoimaisesti eniten huomiota pikkulapsivaiheeseen ja ydinperheeseen. Huomiotta jäävät sukupolvien välinen vuorovaikutus ja laajemmat yhteisölliset ja yhteiskunnalliset kontekstit. Murrosikä ja aikuisuuteen siirtymisvaihe, jolloin lapsi on siirtymässä perheolennosta yhteiskun-

nan jäseneksi, ovat taas nuorisotutkimuksellisia kysymyksiä. Perheestä on paljon niin sanottua nukkatietoa (Hylland-Eriksen 2002): pysähtynyttä ja poikkileikkauksenomaista tietoa, joka perustuu laadullisiin puheaineistoihin. Koska tutkimus usein keskittyy vain johonkin rajattuun ongelmaan ja välttää jatkuvuuksien tarkastelua, on aiheellista hieman sekoittaa eri tieteenalojen (kuten kasvatustieteen ja sosiaalitieteen) sekä eri tutkimusalojen (kuten perhetutkimuksen ja nuorisotutkimuksen tai työelämäntutkimuksen) välisiä rajoja ja vertailla niissä käytettyjä käsitteitä.

Perhetutkimuksessa on nähtävissä ilmiö, jossa eri perheenjäsenet ovat yksilöitymässä toimijoiksi ja perheen käsite on purkautumassa. Heitä tutkitaankin erillään. On äitiystutkimusta, isyystutkimusta ja lapsi-/lapsuustutkimusta. Perheenjäsenten toimijuus on politisoitunut ja jokaiselle vaaditaan näkyvyyttä ikään kuin erikseen. Tutkimuspoliittiset valinnat kertovat myös yhteiskunnan trendeistä. Trendinä on vanhemmuuden jakaminen ja oikeuksien toteutuminen. Sukupuolten tasa-arvo ja erilaisuuden hyväksyminen muodostavat tutkimuksen keskeisen juonen. (Forsberg & Nätkin 2003; Vuori & Nätkin 2007.)

Äitiystutkimus on jo 1970-luvulla lähtenyt purkamaan ydinperheen käsitettä. Isyys- ja lapsuustutkimuksen boomi on jatkanut eri perheenjäsenten profiloitumista. Uusi lapsi-/lapsuustutkimus on nostanut myös lapset toimijoiksi ja heidän hyvinvointiaan on alettu tutkimaan perhekokonaisuudesta erillään. On haluttu kuulla lapsen ääni, kokemukset, arki ja tieto sekä määritellä heille oma asiakkuus hyvinvointipalveluissa. Näin on purettu myös perheen käsitettä jopa niin pitkälle, että sikiökin voi olla itsenäisenä tutkimuskohteena.

Perhetutkimus ei suoraan anna vastausta siihen, kuka on vastuussa lapsen integroitumisesta yhteiskuntaan puhumattakaan siitä, missä kasvaa niin sanottu hyvä- tai huonolaatuinen väestö. On olemassa huoli varhaislapsuuden determinoivasta vaikutuksesta ja lapsuudessa piilevistä riskitekijöistä, joiden toteutumista seurataan joissakin pitkittäistutkimuksissa. Lasten köyhyyden ja eriarvoisuuden tutkimus pureutuu huolen taustatekijöihin, ja varhaisen puuttumisen uskotaan katkaisevan ongelmien kasaantumisen. Yleensä pikkulapsivaihetta

koskeva tutkimus välttää suoria moraalisia kannanottoja ja velvoittavia asetelmia. Vain ydinperhenormi on tutkimuksen taustaoletuksena sellainen, joka selkeästi normittaa, vastuuttaa ja sukupuolittaa.

Nuorisotutkimuksen nuori

Nuorisotutkimus puolestaan kiinnittää huomionsa nuorten käyttäytymiseen ja osallisuuteen, koulumaailmaan sekä nuorisokulttuureihin. Perinteellinen nuorisotutkimus on sukupuolineutraalia ja keskittyy yhtäältä nuorten opettamiseen ja ohjaamiseen joukkona ja toisaalta päihde- tai muun riskikäyttäytymisen seurantaan. Kriittisempi nuorisotutkimus tarkastelee nuoria heidän omien sukupuolittuneiden ja kulttuuristen kontekstiansa kautta.

Nuorisotutkimuksen keskeisenä juonena näyttää olevan, millä keinoin lapsi onnistuu yksilöitymään perheestään ja alkamaan itsenäiseksi toimijaksi. Nuoria osallistetaan ja itsenäistetään kansalaisiksi ja kuluttajiksi. Nuoret eivät enää ole perheolentoja, kuten pikkulapset, vaan he ovat ikään kuin yhteiskunnan omaisuutta koululaitoksen kautta mutta samalla riskialttiissa liminaalitulassa, mistä nousee nuorten pahoinvointipuhe. Keskeisen jännitteen näen siinä, ovatko nuoret hallittava riskialtis joukko vai yksilölliseen toimijuuteen kasvatettava ja kannustettava joukko. Sukupuolittunut vanhemmuus, erityisesti isän merkitys, on paljolti tipahtanut pois tutkittavien vaikutustekijöiden joukosta, vaikka isillä olisi perinteellisen ydinperhemallin mukaan ratkaisevan tärkeä rooli. Tommi Hoikkala (1993, 142–143) tosin väittää kasvattajien aikuistumispuhetta koskevassa tutkimuksessaan, että erityisesti äidit ovat aina huolissaan lastensa asioista. Isät puolestaan näkevät hänen aineistossaan vaikeuksien yli ja rauhoittelevat, koska heidän on ”äitejä helpompi päästää irti” lapsestaan. Irti päästäminen voidaan tulkita joko välinpitämättömyydeksi tai luottamuksen osoitukseksi sen suhteen, että nuori on jo valmis itsenäistymään.

Nuorille muodostuu aikuisen auktoriteetti, jota testataan viimeistään murrosiässä. Nuorten opastamista ja ohjaamista (esimerkiksi

kurinpitoa) tapahtuu perheessä, mihin kasvatustieteellinen tutkimus on kiinnittänyt huomiota ja mistä sosiaalitieteellinen tutkimus taas vaikenee. Auktoriteetin muodostumisen tutkimus on usein ollut su-kupuolineutraalia kuten perinteellinen kasvatustieteellinen tutkimus yleensäkin. Perheessä tai koulussa annetun kasvatuksen tyyliä jaotellaan sallivaan tai välinpitämättömään, ohjaavaan eli autoritatiiviseen sekä autoritaariseen. Keskustelu on lähtenyt liikkeelle autoritaarisen, jäykän ja käskyttävän, vanhemmuuden kritiikistä, ja sen vastakohtana nähtiin salliva vanhemmuus (Baumrind 1988). Myöhemmin sallivasta vanhemmuudesta on erotettu välinpitämätön kasvatustyyli, joka on aiheuttanut yhteiskunnallista huolta, esimerkiksi puhetta hukassa olevasta vanhemmuudesta. Lähes kaikki tutkijat pitävät autoritativista eli jämäkästi ohjaavaa ja joustavaa kasvatustyyliä parhaimpana. Se on puolestaan autoritaarisen ja sallivan kasvatustyylin välimuoto tai yhdistelmä. Se pitää sisällään aikuisen jämääkää ohjausta, mutta jättää sijaa myös lapsen tai nuoren itsemääräämisoikeudelle.

Lasten ja nuorten pahoinvointipuhe syntyi laman vaikutuksista ja eskaloitui vuosituhaten vaihteessa. Esimerkiksi Mirja Satka ja muut (2011) kysyvät, miksi lapset ja nuoret ovat herättäneet niin paljon ammattilaisten ja päättäjien huolta noin parinkymmenen vuoden ajan. Julkinen huolipuhe ei sellaisenaan toimi todellisuuden indikaattorina. Lapset ja nuoret eivät voi nykyään erityisen huonosti tilastojen mukaan eivätkä ole ”ennennäkemättömän pahantapaisia”, kuten Timo Harrikari kirjassa kiteyttää. Vastaus voisi löytyä hallinnan tavan muutoksesta, joka ilmenee nuorten elämän kiristyvänä sääte-lynä. Pohjoismaisen osallistavan lapsi- ja nuorisopolitiikan rinnalle on syntynyt joukko kyseenalaisia kurinpidollisia toimia, jotka kumpuavat uskonservatistisista aatteista ja uusliberaaleista käytännöistä. Nuoria katsotaan kategoriana eräänlaisen ”riskilinnin” läpi ja riskejä hallitaan ”turvallisuustalkoilla”. Kurittomat nuoret voivat joukkona uhata muun yhteiskunnan turvallisuutta.

Kun aloin perehtyä sukupolvien väliseen vuorovaikutukseen ja aikuistuvan/aikuistuneen lapsen perhesuhteisiin, en yllättäen löytänyt-kään juuri mitään aiempaa tutkimusta lapsuuden perheen näkökul-

masta. Suomessa arvostetaan monista muista kulttuureista poiketen lasten varhaista itsenäistymistä jopa niin, että taustaperheiden erot häivytetään. Ongelmalliset perheet kyllä tunnustetaan ja uskotaan, että niistä nuoren olisikin syytä päästä eroon. Ei ole ihme, että (esimerkiksi adoptoidut) nuoret etsivätkin niin sanotusti juuriaan.

Lasta itsenäistettäessä ja yksilöllistettäessä on perhekonteksti jäänyt taustalle tutkimuksen lisäksi joskus myös hyvinvointivaltiollisessa auttamistyössä. Kun pyrkimyksenä on yksilöllistää lasta, saatetaan jopa nostaa lapset/nuoret ohi vanhempiansa, ikään kuin pelastaa heidät vanhemmiltaan, ja samalla ajatellaan vanhempien epäonnistuneen. Riittakerttu Kaltiala-Heino ja Sari Fröjd (2008) väittävät, että suomalainen terveydenhuoltojärjestelmä yksilöllistää nuorta ja sallii lapsen itsemääräämisoikeuden, eurooppalaisessakin vertailussa, aivan liian varhain. Yleisesti nuorten kasvava vapaus on samalla lisännyt ongelmanuorten kontrollia ja hallintaa.

Näillä eväillä yhteiskuntaan

Onko perhetutkimuksen ja nuorisotutkimuksen käyttämistä käsitteistä siis apua, kun ajatellaan nuorten integroitumista yhteiskuntaan? Edellä hahmotetut tutkimusteemat kuvannevat, minkälaisilla perheen ja koulun antamilla eväillä lasten ja nuorten uskotaan selviävän aikuisuuteen. Eväät, joita voidaan kutsua myös taloudelliseksi, kulttuuriseksi tai sosiaaliseksi pääomaksi, muodostuvat ennen kaikkea lasten ja nuorten terveydestä ja hyvinvoinnista. Tärkeitä ovat myös auktoriteettisuhteet ja osallisuustaidot, kyky sitoutua sekä vaalia omia että kunnioittaa toisten oikeuksia ja käyttäytyä vastuullisesti.

Kun mietitään aikuistuvien nuorten suhdetta yhteiskuntaan ja työelämään, esiin nousee jatkuvuuksia ja katkoksia. Nuorten itsenäistämisen ja osallistumistaitojen opettaminen ovat ilmeisen tärkeitä valmiuksia (työmarkkina-)kansalaisuuden kannalta. Suurin katkos mielestäni liittyy perheen ja yhteiskunnan kytkökseen: demokratisoi-

tuvassa perheessä opitut pelisäännöt eivät päde työelämässä. Nuorten sosiaalistamista yhteiskuntaan pidetään koulun tehtävänä, mutta koulutuspolitiikka ja työpolitiikka ovat varsin etäällä toisistaan. Jos koulutus ja työelämä eivät kohtaa, vielä huonommin kohtaavat perhe ja työelämä. Yhteiskunnan integraatiota ja jatkuvuutta hankaloittaa, jos sen instituutiot eivät keskustele.

Perhe nähdään kasvualustana, joka on tehnyt tehtävänsä aikuisuuden kynnyksellä. Nuori aikuinen ponnistaa riippumattomana yksilönä siitä irrotessaan, eikä lapsuuden perheellä nähdä olevan merkitystä ennen kuin nuori aikuinen perustaa oman perheen. Pikkulapsivaiheeseen on panostettu hyvinvointivaltiollisessa auttamistyössä paljon, mutta murrosiän jälkeen nuorten ja heidän vanhempiensa nähdään ikään kuin pärjäävän omillaan. Sukupolvien välinen vuorovaikutus jää tapojen ja traditioiden varaan, mistä seuraa, että perheeseen liittyvät eriarvoistavat mekanismit ovat suurimmillaan. Kuinka paljon eroavatkaan tukiriippuvaisen nuoren eväät keskiluokkaisen nuoren eväistä? Vauraammille perheille mahdollinen, aikuistumisen tietä tasoittava curling-vanhemmuus merkitsee esimerkiksi (ennakko)perintönä saatavaa omistusasuntoa. Tukiriippuvaisen lapsen vanhempi puolestaan avustaa lastaan salaa, sillä esimerkiksi toimeentulotuesta pienikin annettu avustus vähennetään.

Nyky-yhteiskunnassa keski-ikäisten vanhempien ja murrosikää tai siirtymävaihetta aikuisuuteen elävien lasten suhde on oikeastaan pisin jakso vanhemmuutta. Kuitenkin vain pikkulapsivaihe on ohjeistettu asiantuntijatedolla toisin kuin murrosikä tai aikuistumisvaihe. On arvioitu, että perheen merkitys tulee vielä kasvamaan hyvinvointivaltion rapautuessa. Perheellä ja perhekäytännöillä on merkitystä siirtymävaiheessa aikuisuuteen, jos ei konkreettisesti niin ainakin metaforisella tasolla.

Jos ajatellaan nuoren maailmalle lähtöä ja taustaperheestään irtautumista kasvatustyylien (ks. Baumrind 1988) valossa, ohjauksen puuttuminen aikuisuuteen siirtymävaiheessa merkitsee välinpitämättömyyttä kasvatustyyliä. Työelämä elää täysin omaa elämäänsä ja erityisesti

nuorten työmarkkinoilla pätevät viidakon lait. Suunnitellut koulutusleikkaukset eivät myöskään kerro maltista tulevaisuuden suunnittelussa ja siihen varautumisessa.

Välinpitämättömyyttä ilmentää se, että nuorille tarjotaan nollatyösopimuksia, vuokratyötä, harjoittelujen ketjutuksia ja pätkätöitä. Työpaikoilla, joissa on otettu löysät pois eikä kenelläkään ole aikaa opastaa harjoittelijoita tai muita noviiseja, nuoret aikuiset ovat jopa hyväksikäytön vaarassa. Murrosikäisten hallinnasta tuttu nuorten demonisointi ja epäily joukkona voi jatkua pitkälle aikuisuuteen: ajatellaan että ”generation x/y/z” ei osaa mitään. He eivät osaa myöskään vaatia oikeuksiaan. Esimerkiksi kaupan alan ketjutetut nollatyösopimukset voivat johtaa pitkittyneeseen aikuistumiseen kuten tilanteessa, jossa 29-vuotias nuori nainen käy syömässä kotona ja isä maksaa ajoittain vuokran. Haastattelutilanteessa hän tosin kertoo naistapaisesti olevansa tyytyväinen työsuhteeseensa (Juvén 2014). Työelämän käytännöt ovat sukupuolittuneita mutta tutkimuksen käyttämät käsitteet usein sukupuolineutraaleja.

Jatkuvuuden kannalta nuorten integrointi yhteiskuntaan ja työelämään vaatisi kasvatustyötä ja ohjausta, siis malttia. Kaikki tietävät huvittavan rinnastuksen perhe- ja työelämän erilaisuudesta. Monen työpaikan keittiössä lukee ”äitisi ei ole täällä töissä” kielien siitä, ettei kukaan hemmottele ja passaa, vaan on suoriuduttava itse. Perheen nähdään toimivan naiivin lapsilähtöisesti: lapsen etu on etusijalla eikä häneltä saa vaatia mitään. Työelämästä sen sijaan puuttuu kaikenlainen huolenpito. Löytyisikö työelämästä moderneja yhteiskunnallisia isäiä tai äitejä tähän ohjaustehtävään?

Kukaan ei tietenkään halua äitiä/vanhempia työpaikalle, mutta uudenlainen sukupolvien dialoginen vuoropuhelu auttaisi nuorten integroinnissa. Sen voi sisällyttää oppisopimuksiin, harjoitteluun tai mentorointiin. Nuorten aikuisten suhde työhön on tutkimusten mukaan muuttumassa, eivätkä he hyväksy kaikkia ehtoja. Mutta onko tämä kurinpidollinen ongelma vai merkki nuorten työelämää uudistavasta ajattelusta? Työelämän ohjaustyylinä pitäisi olla se jämäkkä mutta joustava ohjaus, mieluummin kuin käskytyks.

Nuorten ongelmat on myös yhteiskuntapoliittisesti havaittu, mutta miten toimia viisaasti ja maltilla? Sauli Niinistön ”pienien asioiden” kampanja pyrki lisäämään puuttuvaa vuoropuhelua sukupolvien välillä. Tarvitaan kuitenkin järeämmät aseet rakenteellisen kuilun ylittämiseen. Ketään ei saisi päästää putoamaan ulkopuolelle, niitäkään, joilla ei ole tukea antavaa ja esimerkkiä näyttävää perhettä taustalla. Nuorisotakuu pyrkii ideatasolla ohjaavaan, jämäkkään ja nuorten oikeuksia kunnioittavaan kasvatusotteeseen. Sen toteuttamista on kuitenkin autoritaarinen ja rankaiseva, sillä mukana on kyykytystä, pelkoa ja epäluottamusta nuoria kohtaan. (Harrikari 2014.) Silloin ei vastata kysymykseen, halutaanko kaikkien nuorten, myös niin sanottujen tukiriippuvaisten, osallisuutta.

TYÖTÖN JA KOULUTTAMATON SYRJÄYTYNYT – VAI OSAAVA JA AKTIIVINEN NUORI?

Karita Snellman & Pauliina Lehtonen & Lina Van Aerschot

Julkisessa keskustelussa nuorten yhteiskunnallisesta syrjäytymisestä ei ole määritelty, mitä nuorten yhteiskunnallisella syrjäytymisellä lopulta tarkoitetaan tai millä kriteereillä sitä arvioidaan. Nuorten asettaminen riskikehykseen on harhaanjohtavaa, sillä monien mittareiden mukaan nuoret voivat nyt paremmin kuin aiemmin. Ongelma on pikemmin yhteiskunnan aktivointipolitiikassa ja hyvinvointipalveluissa, jotka eivät aina tunnista niitä nuoria, jotka ovat avun tarpeessa tai eivät pysty tarjoamaan nuorten henkilökohtaisiin tarpeisiin räätälöityjä toimenpiteitä.

Nuoret luokituvat väärin perustein

Julkinen keskustelu on luonut kuvaa nuorten yhteiskunnallisesta syrjäytymisestä yhtenä keskeisimmistä nykypäivän huolenaiheista. Eri-tyisesti koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret nähdään tällä hetkellä syrjäytymisvaarassa olevana riskiryhmänä (Eduskunnan tarkistusvaliokunta 2013). Erilaisissa selvityksissä ja raporteissa on ky-

sytty, keitä ovat kymmenet tuhannet pudonneet ja kadonneet nuoret ja mitä he tekevät (Myrskylä 2011). Nuorisolain mukaisesti nuoriksi määritellään alle 30-vuotiaat.

Nuorten syrjäytymisestä tai osallisuudesta puhuttaessa tulisi miettiä tarkemmin, mitä yhteiskunnallisella syrjäytymisellä, samoin kuin yhteiskunnallisella aktiivisuudella, ylipäätään tarkoitetaan ja millä keinoin niitä arvioidaan. Nuorten syrjäytymisen yleistäminen luo harhaanjohtavan kuvan nykytilanteesta, sillä monien mittareiden mukaan nuoret voivat jopa paremmin kuin aiemmin. Ongelma on pikemmin yhteiskunnan aktivointipolitiikassa ja hyvinvointipalveluissa, jotka eivät vastaa nuorten tarpeita. Yhtäältä niitä nuoria, jotka ovat avun tarpeessa, ei aina tunnisteta. Toisaalta taas palvelut eivät vastaa nuorten henkilökohtaisiin tarpeisiin.

Lasten ja nuorten luokittelu erilaisiin riskiryhmiin alkaa jo varhain lapsuudessa. Riskitekijöiden tunnistamisella on toki paikkansa. Niitä kartoittamalla voidaan kohdistaa kasvua ja kehitystä tukevia toimenpiteitä sekä koettaa tasata eroja yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Tärkeää olisi kuitenkin muistaa, että yleinen nuorten hyvinvoinnin lisääminen on eri asia kuin yksilön ongelmien ratkominen. Kun yritetään auttaa yksilöä, on tärkeä tietää, mikä on huolen kohteena olevan nuoren elämäntilanne kokonaisuudessaan, mitkä ovat hänen omat tavoitteensa ja oma käsityksensä avuntarpeesta. Erilaiset auttamiseen tarkoitetut toimenpiteet saattavat joskus leimata ja toimia ennemmin ongelmia korostavina kuin niitä lieventävinä, etenkin jos yksilön omiin vahvuuksiin unohdetaan kiinnittää huomiota. Tällöin on vaarana, että uusien asioiden yrittäminen tyrehtyy epäonnistumisen pelkoon.

Lapsuuden ja nuoruuden aikaiset sosiaaliset ongelmat, huono koulumenestys tai työttömyys eivät tarkoita, että henkilö olisi passiivinen, taidoton tai ulkona yhteiskunnasta. Usein tällaiset asiat kuitenkin saattavat esimerkiksi koulussa, terveydenhuollon tai työvoimapolvelujen piirissä leimata nuoren syrjäytyneeksi tai syrjäytymisvaarassa oleviksi. Koska nuoren omat ajatukset ja käsitykset mahdollisista ongelmista ja avuntarpeista eivät välttämättä kohtaa syrjäytymisluokittelua, on mahdollista, että tukea tarvitsevat eivät saa apua. Jos nuori jää

palvelujen piirissä kohtaamatta ihmisenä, myös terveyttä, koulutusta tai työllistymistä edistämään tarkoitettut palvelut kohdistuvat väärin tai nuori ei edes käytä niitä.

Rauno Perttula (2015) toteaa väitöskirjassaan, että nuoret eivät tällä hetkellä tule tarpeenmukaisella tavalla autetuiksi, vaikka syrjäytymisen ehkäisyyn käytetään paljon resursseja. Syrjäytyneiden luokittelu joidenkin yksittäisten ominaisuuksien kautta voi jättää huomioimatta muita nuorten hyvinvointiin liittyviä tekijöitä tai ohjata toimenpiteitä myös sellaisille, jotka eivät niitä tarvitse. Esimerkiksi työtön voidaan velvoittaa aktivointitoimenpiteeseen, josta hän ei koe hyötyvänsä. Järjestelmä voi tulkita osallistumishaluttomuuden ihmisen passiivisuudeksi ja irtautumiseksi yhteiskunnan normeista. Sen sijaan hyviä kokemuksia on toimenpiteistä, joissa nuori saa tarpeeksi tietoa eri vaihtoehdoista ja pääsee vaikuttamaan oman urapolkunsu rakentamiseen. Omien taitojen kehittäminen itselle mieluisassa paikassa tuo onnistumisen kokemuksia ja antaa mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämään haluamallaan tavalla.

Mervin ja Annin tarinat

Esitämme seuraavaksi kaksi esimerkkitapausta, jotka on rakennettu tositarinoihin perustuen. Mervi on 18-vuotias lukiolaistyttö, jota on aina pidetty hyvänä oppilaana. Mervi on luokiteltu aktiiviseksi ja integroituneeksi nuoreksi, sillä hän pärjää hyvin koulussa ja hänellä on ystäviä ja perhettä. Kuitenkin Mervi taistelee elämässään. Mervin on vaikea kertoa aikuisille, miten pahalta hänestä tuntuu. Hänellä on vahva miellyttämisen halu ja tarve osoittaa, että hän pärjää. Mervi on miellyttävä oppilas eikä hän pura pahaa oloa muihin. Vihan hän kohdistaa itseensä: hänellä on epäterve suhde syömiseen, ja hän koettaa helpottaa oloaan viiltelemällä itseään.

Mervin pyyntöjä avusta ja tuesta ei tunnisteta kiireellisiksi, koska hänet arvioidaan integroituneeksi ja aktiiviseksi. Kuitenkin Mervin lähellä olevat ihmiset ovat hyvin huolissaan tytön jaksamisesta, ja he

toivovat hänen saavan apua ennen kuin on liian myöhäistä. Nuorten kohdalla psyykkinen pahoinvointi ei näy pelkästään kotiin jäämisenä, vaan mielialat voivat muuttua nopeastikin, vaikka nuori voi pystyä osallistumaan aktiivisesti eri toimintoihin. Välillä saattaa olla hyviä päiviä ja välillä tuntuu, että kaikki romahtaa.

Anni on 20-vuotias työelämän ja koulutuksen ulkopuolella oleva nuori ilman toisen asteen tutkintoa. Hän on ollut alaikäisenä lastensuojelun piirissä turvattoman perhetilanteen takia. Anni on aloittanut pari ammatillista tutkintoa, mutta hän on jättänyt ne kesken, koska ne eivät olleet hänelle sopivia aloja. Hän on rohkea nuori nainen ja sanoo välillä viranomaisten mielestä asiat liian suoraan. Kun Annista kirjattuja tietoja lukee, hänen voisi tulkita olevan riskeillä leimattu ja syrjäytynyt nuori. Vahvatahtoisena henkilönä hän ei ole suostunut kaikkiin tarjottuihin toimenpiteisiin, ja papereissa näyttää siltä, että hän olisi aktivoimisen tarpeessa. Kuitenkin, jos näkee Annin toimivan arkielämässä tietämättä hänen taustaansa, voisi kuvitella puhuttavan aivan eri ihmisestä.

Anni on hyvin aktiivinen nuori nainen, jolla on uratavoitteita ihmistyön parissa. Hän on pienestä asti auttanut muita ihmisiä ja on korvaamaton tuki monelle. Hän myös tekee paljon vapaaehtoistyötä ja osallistuu nuorisokeskuksen ohjaajien apuna tapahtumien järjestämiseen. Lisäksi hän pitää läksyklubia alakoululaisille. Hän myös toimii asuinalueensa nuorten palvelujen kehittämishankkeessa ja hänen kauttaan moniin tutkimuksiin saadaan sellaisia nuoria, joita ei muuten tavoiteta. Annista tulisi loistava työntekijä ihmisten parissa, mutta hänen pisteensä eivät ole riittäneet läpäisemään pääsyvaatimuksia. Jos Annin tekemä yhteiskunnallisesti arvokas työ tunnustettaisiin ja huomioitaisiin virallisesti, hänen mahdollisuutensa päästä haluamalleen alalle kasvaisivat. Väärintunnistamisen takia hänelle on kuitenkin ehdotettu aktivointitoimenpiteinä vaihtoehtoja, jotka eivät tue hänen tavoitteitaan.

Nuoret omien tarpeidensa asiantuntijoita

Mervin ja Annin tarinat osoittavat, miten usein viranomaismaailmassa nuoren elämää päästään katsomaan vain tietystä näkökulmasta. Se hankaloittaa kokonaiskuvan syntymistä. Laaditut ohjeet ja toimenpiteet voivat olla yleispäteviä, eikä yksittäisellä työntekijällä ole aina edes mahdollisuutta yksilöllisiin ratkaisuihin. Annin tapauksessa hallinnon järjestelmät eivät joustaneet näkemään ratkaisua, joka olisi ollut juuri kyseisen nuoren kannalta sopivin vaihtoehto. Mervin kohdalla, sen sijaan, tytön tausta hyvin koulussa menestyneenä ja hyvästä perheestä tulevana nuorena sai ammattilaiset suhtautumaan hänen tilanteeseensa liian kevyesti. Hyvin menestyneen oppilaan ongelmien syvyyttä ei tunnistettu, vaan ajateltiin tilanteen olevan vain normaalia nuoren ”kipuilua”.

Annin esimerkki korostaa tarvetta joustavammille rakenteille. Osalle nuorista oppiminen käytännössä on tehokkain oppimisen muoto. Heidän taitonsa jäävät tunnistamatta, jos katsotaan vain perinteisellä koulunkäyntiopetuksella saatuja numeroita. On myös niitä nuoria, jotka eivät ole työkuontoisia. He tarvitsevat työllistämisen sijaan tilapäisesti tai pitkäkestoisesti muuta tukea ja kuntoutusta. Syyt nuoren kouluttamattomuuteen voivat löytyä kouluvastaisuudesta esimerkiksi kiusaamisen takia. Voisiko nuorten tilannetta tarkastella pohtimalla ongelmia enemmän yhteiskunnallisissa rakenteissa kuin yksilöissä? Sen sijaan, että etsitään nuorista vikoja, voitaisiin tarkastella, miksi järjestelmä ei osaa vastata nuorten tarpeisiin sopivalla tavalla.

Syrjäytymisen vastapoolina pidetään yleensä aktiivisuutta, joka sisältää tietyt kriteerit ja arvot. Nuorten kohdalla nämä liitetään usein piirteisiin, jotka korostavat nuorta koulussa hyvin menestyvänä yksilönä. Tällaisella nuorella on jo selvä suunnitelma jatko-opintopaikasta ja sen jälkeisestä työurasta. Tämän käsityksen kääntöpuolena on syrjäytynyt, passiivinen nuori, jolla ei ole selvää suunnitelmaa elämänsä varalle tai joka haluaa elää tekemättä mitään.

Tutkimuksessa on korostettu tarvetta saada parempaa tietoa siitä, miten yhteiskunnassa heikossa asemassa olevien nuorten osallisuutta

voisi tukea tai millä tavoin koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret kiinnittyisivät yhteiskuntaan. Näiden kysymysten tarkastelu vaatisi irrottautumista retoriikasta, joka lähtee kapeasta aktiivisuuden ja yhteiskunnallisen osallisuuden ymmärryksestä (vrt. Sandberg 2015). Vaikka nuorella ei ole opiskelu- tai työpaikkaa, he voivat olla hyvin paljon läsnä omissa paikallisissa verkostoissaan. Toisaalta kaikilla työssä tai koulutuksessa olevilla nuorilla ei mene hyvin. Pakolla pärjääminen, kilpailu ja suorittaminen voivat joskus olla uuvuttavia. Osa nuorista pelkää avun pyytämisestä aiheutuvia leimoja. Leimautumisen pelkoa ja kynnystä osallistua palveluihin ja toimintaan voidaan madaltaa suuntaamalla palvelut kaikille nuorille.

Tulevaisuuden palvelut nuorten omasta tilasta

Sosiaalipoliittisena ratkaisuna tulevaisuuden palvelumalli voisi rakentua aktiivoinnin ja järjestelmäkeskeisyyden sijasta ihmisten aitojen tarpeiden ympärille. Sen peruslähtökohta olisi kokonaisvaltaisuus, jossa nuoria ei jaoteltaisi riskien ja ongelmien mukaan eri ryhmiin. Siinä ei eroteltaisi, onko kyseessä ennaltaehkäisevä vai korjaava työ, eikä ensimmäiseksi määriteltäisi kuka on pätevin ihminen korjaamaan ongelman ja lähetettäisi nuorta asiantuntijalta toiselle. Palvelumalli tukisi nuorten arkea ja toimisi joustavasti tarpeiden mukaan. Se tarjottaisi mahdollisuuksia osallistua ja kuulua yhteisöihin taloudellisista resursseista riippumatta. Aktiivisuuteen kannustaminen tapahtuisi luontevimmin antamalla nuorille mahdollisuuksia kehittää itselle tärkeitä resursseja niin julkisissa instituutioissa kuin arjen sosiaalisissa verkostoissa.

Jotta palvelut olisi mahdollista punoa verkoksi, jonka väleistä ei pääse putoamaan, harrastamisen, vapaa-ajanvieton sekä hakeutumisen erilaisten palvelujen piiriin pitäisi tapahtua yhdessä paikassa. Tällaisessa *nuorten omassa tilassa* yhdistyisi laajennettu nuorisotila ja yhdestä paikasta saatavat palvelut. Asuinalueilla toimivat nuorten omat tilat tarjoaisivat kaikille nuorille ja nuorille aikuisille ilmaisen paikan, jossa

he voisivat harrastaa ja tavata muita nuoria. Tilassa tarjottaisiin matalan kynnyksen ohjaustoimintaa riippumatta siitä, onko nuoren tavoitteena hakeutua päihdehoitoon, löytää työpaikka tai onko hänellä tarve puhua jollekulle. Tärkeintä on luottamuksellinen ja arvostava kohtaaminen. Nuorten oma tila tekisi palveluista helpommin lähestyttäviä ja saatavia, kun nuoret tietäisivät saavansa apua jokaiseen asiaan yhdessä paikassa, vaikka itse palvelua tai asiantuntijaa joutuisi myöhemmin tapaamaan oman tilan lisäksi myös toisessa paikassa tai virtuaalisesti.

Tulevaisuuden palvelumallissa nuoret eivät olisi toiminnan kohteita, vaan mukana toiminnan kehittämisessä ja järjestämisessä. Julkisen sektorin pitäisi tarjota nuorille omat tilat ja vastata niissä tapahtuvasta palvelu- ja ohjaustoiminnasta. Muutoin tilojen sisällä voisi olla erilaisia toimijoita yhdistyksistä ja järjestöistä jopa yrityksiin, kunhan toiminta ei olisi kaupallista vaan kaikkien saavutettavissa. Tilan pitäisi mahdollistaa nuorten omaehtoista toimintaa ja tilojen käytön pitäisi niin pitkälle kuin mahdollista olla nuorten toiveiden ja tarpeiden mukaista. Päätätävällän nuorten omien tilojen käytöstä pitäisi olla nuorilla itsellään. Tätä varten jokaisella asuinalueella toimivan oman tilan toiminnasta vastaava johtokunta tulisi koostaa asuinalueen nuorista. Kaupungin, palveluntuottajien ja järjestöjen edustajilla olisi neuvoa-antava rooli.

Nykyinen palvelujärjestelmä muuttuisi nuorten tilan kautta merkittävästi, sillä nuorille sekavalta tai pirstaleiselta vaikuttavasta järjestelmästä siirryttäisiin toimimaan yhdessä tutussa ja lähistöllä sijaitsevassa pisteessä. Palvelujen hallinnon ei sinänsä tarvitsisi muuttua oleellisesti, tärkeintä on palvelujen helppo saavutettavuus nuorille. Tämän lisäksi opiskeluun ja työurille orientoitumiseen otettaisiin uudessa palvelumallissa nykyistä joustavampi ote. Nuorille tarjottaisiin perinteisen kouluopetuksen rinnalla *vaihtoehtoisia tapoja opiskella* työpainotteisesti ja oppisopimuksella. Nuorten omaehtoisia projekteja tuettaisiin rahallisesti sen sijaan, että resurssija ohjataan aktivointitoimenpiteisiin, joista nuori itse ei koe hyötyvänsä. Nuorille suunnatut palvelut perustuisivat ajatukseen, että leimojen ja sanktioiden sijasta hyvinvoinnin, osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien lisääminen koituvat yksilön, yhteisöjen ja yhteiskunnan hyväksi.

OSA III

IHMISARVOINEN POLITIIKKA LUO
LUOTTAMUSTA

OSALLISUUTTA JA KONTROLLIA JULKISESSA TILASSA

Liina Sointu

Sosiaalipolitiikka pyrkii turvaamaan yhteiskunnan jäsenille edellytyksiä hyvään elämään. Riittävän toimeentulon, asumisen ja terveyden turvaamisen ohella tarvitaan myös kaupunkipolitiikkaa, jolla mahdollistetaan kaupunkilaisten osallisuutta julkisessa tilassa. Osallisuutta ja osattomuutta kaupunkitilassa tuottavat aineelliset ratkaisut ja esineet – esimerkiksi penkit.

Hyvinvoinnin ainekset

”No kyllä mä oikeastaan kaipaisin, että mä voisin istahtaa penkille, vaikka syödä jäätelön tai jotain, ja sitten taas katsella ihan vaan maisemia, ja sitten jatkaa, ja rentoutua sillä tavalla.”

Yllä oleva lainaus on 84-vuotiaan, puolisoaan kotona hoivaavan naisen haastattelusta. Haastattelin häntä omaishoivaa käsittelevää tutkimustani varten. Haastatteluhetkellä sivuutin penkkiä koskevan maininnan, mutta jälkikäteen aloin muistella törmänneeni mainintaan

penkistä toisessakin iäkkään ihmisen haastattelussa. Penkistä puhui silloin iäkäs yksinasuva italialaismies, jonka päiviin iloa toi pihapiirin penkillä istuminen ja ihmisten katseleminen sieltä käsin. Tuolloinkin olin ohittanut penkkiä koskevan maininnan tutkimukseni kannalta epäolennaisena.

Sosiaalipolitiikalla on aina tavoiteltu inhimillisen hyvinvoinnin edellytysten turvaamista ja tasoittamista ihmisryhmien kesken. Tästä on kyse esimerkiksi perustoimeentulon turvaamisessa ja asumisen tukemisessa. Perustoimeentulon rinnalla penkit ja niiden sijainti eivät hetimiten näyttäydy polttavana sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Kirjoituksessani kuitenkin väitän, että penkkien läsnäolo tai poissaolo julkisissa tiloissa on merkittävä yhteiskunnallinen kysymys. Viimeaikainen sosiaalitiede on käsitellyt yhdessäoloa yhteiskuntaelämässä sitä välittävien materioiden – kuten tilojen ja esineiden – kautta. Turo-Kimmo Lehtonen (2008, 29) on kirjoittanut, että ”yhdessä olemisen luonne riippuu ratkaisevasti siitä, minkälaiset aineet ja esineet sitä välittävät”.

Penkki on useammalle istujalle tarkoitettu istuin, joka sijaitsee julkisessa tai puolijulkisessa tilassa, kuten puistossa, kaupallisten tai asiointitilojen sisään- ja uloskäyntitiloissa sekä odotushuoneissa. Ylipäänsä penkit tapaavat sijoittua ympäristöihin, joita voi ajatella läpikulkutiloiksi. Vaikka penkit ovat melko kookkaita esineitä, ovat ne tavanomaisuudessaan jokseenkin huomaamattomia. Sitä ne ovat etenkin kulkijalle, jonka jalat kantavat ongelmitta pidempiä matkoja tai jolla ei ole tarvetta, halua tai mahdollisuutta pysähtyä paikoilleen. Toisinaan penkit taas tuovat näkyviin jotain sellaista, mitä emme ehkä haluaisi lainkaan nähdä.

Kirjoituksessani käsitelen penkkien tuottaman yhdessäolon luonnetta ja merkitystä yhteisöjen ja yksilöiden hyvinvoinnille. Millaisia merkityksiä penkillä on yhteisöjen jäsenille ja yhteisölle kokonaisuutena? Mitä penkki tuo yhteen? Pohdin kysymystä ikääntyvän yhteiskunnan kehityksessä ja vaivaisen kulkijan näkökulmasta. Samalla nostan sosiaalipoliittisena kysymyksenä esiin myös muita käyttäjäryhmiä ja penkkien merkitystä osana kaupunkitilaa.

Lepopaikka

”Brahenkentän laidalla Harjussa asuvan Maija Eerolan, 84, kilometrin mittaisen kauppareissun varrelle ei satu yhtään penkkiä, jolle voisi istahtaa lepäämään. Tasapainohäiriöstä kärsivä rouva istahtaisi mielellään kävelyllään katselemaan kaupungin vilinää ja tunnustelemaan omaa vointiaan.” (Helsingin Sanomat 5.6.2014)

Penkin ehkä ilmeisin merkitys on levon mahdollisuus: penkki tarjoaa vaivaiselle kulkijalle paikan, johon istahtaa lepäämään. Penkille voi istua keräämään voimia ja odottamaan, kunnes on mahdollista jälleen jatkaa matkaa. Pelkkä tietoisuus penkin olemassaolosta ja sijainnista kulkureitillä voi tehdä matkan mahdolliseksi kulkijalle, joka on epävarma jalkojensa kyvystä kantaa perille asti. Näin penkki toimii muita arjen ympäristöjä yhdistävänä pisteenä, joka kannattelee reittiä kulkijalle.

Taina Rajanti (1999, 17) on kirjoittanut, että ”kävely on osuutta kaupunkiin, kaupungin avoimeen ja julkiseen tilaan”. Lupaamalla lepopaikan penkki mahdollistaa vaivaiselle kulkijalle osallisuuden kaupunkiin ja tekee näin julkisesta tilasta avoimemman. Penkki on luvallinen lepopaikka, johon voi istahtaa asettumatta kenenkään tielle. Ilman luvallista lepopaikkaa syntyy tilanteita ja tunnetta, että on toisten tiellä. Nopeasti vaihtuvat liikennevalot, ruuhka-ajan ripeät liikennevirrat ja ruuhkaiset kevyenliikenteenväylät voivat työntää vaivaisen kulkijan ulos kaupungista. Penkki vetää vaivaisen kulkijan (takaisin) toisten pariin.

Vaikka penkillä istuminen voi olla lepohetki, ei sitä tulisi ajatella pelkkänä pysähtymisenä tai hetkenä, jonka arvo määrittyy vain suhteessa sen mahdollistamaan matkan jatkumiseen. Robert Snow ja Dennis Brissett (1986) ovat kirjoittaneet taukojen merkityksestä inhimilliselle hyvinvoinnille. Heidän mukaansa taukoja ei tulisi käsitteellistää toiminnan katkoksinä – hetkinä, jolloin mitään ei tapahdu. Sen sijaan tauot ovat osa sosiaalista rytmiä ja ne liittyvät olennaisesti henkilökohtaiseen ja yhteisölliseen hyvinvointiin. Ne mahdollistavat inhimilliseen elämään perustavalla tavalla kuuluvan havainnoinnin ja reflektion.

Elämysympäristö

Penkillä istumiseen sisältyy myös lupaus elämyksellisyydestä. Tähän on viitteitä tekstini aloittavassa sitaatissa, jossa haastateltava esittää toiveen istahtaa penkille syömään jäätelöä ja katselemaan maisemia. Kirsi Saarikangas (2006) kirjoittaa eletystä tilasta. Paikat ja tilat rakentuvat materiaalistien, inhimillisten ja ei-inhimillisten asioiden kokonaisuudesta, jota tilassa liikkuva ja siihen pysähtyvä aistii. Istuessa suhde ympäristöön on erilainen kuin kävellessä. Tarkkaavaisuuden luonne muuttuu pysähtyessä, kun ei tarvitse varoa ja väistellä autoja tai toisia kävelijöitä.

Penkillä istuva kuulee ympäristönsä äänet, maistaa jäätelön, aistii vuodenaikoja, ilmankosteutta, kesän lämpöä ja syksyn kirpeyttä, näkee ruohikon ja puiden värejä, rakennuksia ja elävien olentojen – ihmisten, koirien, pulujen ja muiden – läsnäoloa. Istuja voi antaa ympäristön sekoittua ajatuksiinsa ja ajatustensa ympäristöön. Penkiltä käsin voi asettua osaksi kaupunkiympäristöä: tarkkailemaan, osallistumaan, näkemään. Osallisuus kaupunkiin, yhteisöön ja yhteiskuntaan on myös aistiyhteisön osaksi asettumista.

Haastatteleman 84-vuotias nainen, joka toivoi voivansa pysähtyä syömään penkille jäätelöä ja katselemaan maisemia, on omaishoivaaja. Hänen arkista liikkumistaan määrittää pitkälti vastuu puolison hoivasta. Hänen päivänsä ovat usein niin täysiä, että jopa hetki penkillä kesken asiointimatkan merkitsisi ”putoamista rytmistä”, kuten hän haastattelussa sitä kuvaa. Omaishoitajan arjessa, jota voisi kuvata pakkotahtiseksi (Jokinen 2005), penkille istuminen saattaa parhaimmillaan toimia omana tilana. Se voi tarjota mahdollisuuden upota omiin ajatuksiin, kääntyä kohti itseä, omaa elämänhistoriaa ja muistoja, ajatuksia, tunteita ja tuntemuksia. Kun arki on täynnä huolenpitoa toisesta, on tällainen oma hetki luksusta. Sen merkitystä voi olla vaikea käsittää, jos ei vastaa päivittäin toisen ihmisen hoivasta.

Kohtaamispaikkana

Penkki luo tilaa sosiaalisille suhteille ja kontakteille. Jo penkillä yksin istuminen on sosiaalista sekä. Penkiltä käsin ympäristössä olevien ihmisten, eläinten, rakennusten, luonnon ja tapahtumien havainnoiminen luo niihin suhteen. Silloinkin kun sosiaalisuus on ihmisten keskinäistä, ei sen tarvitse tarkoittaa (vain) sanallista keskustelua. Penkillä voi istua kaksi toisilleen vierasta ihmistä puhumatta toisilleen sanaakaan. Sekin on sosiaalinen tapahtuma.

Penkki on paikka, jossa tuntemattoman viereen istuminen on sosiaalisesti hyväksyttyä. Penkille istahtamista voi tulkita kutsuna sosiaaliseen kanssakäymiseen, sillä se on jaettu istuin jota ei – ainakaan pääsääntöisesti – voi varata itselleen. Koska penkit ovat nimenomaan julkisen tai puolijulkisen tilan istuimia, ei niille istuminen edellytä lompakon avaamista. Pysähtymispaikasta ei tarvitse maksaa, eikä osallisuutta yhteiseen tilaan määritä käytettävissä oleva varallisuus. Penkillä yhdessä istuminen on kuitenkin luonteeltaan väliaikaista. Vaikka viereen istuvan kanssa tulisi vaihdettua sanojakin, ei suhde ole sitova. On sosiaalisesti hyväksyttyä irrottautua keskustelusta silloin, kun on aika lähteä.

Penkin avoimen luonteen vastakohtaksi kaupunkitilassa voisi ajatella yksityisautoa. Autoilijan eristää ympäristöstään auton kuori ja vauhti. Penkille istuja on avoimempi ja alttiimpi ympäristölleen. Penkillä istuessa pääsee tai joutuu kontaktiin ympäristön kanssa sellaisena kuin se on, ilman eristävää tai suojaavaa kuorta. Periaatteessa penkki on kaikille avoin tila ja tuo yhteen erilaisia ihmisiä ja ihmisryhmiä:

”Äitini varasi aina taskuunsa muutaman kolikon siltä varalta, että piti istahtaa penkille. Kolikon saattoi antaa sitten penkkien lähistöllä pyöriville laitaapuolen kulkijoille. Itselläni ei kolikoita ole, kun ei ole penkkejäkään.” (Helsingin Sanomat 5.6.2014)

Penkillä rakentuva sosiaalinen suhde on muukalaisten välinen suhde, kuten kaupunkilaisten keskinäiset suhteet tapaavat olla. Vaikka em-

me sitä usein tule ajatelleeksi, on muukalaisilla arvaamaton merkitys kokemuksellemme maailmasta (Morgan 2009). Heidän kanssaan kommunikoida – oli paikka sitten lyhyestä sananvaihdesta tai ilmeiden, eleiden ja jaetun kokemuksen kautta tapahtuvasta kommunikaatiosta – tuo meidät kuuluminen verkostoihin. Tuntemattomien läsnäolo julkisissa ja puolijulkisissa tiloissa tuo paikan kokemukseen jotain vaikeasti mitattavaa, mutta kokemuksellisesti olennaista lisäarvoa. Kotiin palattuaan tuntee käyneensä ”ihmisten ilmoilla”.

Ennen kaikkea muukalaisten keskinäisissä suhteissa rakentuu myös yhteisöjen ja yhteiskuntien kannalta merkittävää luottamusta. Erilaisten ihmisten tuleminen yhteen tuottaa parhaimmillaan mahdollisuuden empatiaan, ymmärrykseen ja hetkittäiseen yhteisymmärrykseen. Tämä ei tarkoita, että yhdessäolon tarvitsisi olla siistiä ja särötöntä. Penkillä istuessa voi joutua kohtaamaan myös elämän ja yhteiskunnan varjopuolia, kuten alkoholismia, mielenterveysongelmia, kurjuutta ja köyhyyttä. Vaikka päihderiippuvuus usein on inhimillinen ja yhteiskunnallinen tragedia, ei riippuvuuden näkeminen välttämättä suinkaan ole huono asia. Inhimillisen elämän kirjon kohtaaminen tuo parhaimmillaan mukanaan mahdollisuuden empatiaan. Eristäytyminen yhteisöstä ja yhteiskunnasta sen sijaan voi tuottaa pelkoa tuntematonta kohtaan (Koskela 2009).

Kenen olohuone, kuka saa näkyä?

Osallisuuden näkökulmasta penkit tekevät kaupunkitilassa muutakin kuin mahdollistavat vaivaisten kulkijoiden kaupunkitilaan osallistamisen, elämykset ja kohtaamiset. Penkiltä ei vain nähdä ja huomioida ympäristöä, vaan penkit myös luovat mahdollisuuden tulla nähdyksi ja huomioiduksi. Osallisuutta ja kontrollia julkisessa tilassa voi tarkastella ei vain penkiltä istujasta käsin vaan katselemalla, ketkä penkillä istuvat – tai kenen siellä suotaisiin istuvan.

Vanhoista ihmisistä on sanottu, että he ovat näkymättömiä. Tällä on viitattu vanhuuden ja raihnaisuuden näkymättömyyteen

nuoruutta ihannoivassa kulttuurissa. Tiina Suopajarvi (2014, 345) on kirjoittanut, miten iäkkäät ihmiset pelkällä läsnäolollaan haastavat kaupunkitilaa nuorten tai työikäisten kuluttajien valtakuntana. Vanhojen ihmisten näkyminen katukuvassa muistuttaa, että kaupungilla kuljeskelu ja flaneeraus ovat myös vanhan ihmisen oikeus ja mielihyvän lähde. Penkit tuovat siten osalliseksi kaupunkiin ihmisryhmän, jonka elämä on vaarassa tyydyä kotiin liikkumiseen liittyvien rajoitteiden myötä. Penkit tekevät kaupungista vaivaiselle kulkijalle mahdollisen ja oikeutetun oleskelun ympäristön.

Vanhojen ihmisten kohdalla voi ajatella, että penkit tekevät näkyväksi näkymättömyyden uhan alla elävän ihmisryhmän. Penkit lisäävät kuitenkin erään toisenkin ihmisryhmän näkyvyyttä kaupunkitilassa. Tämä ryhmä ovat päihdeongelmaiset: alkoholistit ja sekakäyttäjät. Heidän ongelmansa ei ole niinkään näkymättömyys vaan liiallisena ja ongelmana pidetty näkyvyys julkisessa tilassa. Päihdeongelmaisiin verrattuna iäkkäät ihmiset ovat huomaamaton, mutta kuitenkin salonkikelpoinen ryhmä.

Kotikaupungissani Tampereella käydään aika ajoin kärjekkääksi yltyvää keskustelua Keskustorin penkeistä. Kaupungin keskeisimmällä paikalla sijaitsevat penkit kun ovat muodostuneet myös päihderiippuvaisten kokoontumispaikaksi. Penkkien ”ympäriille keskittyy paljon häiriöitä”, kirjoittaa Aamulehti (21.8.2014) ja niiden siirtämistä on suunniteltu. Penkkien siirtämistä vauhdittaa niiden toteaminen liian mataliksi vanhoille ihmisille istua.

Kesällä 2015 penkit pysyivät paikoillaan, mutta kaupunki palkkasi kaksi poliisia pitämään kaupungin paraatipaikan siistinä. Keskustorilla kokoontuvia päihderiippuvaisia on kutsuttu ”ihmisroskiksi”, ja heidän poistamisestaan kaupunkilaisten ”yhteisestä olohuoneesta” (Aamulehti 2.8.2012) on vaadittu. Tampereen Kokoomuksen kuntavaaliohjelmassa (2012) ei puhuta ihmisroskista, vaan viitataan ”ilmiöön, joka on pesiytynyt” Keskustorin ohella myös kaupungin kävelykaduille ja puistoihin. Vaikka ihmisroskien sijaan ”ilmiöstä” puhuminen kuulostaa ensi alkuun vähemmän loukkaavalta, kalskahtaa ”pesiytyminen” sittenkin ikävästi. Aivan kuin puhuttaisiin kaupunkia vaivaavasta

loisesta. Keskustoria koskevaa mediakeskustelua analysoinut Tuija Petrell (2013) kirjoittaa, että päihderiippuvaisten määrittäminen keskustelussa ihmisroskina ja järjestyshäiriönä ohjaa huomion ilmiön yhteiskunnallisten syiden sijaan sen näkyviin seurauksiin, pintaan. Samalla uhreista tehdään syyllisiä.

Kaupunkitutkija Timo Kopomaan (2014) mukaan kaupunki brändää itseään julkisten tilojen kautta, mikä määrittää päihdeongelmaisten penkkien käytön ongelmaksi. Päihdeongelmaisten läsnäolo on epämiellyttävä särö kiiltokuvassa. Yhteinen olohuone ei siten olekaan kaikkien kaupunkilaisten yhteinen, vaan ainoastaan niiden, jotka osaavat, kykenevät ja suostuvat elämään siivosti.

Mutta kenen voimme olettaa viettävän aikaa yhteisessä olohuoneessamme, kun hyvinvointipalveluja jatkuvasti leikataan? Sekakäyttäjien – jotka ovat yksi Keskustorin näkyvimmistä ihmisryhmistä – arkea tutkinut Jussi Perälä (2011) on huomauttanut, että huumehoidon karsimisen myötä sekakäyttäjät tulevat yhä selkeämmin näkymään katukuvassa. Missä moniongelmaisten ihmisten oikein pitäisi olla, jotta he eivät häiritseisi kaupungin muita asukkaita läsnäolollaan? Jossainhan on asunnottoman päihdeongelmaisinkin olohuone oltava. Hänellä ei ylipäänsä ole omaa olohuonetta, jossa levätä raskaan päivän jälkeen. Eikö siksi voisi ajatella, että hänellä on itse asiassa polttavampi tarve olohuoneeseen julkisessa tilassa kuin ripein askelin työstä kotiinsa kiiruhtavalla palkansaajalla? Eräs Keskustorilla aikaansa viettävä asunnoton mies toteaa:

”Istun tässä jatkuvasti, mitä nyt joskus käyn katkoasemalla. Keskustori on mun olohuone ja rautatieasema makuuhuone.” (Aamulehti 2.8.2012)

Oikeus julkiseen ja omaan tilaan

Sosiaalipolitiikalla on syntyaajoistaan lähtien ollut merkittävä tehtävä hyvän elämän edellytysten luomisessa ja tasoittamisessa eri väestö-

ryhmien välillä. Hyvää elämää on sosiaalipolitiikassa perinteisesti ajateltu toimeentulon, asumisen ja terveyden ylläpitämisenä. Myös kaupunkisuunnittelulla luodaan aineellisia edellytyksiä hyvälle elämälle. Suunnittelulla luodaan tai viedään tilaa yhteiskunnan jäseniltä: samalla kun toisille luodaan tilaa osallistua, pyritään toisten osallistumista rajaamaan.

Penkkien tärkeyteen ja kaupunkitilan käytettävyyteen on jossain määrin herätty, mikä käy ilmi Sosiaali- ja terveysministeriön ja Kuntaliiton uusimmasta vanhuspalvelujen laatua koskevasta suosituksesta (STM 2013). Siellä peräänkuulutetaan jalankulun mahdollistavia reittejä ja levähdyspaikkoja etenkin vanhojen ihmisen arjen helpottamiseksi. Tämä on hyvä esimerkki siitä, ettei iäkkäiden osallisuutta tukevan sosiaalipolitiikan tarvitse aina tai kaikilta osin olla kallista. Osallisuutta voidaan tukea pienillä ja konkreettisilla asioilla, kunhan kaupunkiympäristön käytettävyyteen perehdytään eri käyttäjäryhmien tarpeiden näkökulmasta ja heitä kuunnellen.

Penkit tuovat toisaalta näkyviin sosiaalipolitiikan epäonnistumista hyvän elämän edellytysten luomisessa esimerkiksi päihdepolitiikassa, asunnottomuuden ongelman ratkaisemisessa ja muussa huono-osaisuuden lievittämisessä. Penkkien ja niillä istuvien, ongelmallisina pidettyjen ihmisryhmien poistaminen julkisesta tilasta ei ratkaise näitä yhteiskunnallisia ongelmia. Penkit eivät ole päihteiden käytön syy. Sen sijaan ne tuovat näkyviin yhteiskunnallista todellisuutta sellaisena kuin se on. Ne pakottavat katsomaan hyvinvointipolitiikan aukkojen ja epäonnistumisen inhimillisiä seurauksia. Ne pakottavat meitä katsomaan toisiamme silmästä silmään.

Penkkien hävittämisen ja poliisipartioiden lisäämisen sijaan tulisi vahvistaa sosiaalipolitiikan edellytyksiä turvata kaikille ihmisille ihmisarvoinen elämä riittävällä toimeentulolla ja asunnolla sekä runsailla ja helposti tavoitettavilla päihde- ja mielenterveyspalveluilla. Poliisivaltion sijaan tarvitsemme julkisen tilan, joka luo kohtaamisia, luottamusta ja inhimillisyyttä eri ihmisryhmien välille ja madaltaa niiden välisiä raja-aitoja.

TYÖTTÖMYYDEN SANKTIOINNIN SIJAAN AKTIIVISUUSLISÄ YHTEISKUNNALLISESTA TYÖSTÄ

Satu Ojala

Aina, kun talous- ja sitä myötä yhteiskuntapoliittinen tilanne kiristyy, alkavat syyttävät sormet kohdistua työttömiksi joutuneisiin ihmisiin – niihin, joilla on vähiten mahdollisuuksia vaikuttaa tilanteeseen. 1990-luvun laman jälkeen poliittinen reaktio työttömyyden kasvuun on ollut purkaa inhimillistä sosiaaliturvaa ja lisätä sanktiointia. Miksi me epäilemme työttömän moraalialia niin kovin, että olemme institutionalisoineet moraalisen tuomiomme yhteiskuntapoliittiseksi järjestelmäksi, sosiaali- ja työttömyysturvan sanktioiksi? Pakot eivät lähtökohtaisesti lisää osallistumista vaan heikentävät sitä. Emme kuitenkaan halua enää takaisin työlaitosta – emmehän?

Sanktiointi kärjistyi jo kerran työlaitoksiksi asti

1800-luvun puolivälin jälkeen maaseutuelinkeinot alkoivat vähetä, mutta väestö kasvoi. Kaupungistuminen alkoi, mutta työtä ei riittänyt kaikille. Alettiin puhua ”liikaväestöstä”. Suurten katovuosien aikana ja niiden jälkeen ihmisten ja yhteisöjen resurssit kiristyivät äärimmilleen.

Lopulta moni keskittyi pitämään omasta leivästään kiinni, henkensä pitimiksi. Moraaliset asenteet hädänalaisia kohtaan kovenivat, ja muuttuivat ilkeiksi nimityksiksi: ”kylänkiertolaiset”, ”kylänhuonot”, ”istukkaat”, ”porstuaväki”, jopa ”loiset” (Jaakkola ym. 1994). Nälkävuosia seuranneeseen liikehdintään ja sosiaalisiin ongelmiin reagoitiin paitsi kovenevin, yksilöön kohdistuvin arvosteluin, myös yhteiskunnallisin tiukentuvuin asetuksin.

Suomen vaivais- ja sittemmin köyhäinhoitoon tuotiin jo 1800-luvulla Iso-Britanniasta työvelvoite eli vastikkeellinen avunanto. Työkykyiset iästä riippumatta alkoivat tehdä työtä saamansa sosiaalivun eteen kylien vaivais- ja myöhemmin köyhientaloilla, ”työhuoneissa”. Ensimmäisen kerran yhteiskunnan asetuksiin kirjattiin työsanktio työkykyisille työttömille jo vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksessa.

Itsensä ja perheensä elättämisen velvoitteesta tuli – sekä kulttuurisesti että asetuksissa – niin keskeinen ihmisen onnistumisen mitta, että tilapäinenkin avuntarve arvioitiin ankarimman kautta. Apua pyytävä velvoitettiin työhön ja erilleen perheestään työtuoimiota suorittamaan. Monien yhteiskunnallisten vaiheiden jälkeen Suomeen luotiin 1900-luvun alkupuolella hätäaputöiden järjestelmä. Hätäaputyömaat olivat tavallaan merkki siitä, että rakenteellinen työttömyys tunnistettiin eikä sitä pidetty vain yksilön ongelmana. Myöhemmin hätäaputyömaita laajennettiin edelleen valtiollisiksi, käsittämättömän laajuisiksi siirtotyömaiksi eli lapiolinjoiksi. Aihetta tutkinut Marko Nenonen (2006) huomauttaa, että ”kun työttömät pantiin tietoihin, tie- ja vesirakennushallituksesta tuli Pohjoismaiden suurin työnantaja”.

Hätäaputyöt ja lapiolinjatkaan eivät riittäneet. Lisäksi luotiin vielä pakottavampi työlaitosjärjestelmä. Työlaitoksiin lähetettiin muun muassa sosiaalisesti sopeutumattomiksi katsottuja kansalaisia. Työllä ja kurilla heidän tuli oppiman itseään elättämään. Esimerkiksi Helsingissä ”irtolaisina” kiinni otettuja prostituoituja, toisinaan raskaana olevia naisia lähetettiin Etelä-Pohjanmaalle Ilmajoen työlaitokseen. Työlaitokset olivat moraalisen rankaisemisen äärimmäisin järjestelmä. Suurin osa niihin lähetetyistä ei ollut syyllistynyt rikoksiin. Taustalla olivat sosiaalinen kurjuus ja hädänalaisuus. Näin pitkälle Suomessa todella menttiin.

Ihmisoikeuksia ei voi kyseenalaistaa

Hyvinvointivaltion luomisen aikana kansalaiselle taattiin vahvojen sosiaalisten oikeuksien kautta perustoimeentulon lisäksi koulutus, työpaikka ja mahdollisuudet riippumattomuuteen sosiaalisesta taustasta ja lapsuuden elinoloista.

Vahvan hyvinvointivaltion aika oli lyhyt mutta menestyksekkäs sekä taloudellisin että sosiaalisiin mittarein. Sosiaaliset ongelmat vähenivät huomattavasti, teollisuudelle syntyi ja riitti työkykyistä työväkeä ja kansantalous kasvoi. Työmarkkinoilla päästiin ennen 1990-luvun lamaa lähelle täystyöllisyyden lukemia. 1990-luvun laman yhteydessä talouden kurssi kääntyi. Valitettavasti samalla kadotettiin ote ohjata yhteiskuntaa sosiaalipolitiikan ja hyvinvoinnin keinoin. Talousorientoitunut kamreeripolitiikka on sittemmin heikentänyt sosiaalisia oikeuksia.

1990-luvun laman yhteydessä rangaistiin kurjistuvasta yhteiskuntakehityksestä väärää syyllisiä: hyvin menestyviä sosiaalipoliittisia järjestelmiä. Julkista sektoria alettiin pitää tehottomana ja byrokraattisena. Tulonsiirtoja epäiltiin passivoivasta vaikutuksesta. Hyvinvointivaltion arvioitiin vievän kansalaisilta vapauden. Sosiaalipolitiikkaa pidettiin kalliina. Yritysten kilpailukyvyyn luultiin vaarantuvan julkisen sektorin laajuudesta, vaikka hyvinvointivaltion järjestelmät itse asiassa päinvastoin puskuroivat talousolosuhteiden syklejä.

Itse asiassa nämä hyvinvointivaltiota epäilevät argumentit ovat vanhaakin vanhempaa perua ja niillä vastustettiin aikanaan hyvinvointivaltion rakentamista. Samalla ne ovat mitä käytetyimpiä sananparsia minkä tahansa tämän päivän sanomalehden palstoilta. Ajat muuttuvat, me emme. Kriitikot ennen ja nyt eivät huomaa, että juuri laaja, universaali palvelujärjestelmä koulutuksesta sosiaalipalveluihin samoin kuin sosiaalisten riskien tasaus ovat se erityinen tekijä, joka erottaa Pohjoismaat muusta maailmasta. Laajin mahdollinen hyvinvointivaltio on syynä siihen, että olemme menestyneet kansainvälisissä vertailuissa kaikilla sosiaalisilla ja taloudellisilla mittareilla; avoin talous kun on monissa muissakin maissa. Tässä pölee aiemman sosiaalipolitiikan ydin ja lumo.

1990-luvun laman jälkeisten liiketalousoppien leviämisen yhteydessä olemme kuitenkin nyt antamassa periksi keskeisestä menestystekijästä, sosiaalisten oikeuksien tavoittelemisesta ja kunnioittamisesta yhteiskuntapolitiikalla. Byrokratia on lisääntynyt yksityistämismyönteisyyden myötä, palvelukartta pirstoutunut, alueellinen eriarvoisuus on lisääntynyt kansalaisten välillä, ja kansallisvaltiot käpertyvät itseensä suostumatta avaamaan silmiään maailman ihmisten hädälle.

Aiemmin luodut yhteiskunnan sosiaali- ja työvoimapolitiittiset instituutiot kantavat vielä, mutta jos niitä ei kehitetä vaan heikennetään, ne eivät kannu loputtomasti. Kehityksestä on jo nähtävissä merkkejä: esimerkiksi sosiaaliturvajärjestelmän pirstaleinen muuttaminen ilman kokonaisnäkemystä tuottaa arvaamattomia seurauksia niille, jotka joutuvat järjestelmään turvautumaan. Etenkään työttömänä ei ole helppoa luovia tukijärjestelmässä. Järjestelmän moniselkoisuus on yksi tapa vähätellä järjestelmän kohteiden itsemääräämisoikeutta.

Taloudelliset kriisit näyttävät yhteiskunnissa johtavan poliittiseen kriisiin (sosiaalisten oikeuksien legitimaatio, epäluottamus eri ihmisryhmiä kohtaan) ja edelleen ideologiseen kriisiin (näköalattomuus, kääntyminen taaksepäin, vaino ja harhat). Esimerkiksi, erityisen huolestuttavana voi pitää sitä, että jo Suomen eduskunnassa asti käydään vuonna 2015 keskustelu, jossa ihmisten perusoikeudet kyseenalastetaan mitä sivistymättömmällä tavalla: ”laittomilta” siirtolaisilta evätään pääsy sairaanhoitoon.

Työttömyyden hoidon kahdet kasvot

Työllisyyttä on Pohjoismaissa tuettu vuosikymmeniä aktiivisella sosiaali- ja työvoimapolitiikalla. Sillä on järjestelmän alkuperäisten tavoitteiden mukaan lisätty yksilön mahdollisuuksien ja voimavarojen tunnistamista ja tukemista palveluin ja tulonsiirroin. Näin on pyritty vahvistamaan työikäisen väestön työmarkkinakiinnittymistä ja osallisuutta yhteiskuntaan. Nämä oikeudet on aikanaan koettu

niin vahvoiksi, että perustuslakiin (17 §) on kirjattu julkisen vallan tehtäväksi turvata jokaiselle oikeus työhön.

Oikeuksista ponnistava työvoimapolitiikka alkoi murtua 1990-luvulla. Työttömyydestä tuli laman jälkeen pysyvä ja poliittisesti vaikeasti hallittava kysymys. Työttömyys pitkittyi ja sen hoidosta tuli Pertti Koistisen (2014) mukaan työvoimapolitiikan keskeisin asia. Työttömyydenhoidon teoreettiset ja poliittiset lähtökohdat ovat sittemmin korostaneet leikkauksia, työttömyysturvan tiukentamista ja työntekijän aktiivointia. Näitä on pidettävä eri asiana kuin perinteistä aktiivista, kansalaisyhteiskuntaan ja luottamukseen nojaavaa työvoimapolitiikkaa. Aktiivointi kohdistuu suoraan yksilöön, ja arvioi hänen toimintaansa epäluuloisesti. Tälle tiellehän jo kerran lähdettiin, kun vuonna 1879 vaivashoitoasetukseen kirjattiin työvelvoite.

2010-luvulla on ajettu esimerkiksi sellaista politiikkaa, jota on kaunistellusti nimetty ”osallistavaksi sosiaaliturvaksi”. Siinä työttömille oltiin luomassa järjestelmää, jossa sosiaaliturvan saamiselle olisi asetettu ehdoksi työnteko. Kaavaillut tuntimäärät eivät olleet suuria, eikä osallisuuden lisääminen ollutkaan huono tavoite. ”Osallisuutta” koskevan puheen taustalla voimme nähdä aktiivisen, yksilön perusoikeuksiin nojaavan sosiaalipolitiikan tavoitteet. Yhteiskunnassamme kaikilla on oikeus perustoimeentuloon ja yhteisöön kuulumiseen. Kuitenkin osallisuuden ajatusta oltiin liittämässä sosiaaliturvaan siten, että perustoimeentuloturvan saajalta olisi edellytetty osallistumista työhön. Näin olisi lisätty perustoimeentulon vastikkeellisuutta. Tätä niin sanottua osallistavan sosiaaliturvan mallia ei viety toimeenpanoon asti.

Keppilinjalla edetäkseen keväällä 2016 Juha Sipilän hallitus pyrkii leikkaamaan ansiosidonnaista turvaa ja velvoittamaan työtöntä työhön ansiosidonnaista tukea heikommin palkattuihin tehtäviin, heikentämään koulutusuojaa eli vastaanottamaan nopeasti myös muuta kuin oman alan työtä, pidentämään tarjotusta kokoaikatyöstä kieltäytymistä seuraavaa karenssia sekä raporttoimaan työnhausta aiempaa tiiviimmin. (TEM 2016.)

Nämä toimet samoin kuin työttömyysturvan ehdoksi jo aiemmin asetetut raportointivelvollisuudet, karenssit ja sanktiouhkat kertovat

hallinnon epäluottamuksesta työtöntä kohtaan ja haastavat työtä vailla olevan omaehtoisuuden ja itsemääräämisoikeuden. Mihin asti ollaan valmiita menemään? Vertailukohdat täytyy muistaa. Vielä puoli vuosisataa sitten työtä vailla jäänyt lähetettiin siirtotyömaille tai työlaitokseen pakkotöihin.

On erityisen ongelmallista, että esitetyissä ja jo voimassa olevissa työttömyyden hoidon keinoissa työtä tulisi ottaa vastaan sosiaaliturvan leikkaamisen uhalla. Näin siitäkkin huolimatta, että työttömyys Suomessa vuonna 2016 aiheutuu ennen kaikkea talouskriisin jatkumisesta, alueellistuneista työmarkkinoista, toimialojen murroksista ja muista rakenteellisista syistä, joille yksilöt eivät voi mitään.

Taloudellinen turva työttömyyden varalta on sosiaalinen perusoikeus, jonka uhkaaminen on vastoin jopa perustuslakia. Perustoimeentuloa ei voi sanktioida; erityisen kyseenalaista tämä on tilanteissa, joissa työttömyysturva on jo minimitasoista. Esimerkiksi nuorilla tai maahan muuttavilla työssäoloehto ei ole aina ehtinyt karttua ansiosidonnaista turvaa ajatellen.

Työttömille tulisi luoda tilaa ja mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa aktiivisesti, mutta omaehtoisesti. Nyt tarjottavat keinot, siltä osin kuin ne perustuvat itsemääräämisoikeuden rajoituksille, ovat väärinä. Sanktiot eivät tuota selkeästi vahvistuvaa työllisyyttä; ne ovat ennen kaikkea rankaisujärjestelmä. Sanktioita perustellaan sillä, että työttömyysturvan tulee olla legitiimi järjestelmä veroa maksavien kansalaisten näkökulmasta. Argumentti on ylimielinen.

Sanktiointia vahvistamalla – millä tahansa sosiaalipolitiikan alalla, vertaa opiskelijoiden opintotuen rajoitukset – tuotetaan epäluottamukseen nojaavaa politiikkaa, jossa yksilöä arvioidaan moraalien kautta. Sanktiot itse asiassa riskeeraavat aktiivisuuden, sillä ne tuottavat epäluottamusta, katkeroitumista ja passiivisuutta. Työtä vailla olemiseen on aina liittynyt myös kulttuurinen häpeäleima, jota sanktioinnilla edelleen vahvistetaan.

Jokainen voi miettiä, miltä perustoimeentulon pienentämisen tai menettämisen uhka tuntuisi, mikäli ei onnistu suoriutumaan yhteiskunnan asettamista normeista, eikä uutta paikkaa yhteiskunnasta

alakaan työttömänä löytyä. Kannustaisiko uhkaus, vai lamauttaisiko se? Entä, jos OECD-maissa yhtä aikaa yleistyneiden sanktitoimenpiteiden ja lisääntyvien mielenterveysongelmien välillä onkin syy-seuraus-suhde?

Kolmen jonon työttömät

Heikki Hiilamo (2014) on kuvannut työttömien kolmea ryhmää, kolmea työpaikkaa etsivien tai odottavien eriarvoista, hierarkkista jonotuskaistaa. Ansiosidonnaista työttömyysturvaa nauttivien jono vetää, ja työmarkkinoiden uudet työpaikat avautuvat heille. Keski-kaistalla jono kulkee hitaammin: keskimmäisen työttömien ryhmän muodostavat he, joiden koulutus tai elämäntilanne ei juuri sillä hetkellä sovellu työmarkkinoiden tarpeisiin. He tarvitsevat uudelleenkoulutusta ja esimerkiksi palkkatukityöpaikkoja, mutta he vielä työllistyvät yhteiskunnan ja omien ponnisteluidensa avulla.

Kolmannen jonon pitkäaikaistyöttömät sen sijaan työllistyvät kehnosti. He tarvitsisivat paitsi työtä myös toisinaan tukea elämäntilannassa. Tätä kolmatta jonoa on ohjailtu eri viranomaisten sekä työttömyystoimenpiteiden kuten kurssien, koulutusten ja tukityöpaikkojen välillä. Ongelmana on, että ovi työmarkkinoille aukeaa harvoin. Usein seurauksena on paluu viranomaisten luukuille ja jälleen uusiin toimenpiteisiin.

Ainakin yhtä suuri ongelma nykypolitiikassa on, että vaikeasti työllistyvien odotetaan nimenomaan työllistyvän. Heillä on usein työkykyä heikentäviä, jopa estäviä ongelmia ja sairauksia. Moni ei luota yhteiskuntaan. Pitkittyvä työttömyys lisää terveys- ja sosiaalisia ongelmia: mielenterveysoireet kuten ahdistus, alentunut itsetunto, häpeä ja sosiaalinen vetäytyminen lisääntyvät. Psykososiaalisilla tekijöillä kuten sosiaalisten suhteiden kapenemisella ja omanarvontunnon heikkenemisellä on alenevan tulotason lisäksi tutkitusti itsenäinen yhteys työttömyyden kielteisiin terveysseurauksiin. On kyseenalaista, tulisiko pitkittyvää työttömyyttä edes lähestyä työmarkkinoiden

näkökulmasta. Kyse on sosiaalipoliittisten toimenpiteiden ja avun tarpeesta. Miksei apua tarjota sosiaalipoliittisista lähtökohdista?

Nurinkuriset kulttuuriset ajatusmallit työttömyydestä

Työttömäksi joutumisen ei tule tarkoittaa sitä, etteikö ihmistä kohdeltaisi arvokkaasti; työ tai työtä vailla oleminen ei saisi määrittää ihmisarvoa. Työtön tarvitsee yhteiskunnalta taloudellista ja sosiaalista turvaa kohdattuaan tämän yhteiskunnallisen riskin; samoin hän tarvitsee mahdollisuutta osallistua yhteiskuntaan sen täysivaltaisena ja arvokkaana jäsenenä. Tässä nykyjärjestelmä epäonnistuu.

Sosiaaliturvan suurin ongelma eivät ole passiiviset työttömät. Ajatellaanpa, miten nurinkurista on, että sana ”kannustaminen” tarkoittaa työttömälle sanktiouhkia, mutta yritysjohtajalle lisäoptioita. On myös väärin ajatella, että edes sosiaaliturvan rahalliset muodot olisivat luonteeltaan passiivisia. Mikäli ihminen ei saata maksaa laskujaan, hän lannistuu. Aktiivisuuden perusedellytys on se, ettei välttämättömän toimeentulon loppumista tarvitse pelätä. Nykyisen sosiaaliturvan minimeillä kukaan ei voi elää muuta kuin hyvin vaatimatonta elämää. Toimeentulotukea käytetään Kelan mukaan tyyppillisesti asumiseen ja terveydenhuoltomenoihin. Päinvastoin kuin Juha Sipilän hallitus toimii, Suomella olisi varaa suunnata verorasitusta paremmin ansaitseville ja huolehtia inhimillisen tason perusturvasta: kyse on poliittisista valinnoista, ei välttämättömyyksistä. Pienituloisista kotitalouksista huolehdittiin esimerkiksi Islannissa talouden romahdettua, ja nyt tuokin kansantalous jälleen menestyy.

Mitä sitten, vaikka vähävarainen saisikin enemmän rahaa? Jos kansantalouden keskeisenä menestystekijänä yhä pidetään kulutuksen korkeaa tasoa, mikä on tosin osin kyseenalaista, ovathan juuri pienituloiset niitä, jotka kuluttavat varoistaan kaiken kotimarkkinoilla. Jo Henry Ford ymmärsi aikanaan tarjota työläisilleen riittävän korkean toimeentulon, jotta nämä saattoivat ostaa itselleen firman auton. Myös sosiaalipoliitiikan voimahenkilö Pekka Kuusi huomautti jo 1960-lu-

vulla, että köyhä sijoittaa kulutukseen kaiken saamansa tuen. Työtön ei sijoita varojaan veroparatiiseihin vaan lähikauppaan ja välttämättömään kulutukseen. Tässä sijaitsee toinen vanhan sosiaalipolitiikan lumovoimainen seuraus: kansa nousi köyhyydestä, ja kansantalous kukoisti. Tällä perusteella voisimme yhä vaikka kaksinkertaistaa vähimmäistoimeentuloturvamme ja elvyttää näin paikallisia kotimarkkinoita.

Valtion rahankäyttöä vaivaa edelleen siiloutunut rahankäytön tarkastelu. Miksi ei olisi mahdollista ajatella ensinnäkin niin, että perusturvasta kannattaa maksaa, koska investointi palaa lisääntyvänä kulutuksena ja verokertymänä takaisin? Miksei samalla ajatella, että julkisella sektorilla työllistämistä kannattaisi pikemminkin matalan taloussuhdanteen aikana lisätä, kuin vähentää? Nythän irtisanotulle iltapäiväkerhon ohjaajalle maksetaan palkan sijaan toisesta julkisen rahan siilosta työttömyysturvamenoja, ja hän joutuu rajoittamaan kulutusta myös perustarpeisiinsa. Niinkin voi ajatella, että irtisanottu työntekijä joutuu työttömänä ostamaan halvalla ulkomailla, eettisesti ja ekologisesti kyseenalaisin tavoin tuotettuja tavaroita ja elintarvikkeita, eikä voi sijoittaa laadukkaampaan kotimaiseen tuotantoon. Talouskriisin yksi vaikutushan on ollut, että halpakauppa vahvistaa asemiaan.

Omaehtoista aktiivisuutta tulee vahvistaa uudella sosiaaliturvalla

Aktiivisen sosiaali- ja työvoimapolitiikan tulee luoda mahdollisuuksia, ei kurittaa. Eri tavoin tuetun työn tarjoaminen aktiivisen työvoimapolitiikan keinoin on kannatettavaa. Mutta työvoimapolitiikan tavoitteena tulee olla, että se luo työttömälle mahdollisuuksia oikeaan, arvostettuun ja palkattuun työhön.

Keväällä 2016 vastineeksi lisäsanktioista tarjotaan uutta mahdollisuutta käyttää työttömyysetuutta esimerkiksi yrittäjän starttirahana tai palkkatukena (TEM 2016). Näin Pekka Tiaisen ehdotus (HS 7.9.2015), jossa työtön voisi itse vaihtaa työmarkkinatukensa palkkatueksi, onkin siirtymässä käytäntöön. Nämä ovat oikeansuuntai-

sia toimia, koska ne luovat tilaa työttömän itsenäiselle toiminnalle. Nykyisen sosiaaliturvan hienosäädön sijaan tai sen lisäksi tulisi edelleen pyrkiä myös kokonaisvaltaisempaan uudistukseen: irrrottamaan toimeentuloturvan kytkökset vain yhdestä mahdollisesta osallistumisen tavasta, työnteosta. Näin on toimittava, koska täystyöllisyyttä ei enää saavutettane, ja työikäisestä väestöstä viidesosa–kymmenesosa, laskutavasta riippuen, jää nyt vaille ansioperustaista turvaa. Perus- ja ansiosidonnainen työttömyysturva eriytyvät aivan liiaksi, ja koko elämänkaarella erot kertautuvat esimerkiksi eläkkeen ansiosidonnaisuuden vuoksi.

Sosiaaliturvaa tulisikin kehittää universalistisuuden eli laajan kattavuuden pohjalta. Tämä tulisi ottaa ohjenuoraksi sosiaaliturvan välttämättömässä uudistuksessa. Tällä hetkellä perustulon idea näyttäisi ainoana vastaavan sekä tämän päivän sosiaaliturvajärjestelmän pirstoutuneisuuden ongelmaan että universalistisuuden vaateeseen. Perustulo olisi varmasti kannustava sosiaaliturvan muoto, koska se ei pienenesi siitä, että työtön ottaa vastaan tai luo itselleen työtä. Perustulojärjestelmässä – mikäli sen taso sovitetaan riittävän korkeaksi huomioimaan myös etenkin asumisen tuet – tuloerot tasattaisiin verotuksella, eikä eri etuuksien hankalaa yhteensovittamista enää tarvittaisi. Veroprogressio kiristyisi siten, ettei järjestelmä nykyiseen verraten tuottaisi lisämenoja; se kuitenkin vapauttaisi julkishallinnon henkilöstöä siirtymään etuuksien sovittamistyöstä palveluiden puolelle.

Oikein ajateltuna perustulo ei ole ristiriidassa aktiiviseen työvoimapolitiikkaan nähden vaan tukee sen parhaita perinteitä, joissa korostetaan sekä taloudellista turvaa sosiaalisten riskien kuten työttömyyden varalta että työvoimapolitiikan palvelujärjestelmää. Yhteiskunnan tulee perustulon rinnalla organisoida palvelua, jonka tarkoitus on kartoittaa mahdollinen avun tarve sekä tiedottaa tarjolla olevasta työnvälityksestä, koulutusmahdollisuuksista sekä työkyvyn kannalta tarkoituksenmukaisesta terveyst- ja sosiaalipalvelusta.

Tuettua työtä tulee samalla aktiivisesti luoda ja tarjota. Työnvälityksen ohella kannatettavaa on suoraan työnantajalle maksettava palkkatuki, jonka avulla työntekijä saa työstä palkan ja palkansaajan

sosiaalisen statuksen. Palkkatuetun työn tulee olla ensisijaista tukityöhön nähden, koska tällöin kyseessä on tavanomainen työsuhte, josta maksetaan oikeaa palkkaa. Tuki- tai palkkatuetun työn vastaanottaminen (tai vastaanottamattomuus) ei saa leikata perustoimeentuloturva.

Vuoden 2013 lopussa päättyneessä Paltamon Työtä kaikille -kokeilussa onnistuttiin parhaiten juuri siinä, että työttömät otettiin palkkatyösuhteeseen. Palkkatyö avaa edelleen selkeimmän väylän sosiaaliturvaan. Oikea työsuhte ja etenkin sen vaikutus eläkkeeseen paransivat työllistettävien motivaatiota. Työllistetyt ansaitsivat selkeästi perusturva paremmin. Kun kyseessä on oikea työsuhte ja oikea työpaikka, työllistäminen on perusteltua ja myös motivoivaa.

Toinen palkkatyösuhteen selkeä etu Paltamolla oli, että työttömät otettiin työsuhteiden kautta myös kokonaisvaltaisemmin palveluiden, etenkin työterveyshuollon piiriin. Siellä työkykyä heikentävät ongelmat ja sairaudet tunnistettiin ja hoidettiin kattavasti. Edelleen työttömillä on aivan liian paljon sellaisia työkykyä rasittavia ongelmia, jotka vesittävät mahdollisuuksia työllistyä. Monella on myös koulutus- tai uudelleen koulutustarpeita. Yhdessä nämä tekijät estävät polkuja eteenpäin.

Sosiaaliturvassa tulisi myös olla nykyistä huomattavasti luovempi. Työttömänä tai työmarkkinoiden ulkopuolella olemiseen tulisi voida vapaasti yhdistää esimerkiksi omaishoivan, järjestö- ja vapaaehtoistyön, harrastustoiminnan ohjaamisen ja lähiyhteisöissä eri tavoin toimimisen kaltaisia yhteiskunnallisen työn muotoja. Nämä työn muodot tulee lukea hyväksi sosiaaliturvassa.

Perustoimeentuloon kohdistettavien sanktioiden sijaan sosiaaliturvaan tulisikin liittää aktiivisuuspalkka yhteiskunnallisesti hyödyllisestä työstä. Nythän sosiaaliturvamme ei tarjoa mitään kannusteita eri yhteiskunnallisen työn muotoihin. Sosiaaliturvan lisäksi maksettava aktiivisuuspalkka loisi uusia polkuja ja rooleja yhteiskunnassa niille, jotka eivät pääse kilpailluille työmarkkinoille. Samalla perustulon ja yhteiskunnallisesti hyödyllisen työn kompensatiolla tarjottaisiin ihmisille arvostusta tehdystä tärkeästä työstä, uusia rooleja lähiyhteisöissä sekä hyväksyttäisiin ansiotyökeskisyydestä poikkeava elämisen tapa.

Tarvitaan rohkeaa politiikkaa

On vain neljä vuosikymmentä siitä, kun ajan todettiin ajaneen pakotyöllistämisen ja työlaitosten ohi: viimeiset niistä lakkautettiin vasta 1970-luvulla. Lakkauttamista edelsi pamfletti *Pakkoauttajat* (1967). Se kritisoi monen sosiaalisen ongelman hoitamisen pakkolaitoksia kuten mielisairaaloita ja koulukoteja, ja edisti työlaitosten hautaamista. Pamfletin sanoma on hätkähdyttävän ajankohtainen tänä päivänä siksi, että 1960-luvun etnisiin vähemmistöihin tai irtolaisina kohdeltujen asemaan liittyvät kyseenalaiset ajatustavat eivät olekaan poistuneet vaan ilkeät sanamuodot jopa nostavat uudelleen päätään.

Aina, kun talousolot ovat koventuneet sitten 1800-luvun puolivälin, työttömien moraalialia on alettu kiihtyvästi arvioida. Kulttuurinen epäluottamus niitä kohtaan, jotka tarvitsevat taloudellista apua, on hämmästyttävän syvää. On ilmeisen vaikea nähdä, mistä syistä työttömäksi tullaan ja millaiseen sosiaaliseen riskitilanteeseen työttömyys aikaa myöten johtaa. Työttömät eivät aiheuta talouskriisijä. Mistä aina uudelleen kumpuaa vanha, kulttuuriimme rakentuva rankaisujärjestelmä: miksi työttömyyttä jälleen nostetaan yksilön ongelmaksi, kun on selvää, että Suomessa ei ole työpaikkoja riittävästi tarjolla? Nyt yhä vahvistuva sanktiointi pakottaa kysymään, olemmeko ennen pitkää ottamassa takaisin jo 1970-luvulla hylättyä työpakkoa.

Vai onko keväällä 2016 ehdotettava ammattisuojan purku ja työvoimaviranomaisille annettava ohje työllistää työtön, jonka koulutusta vastaavaa työtä ei ole tarjolla, mihin tahansa kokoaikatyöhön, jo käytännössä paluu pakkotyön aikaan? Asetetaanko työvoimaviranomaiset mahdollittoman eteen, kun he alkavat harkita, millä koulutus- ja työhistorialla työtön voidaan millekin uudelle alalle ohjata? Säilyykö inhimillinen harkinta ja työttömän omaehtoisuuden kunnioittaminen? Kuka työnantaja haluaa ottaa työhön turhautuneen pakkotyöllistetyn?

Työttömyyteen, kuten muihinkin sosiaalisiin riskeihin, kohdistuva epäluulo on institutionalisoitu yhteiskuntapoliittiseen järjestelmäämme, sen velvoitteisiin ja jopa sanktioihin. Sanktiot ovat institutionalisoitua, yksilöön kohdistuvaa moralismia. Ne ovat risti-

riidassa perusoikeuksiemme kanssa. Kurimentaliteetti ei ole aiemmin onnistunut palauttamaan työtä vailla olevia työntekijöiksi työmarkkinoille. Työlaitoksissa olleista ei aina tullut kunniallisia kansalaisia yhteiskunnan silloisilla mittapuilla. Pakon soveltaminen työttömyyden hoidon keinona ymmärrettiin aikansa eläneeksi ja se lopetettiin. Miksi sanktiot tuotiin takaisin? Miten lyhyt yhteiskunnallinen muisti oikein voi olla?

Riippuu yhteiskuntapoliittisesta rohkeudesta, mihin suuntaan Eurooppa ja Suomi kehittyvät. Nyt näyttää siltä, että taloudellisesti vaikeat ajat eivät ole otollisia sosiaalisille uudistuksille – vaikka juuri silloin niiden olettaisi saavan kannatusta. Poliittisena ”rohkeutena” ja ”uudistamisena” pidetään julkisen sektorin kurjistamista ja leikkauksia. Näin onnistutaan hiertämään hengiltä keskeisintä menestystekijäämme, sosiaalista hyvinvointia. Reaktiivisuutemme yhteiskunnan muutokseen (globalisaatio, globaalin eriarvoisuuden kasvu, ekologiset ongelmat, eriarvoisuuden lisääntyminen) on ollut huonoa ja degeneratiivista. Talouslukuihin tuijottaminen on tuottanut näköalaton yhteiskuntapolitiikkaa. Sanktioiden lisääminen yksilöille on yksi esimerkki näköalattomuudesta; me haaskaamme inhimillistä ja sosiaalista pääomaa sanktioimalla sosiaaliturvaa.

Rohkeutta olisi luoda ihmisille mahdollisuudet vaikuttaa omaan toimeentuloonsa ja aktiivisuuteensa. Rohkeutta olisi katsoa ihmisen tasolta ylöspäin ja rakentaa uutta yhteiskuntapolitiikkaa tästä lähtökohdasta. Vapaaehtois- ja järjestötyö, osuuskuntamuotoinen yhteisyrittäminen, yhteisomistaminen, naapuriapu – luovia, itseohjautuvia, aktiivisuutta tukevia ideoita ja työtehtäviä on jo syntynyt ja syntyisi lisää, kun työtä vailla oleville annettaisiin ääni ja itsemääräämisoikeus. Koska emme todennäköisesti enää saavuta täystyöllisyyttä, olisikin parempaa politiikkaa huomioida tämä realiteetti myös sosiaaliturvassa.

Perustuloon yhdistettävä aktiivisuuslisä yhteiskunnallisesta työstä vahvistaisi omaehtoista aktiivisuutta ja olisi omalta osaltaan pysäyttämässä sosiaalisen eriarvoistumisen kehii. Tämä olisi perusta uudelle, lumovoimaiselle sosiaalipolitiikalle ja samalla kansainvälisesti kiinnostava, uraa uurtava uuden sosiaaliturvan yhdistelmä, joka tekisi

nykyistä monimuotoisemmasta osallistumisesta ja työnteosta aina yksilölle kannattavaa ja vahvistaisi tunnetta yhteiskuntaan kuulumisesta. Se olisi myös kansantaloudellisesti järkevää politiikkaa, koska se ei marginalisoisi työttömiä ihmisiä lisääntyvien sosiaali- ja terveysongelmien ja -kustannusten kierteeseen vaan vahvistaisi erilaisia mielekkäitä ja ennaltaehkäiseviä tapoja olla osallisina ja tulla osallisiksi omissa lähiyhteisöissään.

Perustulo ja yhteiskunnallisen työn kompensoiminen olisivat myös merkittäviä kulttuurisia muutoksia. Ne vähentäisivät työmarkkinoiden ulkopuolella elämisestä aiheutuvaa stigmaa ehkäisemällä työttömyyden lamauttavaa häpeäleimaa. Voisimme samalla pyrkiä eroon koko työtön-sanasta. Mihin sitä oikeastaan tarvitaan?

Osa IV

IDEAT TODEKSI

UNIVERSALISMI SOSIAALIPOLITTIKAN IDEAALINA

Antti Halmetoja

Suomalaista hyvinvointivaltiota on voinut kutsua universaalin sosiaalipolitiikan maaksi esimerkiksi kaikille avoimen ja yhtenäisen koulutuksen, päivähoitojärjestelmien ja peruseläkkeiden osalta. Sosiaalipolitiikan universalismilla tarkoitetaan yleensä etuutta tai palvelua, johon kaikilla on yhtäläinen oikeus ja joka rahoitetaan suurimmalti osin verovaroin. Hyviä ja yhteiskunnassa yleisesti tärkeinä pidettyjä esimerkkejä universalismista ovat peruskoulu, julkinen terveydenhuoltojärjestelmä ja lapsilisä. Tällä hetkellä ansiosidonnainen sosiaaliturva on kuitenkin yhä keskeisemmässä asemassa ja perusturvan varassa elävät joutuvat yhä useammin turvautumaan tarveharkintaisiin viimesijaisen tuen muotoihin. Kun ajatellaan tätä kehitystä ja ennen kaikkea poliittisten painotusten muutosta, voidaan ajatella, että universalismi kohtasi kannatuksensa rajat elintason noustessa ja ansioturvan kehittyessä. Universalismi on leimattu paitsi kalliiksi, myös ”samaa kaikille” -periaatteensa vuoksi erilaiset tarpeet laiminlyöväksi. Nykyisen Massatyöttömyyden vallitessa kuilu ansio- ja perusturvan välillä ylläpitää eriarvoisuutta, jakaa työväenluokkaa ja näin lamauttaa sen toimintaa.

Argumentti

Sosiaalipoliittisten etuisuuksien rapautumisesta huolimatta universalismi edusti ja edustaa yhä monille hyväksyttävää ideaa oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta. Hyvinvointivaltiollisena jakoperiaatteena se ei ole selvinnyt politiikan arkipäivässä. Paremmiin ansaitseva työväestö ja keskiluokka ovat tahtoneet paremman turvan sekä suuremmat etuudet. He ovat vedonneet ansioidensa turvaamisen välttämättömyyteen. Miksi universalismista sitten kannattaa enää keskustella? Kannattaako haikailla sellaisen sosiaalipoliitiikan muodon perään, joka on kokenut ilmiselvän tappion yhteiskunnallisissa kamppailuissa? Ehkä universalismi ei olekaan niin toimiva sosiaalipoliitiikan järjestämisen tapa? Nämä ovat erittäin perusteltuja ja universalismin mielekkyyttä haastavia kysymyksiä, jotka on syytä ottaa vakavasti. Kriittiset kysymykset huomioon ottaen argumentoin, että universalismia ei ole syytä haudata vaan se on edelleen ajankohtainen ja tulevaisuudessa mahdollisesti vielä ajankohtaisempi vaihtoehto sosiaalipoliitiikan järjestämisen ja oikeuttamisen periaatteeksi.

Teoreettisesti ja poliittisesti ajatellen universalismin hienous piilee sen kyvyssä turvata elämän perusedellytyksiä ja vähentää ihmisten markkinariippuvuutta. Elämän perusedellytykset voivat tietenkin tarkoittaa eri asioita eri ihmisille. Kun tarkastellaan hyvinvointivaltioiden kehittymistä ja laajenemista, monista elämän perusedellytyksistä on kuitenkin oltu melko yksimielisiä. Esimerkiksi Suomessa näitä sosiaalipoliitiikan alueita ovat julkinen koulutusjärjestelmä, julkinen terveydenhuoltojärjestelmä, lapsiperheiden palvelut ja etuudet, eläkkeet ja vanhuspalvelut sekä työttömyysturva. Useilla näistä alueista universalismi on ollut keskeinen palvelun tai etuuden järjestämisen periaate. Elämän perusedellytyksien turvaamisella tarkoitetaan kohtuullista etuuksien ja palveluiden tasoa, joka ei yllä yhtä korkealle kuin jotkut ansioturvan muodot, mutta riittää useimmille ja takaa toimeentulon sekä peruspalvelut ilman tarveharkintaa ja vastikkeellisuutta.

Universalismi sisältää vahvoja positiivisia merkitysvivahteita liittyen oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon. Tämä on johtanut siihen,

että hyvin moninaisia sosiaalipolitiikan muotoja kutsutaan mielellään universaaleiksi, ja hyvin monenlaisesta sosiaalipolitiikasta koostuvia maakohtaisia järjestelmiä kutsutaan universalistisiksi hyvinvointivaltioiksi.

Mutta universalismiin sisältyy myös rajoitteisia ja kielteisiä mielikuvia. Eilispäivän tasaetuuksien ja vaihtoehdottomien palveluiden universalismi tuskin tekee paluuta kehittyneissä hyvinvointivaltioissa. Tämän päivän milloin mitäkin tarkoittava universalismi ei vaikuta hyödylliseltä hyvinvointivaltioiden tulevaisuutta ajateltaessa. Tässä kirjoituksessa argumentoin, että universalismista saattaa kuitenkin löytyä piirteitä, joiden varassa sen analyyttistä voimaa ja yhteiskuntapoliittista uskottavuutta tulisi palauttaa. Universalismi voisi yhä toimia ratkaisuna sosiaaliturvan eriarvoistumisen purkamiseksi.

Onko universalismi mennyttä aikaa?

Toisen maailmansodan jälkeisen Englannin sosiaalipolitiikan kehittymistä pidetään ensimmäisenä universalismin laajamittaisemman tekeytymisen vaiheena (Anttonen ym. 2012). Esimerkiksi universaali julkinen terveydenhuoltojärjestelmä pantiin tuolloin alulle. Myös Pohjoismaissa universalismi alkoi vallata alaa sosiaalipolitiikan muotona: Vähitellen se saavutti siinä määrin sijaa, että Pohjoismaita alettiin nimittää universalistisiksi hyvinvointivaltioiksi.

Joissakin yhteyksissä universalismin laajentuminen on selitetty sosiaalidemokratian ansioksi. Toisissa tutkimuksissa se on osoitettu agraaripuolueiden saavutukseksi. Myös naisliikkeen merkitys universalismin menestykselle on kiistattomasti todennettu. Yhdeksi vaikuttimeksi universalismin leviämiseen on osoitettu oppiminen muiden maiden järjestelmistä. Yleisemmällä tasolla voidaan ajatella, että sotien jälkeinen jälleenrakennuskausi ja talouden kasvu loivat hyvän maaperän myös laajamittaisen hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan kehittymiselle eri puolilla Eurooppaa.

Menestyksestään huolimatta universalismi ei kuitenkaan koskaan ole saavuttanut vankkumatonta asemaa. Vaikka Pohjoismaista edelleen puhutaan universalistisina hyvinvointivaltioina, on universalismi monien etuuksien ja palveluiden järjestämisen muotona ajettu marginaaliin. Näin on käynyt esimerkiksi silloin kun olemassa olevien ja hyvin institutionalisoitujen etuuksien rinnalle on kehitetty kilpailevia etuusjärjestelmiä ansiosidonnainen eläketurva ja työterveyshuolto nykyisessä laajuudessaan.

Historiallisesti katsoen universalismi säilyi elinvoimaisena lopulta yllättävän pienen ajanjakson, jonka jälkeen se onnistuttiin kiistämään, häivyttämään ja korvaamaan kilpailevilla muodoilla. Tämä siitä huolimatta, että yhä edelleen monet asiantuntijat pitävät universaalien sosiaalipolitiikan saavutuksia kiistattomina. Saavutuksia ovat ainakin köyhyyden dramaattinen vähentyminen, korkea kansanterveys, korkea koulutustaso kaikissa väestöosissa, naisten korkea työllisyysaste laajojen lapsiperhepalveluiden vuoksi, laaja turva erilaisten sosiaalisten riskien kuten sairastumisen tai työttömyyden varalta, sekä näiden seuraksena laajat yksilönvapaudet ja mahdollisuuksien tasa-arvon kohtuullisen hyvä toteutuminen.

Universalismin rapautumiseen löytyy monia selittäviä tekijöitä. Paradoksaalisesti sosiaalidemokratiaa ja ammattiyhdistysliikettä on väitetty myös universalismin kamppajiksi, koska niiden intressi on ollut ansioturvan kehittäminen. Toisaalta myös universalismin mahdollistanutta talouden kasvua ja elintason nousua pidetään yhtenä universalismin kohtaamista kriiseistä. Keskiluokan synty ja työväenluokan elintason kohoaminen synnyttivät paineen kehittää paremmin ansiotasoa vastaavia sosiaaliturvan muotoja (Esping-Andersen 1990) ja perinteinen, suhteellisen mataliin tasaetuksiin perustuva universalismi jäi Pohjoismaissa alakynteen. Uusliberalismin nousulla ja sen kritiikillä hyvinvointivaltion laajuutta kohtaan on ollut oma vaikutuksensa julkisen sektorin rooliin ja näin ollen myös universalismin supistumiseen markkinaehtoisempien ja yksilön vastuuta korostavien ratkaisujen tieltä.

Universalismi sosiaalipolitiikan muotona

Mitä universalismi sitten oikein tarkoittaa sosiaalipolitiikan muotona? Miten universalismi tulisi määritellä? Näihin kysymyksiin ei vallitse yhtä ja yksiselitteistä vastausta sosiaalipolitiikan asiantuntijoiden keskuudessa (Stefánsson 2012), universalismin poliittisista käyttöyhteyksistä puhumattakaan. Kärjistäen voi väittää, että sosiaalipolitiikan universalismi on nykyään ennen kaikkea poliittinen ideaali ja sen analyttisen voiman vähäisyydestä aiheutuu ongelmia.

Universalismin määritelmän epäselvyydestä ja moninaisuudesta huolimatta se on edelleen hyvin paljon käytetty käsite sosiaalipolitiikassa kirjallisuudessa. Universalismista itsestään on tehty paljon tutkimusta, ja sen määritelmää on pyritty ajan saatossa vakiinnuttamaan. Historiansa aikana siihen on kuitenkin liitetty runsaasti keskenään ristiriitaisiakin piirteitä, ja yksimielisyyden saavuttaminen vaikuttaa vaikealta. Useimpia universalismin eri määrittäyksiä (esim. Therborn 1995) yhdistää kuitenkin periaate yhtäläisestä oikeudesta sosiaalipolitiikkaan etuuteen tai palveluun. Yhtäläisen oikeuden rajauksena on usein vaatimus joko maan kansalaisuudesta tai riittävän pitkäkestoisesta asumisesta kyseisessä maassa. Myös elämäntilanne tai ikä rajaavat usein yhtäläistä oikeutta, mikä tekee universalismista syyperusteista sosiaalipolitiikkaa. Universaalit etuudet ja palvelut suojaavat yleensä vain joiltain hyvin yleisesti koetuilta ja kohdatuilta riskeiltä. Universaalien perustulon idea on tässä suhteessa radikaali poikkeus, koska se ei kiinnity vahvasti mihinkään tiettyyn yksittäiseen syyhyyn.

Toinen universalismiin liitetty piirre koskee etuuksien ja palveluiden rahoitusta. Etuuksien ja palveluiden universalismin ehdoksi esitetään usein verotuksen kautta tapahtuvaa rahoitusta (Anttonen 2002). Tämä piirre erottaa universalismin vakuutusperusteisesta sosiaalipolitiikasta. Universalismi tulisi tämän piirteen mukaan rahoittaa ilman korvamerkittyjä maksuja ja etenkin siten, että etuuksien ja palveluiden käyttäjiltä ei edellytetä osallistumista rahoitukseen.

Kuvattujen kahden piirteen varaan voi muotoilla sosiaalipolitiikallisen universalismin karkean määritelmän. Sosiaalipolitiikan universa-

lismi tarkoittaisi näin ollen yleisesti kohdattujen ja koettujen riskien varalta suojaavia etuuksia ja palveluita, joihin kaikilla on yhtäläinen oikeus ja jotka rahoitetaan verovaroin.

Tällaista yksinkertaista määritelmää haastavat kuitenkin esimerkiksi kysymys siitä, tuleeko universalismin tarkoittaa samaa kaikille eli esimerkiksi tasasuuria etuuksia ja täysin samanlaisia palveluita jokaiselle. Tulisiko universalisminkin piirissä kyetä huomioimaan ihmisten erilaiset ja eriytyneet tarpeet esimerkiksi palveluiden suhteen? Toinen keskeinen kysymys koskee positiivista diskriminaatiota eli sitä, tulisiko universalismiin sisällyttää erityiskohtelu. Esimerkiksi tuloharkinnan avulla voidaan asettaa joillekin suurempia etuuksia ja pienempiä palveluiden käyttömaksuja. Muun muassa nämä keskustelut tekevät universalismin määrittelemisestä vaikeampaa, puhumattakaan väitteistä, joiden mukaan myös ansiosidonnaista sosiaaliturvaa voitaisiin pitää universaalina sosiaalipoliittikkana.

Universalismin keskeisten elementtien määrittelemisen on kuitenkin sosiaalipoliittisen tutkimuksen ja yhteiskunnan kannalta keskeistä tässä ajassa ja mahdollisten tulevaisuuden haasteiden ratkaisuna. Tässä kirjoituksessa argumentoin universalismin puolesta tässä ajassa ja mahdollisten tulevaisuuden haasteiden ratkaisuna. Argumentaatiossani pitäydyn määritelmässä, jonka mukaan sosiaalipoliittinen universalismi tarkoittaa etuutta tai palvelua, johon kaikilla on yhtäläinen oikeus, ja joka rahoitetaan kollektiivisesti verovaroin. Tämä tarkoittaa, että ansiosidonnainen sosiaaliturva ei sisälly universalismiin. Positiivinen diskriminaatio ja erilaisten tarpeiden huomioiminen esimerkiksi erilaisin palvelumuodoin sen sijaan eivät ole ristiriidassa määritelmän kanssa.

Ansiosidonnainen sosiaaliturva universalismin haastajana

Tämän päivän hyvinvointivaltioissa ansiosidonnaiset etuudet lohkaisevat suuren osan sosiaalilmenoista. Myös ansiosidonnaisen sosiaaliturvan oikeudenmukaisuudesta keskustellaan. Esimerkiksi työttömyyskorvauksen ansiosidonnaista osaa rahoittavat kaikki palkansaajat, vaikka

osa-aikatöitä ja pätkätoitä tekevien on vaikeaa täyttää ansiosidonnaiseen työttömyyskorvaukseen oikeuttava työssäoloehto.

Eläkejärjestelmässä ja terveydenhuoltojärjestelmässä on siirrytty enemmän tai vähemmän universalismista pois. Etenkin suomalainen vanhuuseläkejärjestelmä on jakautunut voimakkaasti kahtia. Sitä on mahdollista ajatella kolmena erillisjärjestelmänä, joita ovat kansaneläke, työeläke ja yksityinen eläkesäästäminen tai -vakuuttaminen. Kansaneläkejärjestelmä oli universaali aina vuoteen 1997 saakka, jolloin se muutettiin eläketulovähenteiseksi suhteessa työeläkkeeseen. Nykyään työeläke on ensisijainen eläkejärjestelmä, vaikka kaikki eivät työeläkettä saa. Pelkästään kansaneläkkeen varassa elävät ovat takuueläkkeestä ja eläkkeensaajan asumistuesta huolimatta heikommassa asemassa. Kansaneläke ja takuueläke rahoitetaan verovaroin. Työeläkkeen pääasiallisia rahoittajia ovat työnantajat ja työntekijät. Tämä herättää kysymyksen julkisen sektorin tehtävästä ja universalismista. Kansaneläke näyttäytyy köyhäinhoitona työeläkkeen rinnalla.

Samaa kehityskulkua on nähtävissä terveydenhuollossa. Viime vuosikymmenten aikana työterveyshuollon merkitys terveydenhuoltojärjestelmän osana on kasvanut. Yhä suurempi osa työikäisestä väestöstä on sen piirissä ja käyttää näin vähemmän julkisen terveydenhuoltojärjestelmän palveluita. Työnantajat maksavat sairausvakuutusmaksuja, jotka he laskuttavat takaisin hyvityksenä terveydenhuollon järjestämisestä työntekijöilleen. Työnantajat lisäksi ostavat terveyspalvelut usein yksityisiltä terveydenhuoltoyrityksiltä eivätkä kunnallisilta terveyskeskuksilta. Tämä universalismista irtautuminen terveydenhuollon osalta voidaan ajoittaa 1990-luvulle (Harjula 2015). Näin on onnistuttu synnyttämään mittavat terveystarkkinnat yksityisten yritysten hyödyksi. Mikäli yritysten tulisi hankkia työterveyspalvelut julkiselta sektorilta, olisi sillä epäilemättä positiivisia vaikutuksia julkisen sektorin terveydenhuollon kehittymiseen samoin kuin sen talouden hallintaan. Tästä hyötyisivät myös ne, jotka eivät ole työterveyshuollon piirissä. Puhumattakaan vaihtoehdosta, että työterveyshuolto supistettaisiin sen alkuperäiseen tehtävään eli huolehtimaan rajatun vain terveyspalveluista, joilla on selkeä yhteys työkykyyn.

Jos joskus sosiaalipolitiikan päämääränä oli ihmisten markkina-riippuvuuden vähentäminen, niin nyt julkisesti suorastaan tuetaan markkinoiden levittäytymistä sosiaalipolitiikan ydinalueille. Kyseessä on perustavanlaatuinen politiikan suunnanmuutos. Paremman turvan saavuttaminen edellyttää näin ollen kohtuullisen vakaata palkkatyöasemaa. Kehitys ei vastaa sellaista universalismia, jossa järjestelmien piiriin pääsy olisi oikeus, sillä ansiosidonnaisessa järjestelmässä asema perustuu yksilön henkilökohtaisiin saavutuksiin – omiin ponnistuksiin. Ansiosidonnaisten etuuksien ja palveluiden sekä niiden rinnalla toimivien, ansioista riippumattomien perusturvajärjestelmien yhdistelmäkään ei täytä universalismin määritelmää, koska perusturvajärjestelmät ovat nykyään tasoltaan liian heikkoja suhteessa ansioturvaan.

Universalismin paluu?

Onko julkisen sektorin roolin heikentäminen niin etuuksien rahoituksessa kuin palveluiden tuottamisessakin hyvää sosiaalipolitiikkaa, jos tavoitteena on elämän perusedellytysten turvaaminen kaikille? Väitän, että ei ole. Kahtia ansiosidonnaiseen ja perusturvaan jakautuneet sosiaaliturvajärjestelmät ylläpitävät eriarvoisuutta, joka on jo lähtökohtaisesti olemassa erilaisten työmarkkina-asemien vuoksi. Julkinen kansalaisoikeuksiin kuuluva perusturva uhkaa jäädä kehityksessä jälkeen ja marginalisoitua. Viime vuosikymmenet ovat osoittaneet, että ansiosidonnaisiin järjestelmiin keskittyvät työmarkkinaosapuolet eivät ole riittävän kiinnostuneita perusturvan kehittämistä.

Perusturvan heikentäminen on erityisen erikoinen suunta, kun otetaan huomioon laajemmat yhteiskunnalliset muutokset. Hyvinvointivaltion historian aikana ihmisten kansainvälinen liikkuvuus on runsaampaa kuin koskaan. Kansainvälisen liikkuvuuden myötä Suomeenkin tulee entistä enemmän siirtolaisia. Nimenomaan universaali sosiaaliturva palvelisi paremmin liikkuvuuden tarpeita, koska universaalien etuus- ja palvelujärjestelmien piiriin pääseminen on helpompaa ja nopeampaa kuin pyrkiminen ansiosidonnaisen turvan

piiriin. Liikkuvuuden maailmassa asiallisen perusturvan piiriin pääseminen ei voi edellyttää ansiosidonnaisen sosiaaliturvan asettamia ehtoja. Ei ole yhteiskunnallisesti kestävää ylläpitää jakoa ansiosidonnaisen ja perusturvan välillä ja antaa heikommassa asemassa olevien joukon kasvaa entisestään.

Tämän lisäksi myös työelämä on jonkinasteisessa murroksessa. Uudenlaiset sopimusmuodot, kuten nollasopimukset ja freelancerina tehdyt työt ovat lisääntyneet ja ne sattavat lisääntyä tulevaisuudessa. Muutos näkyy hitaana kehityksenä etenkin itsensä työllistäjien osuuden kohoamisena. Nykyiset ansiosidonnaiset järjestelmät asettavat poikkeavissa palkansaaja- ja yrittäjäasemissa olevat kovin eriarvoisiin asemiin. Lisäksi 1990-luvun laman myötä pitkäaikaistyöttömien suuri joukko on jäänyt pysyväksi. Nämä ihmiset elävät perusturvan ja viimesijaisen tuen varassa, vaikka he ennen työttömäksi jäämistään olisivat tehneet huomattavan pitkän työuran.

Kuvattujen muutosten keskellä elämän perusedellytysten turvaamisen sitominen entistä vahvemmin työmarkkina-asemaan tuntuu järjettömältä ja tähän aikaan sopimattomalta kehityssuunnalta. Eriarvoisuuden ylläpitämisen lisäksi universalismi rapautuu ja jää marginaaliin. Yhteiskunnan olosuhteet ja rakenteet olivat toisenlaiset silloin, kun ansiosidonnaiset järjestelmät pantiin alulle. Ne syntyivät lähes täystyöllisyyden oloissa ja palvelivat hyvin elintason kohotessa. Kuitenkin pelkästään jo kansainvälisen liikkuvuuden ja työelämän muutokset kyseenalaistavat ansiosidonnaisten järjestelmien ensisijaisuuden mielekkyyden.

Johtopäätös

Universalismin paluu voisi olla ratkaisu perusturvan ongelmiin. Se edellyttäisi huolellista pohdintaa, millaisissa muodoissa universalismia olisi mielekästä toimeenpanna nykyajassa ja tulevaisuudessa. Pohdinnan myötä myös universalismin analyttinen voima vahvistuisi ja se olisi hyödyllisempi käsite niin yhteiskuntapoliittisessa kuin -tieteel-

lisessäkin keskustelussa. Työelämän muutoksien ja kansainvälisen liikkuvuuden lisäksi myös luonnonresurssien hupeneminen, talouskasvun rajat ja ilmastonmuutos, asettavat haasteita hyvinvointivaltioille. Nämä huomioon ottaen olisi hyvä jo etukäteen pohtia sosiaaliturvan järjestämistä niukkuuden olosuhteissa. Gøsta Esping-Andersen (1990) argumentoi, että työväenluokan elintason kohotessa ja uuden keskiluokan synnyn myötä ansiosidonnaisen turvan kehittäminen tasaetuksien rinnalle oli universalismin pelastus Pohjoismaissa. Nyt sosiaalipolitiikasta tuntuu universalismi karsineen. Mikä poliittinen voima pelastaisi universalismin toistamiseen?

PERUSTULO JA UUSI HYVINVOINNIN PARADIGMA

Johanna Perkiö

Pohjoismainen hyvinvointivaltio on ollut menestystarina monella mittarilla mitattuna. Se on kuitenkin rakennettu aikana, jolloin päästiin lähelle täystyöllisyyttä, ihmisten elämänkaari eteni vakiintuneen kaavan mukaan ja materiaalisen hyvinvoinnin lisäämisen mahdollisuudet näyttivät rajattomilta. Hyvinvointivaltion päivittäminen edellyttää sen juurille menemistä: mikä on säilyttämisen arvoista ja mistä kannattaa luopua? Toimeentuloturvan uudistaminen perustuloidean pohjalta olisi yksi tärkeä askel hyvinvointivaltion päivittämisessä. Perustulo auttaisi miettimään tulonjakoa uudelta pohjalta tilanteessa, jossa digitalisaatio syö työpaikkoja ja ekologiset kriisit vaativat kestävämpää taloutta.

Miksi perustulo?

Pohjoismaiset hyvinvointivaltiot tunnetaan maailmalla historiallisina menestystarinoina, jotka ovat onnistuneet yhdistämään sosiaalisen tasa-arvon ripeään talouskasvuun. Hyvinvointivaltioiden ”kultakaudella” Pohjoismaat onnistuivat käytännössä poistamaan absoluuttisen köyhyyden, luomaan kansalaisilleen tasa-arvoiset mahdollisuudet

hyvään koulutukseen ja työpaikkoihin sekä yhdistämään tämän kaiken verrattain edistykselliseen ympäristöpolitiikkaan.

1980-luvulta alkaen hyvinvointivaltiot ovat kohdanneet erilaisia ongelmia. Pääomaliikkeiden vapauttaminen ja kansainvälinen verokilpailu ovat rapauttaneet hyvinvointivaltioiden rahoituspohjaa. Tuotannon automaatio ja keskittäminen halvempien kustannusten maihin ovat heikentäneet työllisyyttä samalla kun siirtymä tieto- ja palvelutalouteen on muuttanut työvoiman käytön rakenteita. Täys-työllisyyden olosuhteissa rakennetut hyvinvointivaltioinstituutiot eivät ole onnistuneet vastaamaan riittävän tehokkaasti niin kutsuttuihin uusiin sosiaalisiin riskeihin, jotka liittyvät työn ja sosiaaliturvan yhdistämisen ongelmiin, pitkäaikaistyöttömyyteen, työssäkäyvien köyhyyteen, yksinhuoltajuuteen, sekä työn ja perheen yhdistämiseen. Koska merkittävä osa sosiaalisista oikeuksista määrittyy työsuhteen kautta, yhä useampi jää niiden ulkopuolelle työttömyyden vuoksi tai työskennellessään itsensä työllistävänä yrittäjänä. Tietynlaiseen palkkatyömalliin sitoutuneet hyvinvointivaltiot eivät myöskään ole onnistuneet tarjoamaan ihmisarvoisen elämän mahdollisuuksia niille, jotka tuotannon muutoksista johtuen ovat pudonneet pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle.

Suurimmat muutokset ovat kuitenkin todennäköisesti vasta edessä. Viime vuosina on keskusteltu digitalisaation aiheuttamasta tuotannon mullistuksesta, jossa suuri osa nykyisistä ammateista ja työtehtävistä voi lakata olemasta. Teknologinen kehitys on aina tarkoittanut paitsi töiden katoamista, myös uusien, erilaista osaamista vaativien työpaikkojen syntyä. Nyt käsillä olevan murroksen sanotaan kuitenkin olevan laadullisesti erilainen kuin yksikään aikaisemmista. Poikkeuksellista on kehityksen nopeus ja se, että informaatioteknologian kehitys läpileikkaa kaikki alat ja työtehtävät, myös ne jotka vaativat ihmisälyä ja koulutusta. Työpaikkojen ennustetaan katoavan nopeammin kuin uusia syntyy.

Toinen merkittävä tulevaisuuden hyvinvointipolitiikkaan vaikuttava tekijä on kärjistymässä oleva ekologinen kriisi ja erityisesti ilmastomuutos. Hyvinvointivaltion toiminta on monin tavoin si-

dottu talousjärjestelmään, jonka pyrkimys ympäristövaikutuksista piittaamattomaan yksityiseen voitontavoitteluun on johtamassa koko olemassaolomme perusteita uhkaaviin ekologiisiin katastrofeihin. On epärealistista ajatella, että kriisistä pystytään selviytymään vanhoin eväin, ilman suuria muutoksia niin globaalissa talousjärjestelmässä kuin länsimaisessa elämäntavassakin.

Hyvinvointivaltioiden kehitys maailmansotien jälkeisinä vuosikymmeninä merkitsi sosiaalisten oikeuksien vahvistumista. Leimaavasta köyhäinavusta siirryttiin kohti universaaleja tai vakuutusperustaisia sosiaaliturvajärjestelmiä. Erityisesti Pohjoismaat tulivat tunnetuiksi hyvinvointipolitiikan edelläkävijöinä. Muutaman viime vuosikymmenen ajan kehitys on kuitenkin mennyt päinvastaiseen suuntaan lähes kaikissa kehittyneissä hyvinvointivaltioissa. Sosiaaliturvan saamisen ehtoja on tiukennettu, etuuksia ja palveluja on leikattu ja hyvinvointivaltion rahoittavaa verotusta on kevennetty. Samalla hyvinvointivaltiosta itsestään on tullut uudenlaisen epäoikeudenmukaisuuden lähde, joka turvaa vielä kohtuullisesti vakaassa palkkatyösuhteessa olevien oikeudet, mutta jättää marginaaliin kasvavan joukon tähän kategoriaan sopimattomia, erityisesti nuoria, ikääntyviä, naisia, vähän koulutettuja ja maahanmuuttajia.

Perustulosta, tai toiselta nimeltään kansalaispalkasta, on Suomessa keskusteltu jo yli kolmen vuosikymmenen ajan. Vuonna 2015 Juha Sipilän johtama hallitus sitoutui hallitusohjelmassaan perustulon kokeilemiseen. Perustulo on nähty vastauksena työmarkkinoiden sirpaloitumiseen ja työttömyysturvan monimutkaisuuteen. Sen on esitetty olevan paremmin uusien työnteon muotojen kanssa yhteensopiva sosiaaliturvan muoto kuin nykyinen tukijärjestelmä. Määritelmällisesti perustulo on rahamääräisesti maksettava vastikkeeton vähimmäis- turva, joka kuuluu oikeutena jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle (joko kansalaiselle tai pysyvästi maassa asuvalle). Perustulon ominaispiirre on, että työansiot eivät leikkaa sen tasoa vaan tulonlisäys peritään asteittain takaisin verotuksessa.

Perustulosta on olemassa erilaisia malleja, joilla voidaan tavoitella hyvinkin erilaisia asioita. Karkeasti jaoteltuna oikeistolaisemmissa

perustulomalleissa tavoitteena on yleensä sosiaaliturvan hallintoon liittyvän byrokratian karsiminen ja matalapalkkatyön tekeminen houkuttelevammaksi. Vasemmistolaisemmin suuntautuneet perustulomallit taas tavoittelevat tasaisempaa tulonjakoa sekä ihmisten autonomian lisäämistä omaa elämää koskevissa päätöksissä. Näiden väliltä löytyy runsaasti erilaisia vaihtoehtoja.

Tässä artikkelissa perustuloa tarkastellaan pohjoismaisen hyvinvointivaltion historiallisesta perustasta käsin. Artikkelin ei niinkään pohdi, miten perustulon idea on sovitettavissa pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon (ks. Julkunen 2009), vaan miten perustulo auttaisi hyvinvointivaltiota uudistumaan vastatakseen paremmin työn ja toimeentulon mahdolliseen mullistukseen sekä ekologisten reunaehtojen välttämättömyksiin.

Tarve uudentalaiselle tulonjaolle

Hyvinvointivaltiot rakennettiin historiallisessa tilanteessa, jota leimasi ripeä talouskasvu, (erityisesti miesten) täystyöllisyys ja verrattain suljetut kansantaloudet. Energiaa ja luonnonvaroja näytti riittävän loputtomasti turvaamaan jatkuvaa elintason nousua. Sosiaalipolitiikan tehtäväksi nähtiin jakaa kasvavan talouden hedelmiä kaikille kansanryhmille ja samalla taata talouden kasvu jatkossakin nostamalla kokonaiskysyntää ja varmistamalla talouden tuotantopotentiaalinsa maksimaalinen käyttö. Työttömyys oli hyvinvointivaltion ”kultakaudella” tilapäinen, talouden suhdannevaihteluihin liittyvä ilmiö. Sekä verotus että tulonjako ovat rakentuneet oletukselle, että valtaosa väestöstä on vakinaisessa ansiotyössä.

Kaikki hyvinvointivaltiot ovat vahvasti sidottuja talouskasvuun ja korkeaan työllisyyteen. Yhtäältä sosiaalipolitiikan rahoitus on riippuvaista talouskasvusta ja työllisyyden synnyttämistä verotuotoista, toisaalta sosiaalipoliittisilla investoinneilla on pyritty myös kasvun ja työllisyyden edistämiseen. Korkea työttömyys on aina merkinnyt uhkaa hyvinvointivaltion olemassaololle, ja nykyoloissa ainoaksi kei-

noksi lisätä työllisyyttä nähdään yritysvetoinen talouskasvu. Kasvun ja työllisyyden suhde on kuitenkin heikentynyt. Suomessa herättiin 1990-luvun laman jälkeen siihen, että kasvu ei enää synnytä työpaikkoja samassa määrin kuin ennen. Vaikka talous palautui vähitellen kasvu-uralle, työttömyys ei enää koskaan palautunut lamaa edeltävälle tasolle.

Päivänpoliittisessa keskustelussa talouskasvun kuitenkin oletetaan automaattisesti parantavan työllisyyttä. Kasvun välttämättömyyttä hyvinvointivaltion ylläpidolle ei juuri kukaan kyseenalaista, vaan kiistää käydään lähinnä siitä, mitkä ovat parhaat keinot kasvun saavuttamiseen. Yksioikoiseen kasvuajatteluun takertuminen on kuitenkin kyseenalaista koko hyvinvointivaltion ja jopa ihmislajin tulevaisuuden kannalta. Vaikka kasvua syntyy myös ekologisesti kestäväällä tavalla, yhteistä elinympäristöä tuhoavasta tuotannosta olisi pystyttävä luopumaan sen kasvu- ja työllisyysvaikutuksista riippumatta.

Hyvinvointivaltioiden onnistuivat ainakin jossain määrin saavuttamaan luokkakompromissin, jossa sekä porvaristo että työläiset olivat asemaansa tyytyväisiä. Talouskasvun ansiosta pienituloisten elintaso voitiin nostaa puuttumatta liian radikaalisti keskittyneeseen varallisuuteen ja tuotantovälineiden omistukseen. Tämä hyvinvointivaltion perustana toiminut yhteiskuntasopimus on kuitenkin viime vuosikymmenten politiikan seurauksena murentunut. 1980-luvulta alkaen tuloerot ovat kasvaneet lähes kaikissa OECD-maissa ja Suomessa niiden kasvu on ollut poikkeuksellisen ripeää. Varallisuus kasautuu yhä enemmän niille, joilla on jo paljon, samalla kun keskiluokka vajoaa ja köyhimmät joutuvat hupenevan sosiaaliturvan varassa kamppailemaan elämän perusedellytyksistä. Viime vuosina on tehty useita poliittisia päätöksiä, joilla tulonjakoa on muutettu yritysten ja varakkaan eliitin eduksi.

Jos verotuksen ja tulonjaon periaatteita ei muuteta, tulee eriarvoisuus kärjistymään entisestään globalisaation syvenemisen ja digitalisaation lisääntymisen myötä. Digitalisaation kautta saavutetun tehostumisen hyödyt valuvat bonuksina johtajille ja osinkoina omistajille, kun taas työssäkäyvät kantavat verotaakan, ja työttömäksi joutuneet

kohtaavat yhä tiukempaa kontrollia yhä niukemmalla toimeentulolla. Yhteiskuntarauhaa horjuttavan eriarvoisuuden välttämiseksi olisi koko tulonjakoa mietittävä uudelta pohjalta. Millä perusteella kansantuotetta jaetaan ja kuka ansaitsee mitäkin? Miten tietokoneiden ja robottien tekemä työ ja yhteisten luonnonvarojen kulutus saadaan hyödyttämään muitakin kuin rikkaita pääomanomistajia?

Perustulo sosiaalisena osinkona

Perustuloidean juuret yltävät jopa satojen vuosien taakse. Menneinä vuosikymmeninä idea on aika-ajoin noussut esiin eri puolilla maailmaa niin tutkijoiden, kansalaisliikkeiden kuin puolueidenkin toimesta. Viime vuosina keskustelua perustulosta on käyty kansainvälisesti enemmän kuin koskaan aiemmin ja Suomen lisäksi ainakin Alankomaissa, Kanadassa ja Ranskassa on tehty suunnitelmia sen kokeilemiseksi.

Suomessa perustulon sukulaisideasta kansalaispalkasta puhuttiin jo 1980-luvulla. Idea liitettiin keskusteluun työyhteiskunnan kriisistä, jossa automaation nähtiin olevan korvaamassa kasvava osa työvoimasta teollisuudessa. Kansalaispalkan ajateltiin yhtäältä mahdollistavan työskentelyn työmarkkinoiden ulkopuolella esimerkiksi hoivaan, kulttuuriin tai kansalaisjärjestötoimintaan liittyvien aktiviteettien parissa, sekä toisaalta helpottavan työajan lyhentämistä ja töiden jakamista. Perustulo-termi vakiintui käyttöön 1990-luvun kuluessa, jolloin uudistuksen ajateltiin erityisesti helpottavan epäsäännöllisen matalapalkkaisen työn vastaanottoa. Sosiaaliturvan muuttaminen ”kannustavammaksi” perustulolla nähtiin ratkaisuna korkeaan työttömyyteen ja osa puolueista nosti asian ohjelmiinsa. Vuosituhannen vaihteen hiljaisen kauden jälkeen perustuloidea nousi uudelleen esiin työmarkkinoiden prekarisaatiota eli epävarmistumista koskevan keskustelun yhteydessä vuonna 2006. Perustulo nähtiin välttämättömänä toimeentuloturvana satunnaisissa pätkätöissä tai itsenäisenä yrittäjänä työskenteleville. Viime vuosina perustulokeskustelu on Suomessa ollut melko vilkasta ja siihen on osallistunut useita asiantuntijoita, poli-

tikkoja sekä ruohonjuuritason aktivisteja yhteiskunnan eri laidoilta. Perustulo on saanut myös jatkuvasti vastakaikua puoluepolitiikassa, vaikkakin eri puolueiden ymmärrys asiasta saattaa olla hyvin erilainen.

Perustulo maksetaan jokaiselle kansalaiselle tai maassa pysyvästi asuvalle henkilökohtaisesti, muista tuloista tai aktiviteeteista riippumatta. Keski- ja suurituloisilta tulonlisäys peritään takaisin verotuksessa. Vaihtoehtoisesti perustulo voidaan toteuttaa negatiivisen tuloveron mallilla, jolloin tukea maksetaan vain tietyn tulorajan alle jääville siten, että se leikkautuu pois asteittain tulojen noustessa. Kuukausittain maksettavan perustulon suuruus voi vaihdella huomattavastikin eri malleissa, riippuen siitä miten suuri osa nykyisistä tulonsiirroista perustulolla halutaan korvata. Usein on lähdetty liikkeelle siitä, että perustulo olisi jotakuinkin nykyisen työttömän vähimmäisturvan suuruinen. Tällöin perustulon rinnalla voitaisiin säilyttää nykyisestä sosiaaliturvasta esimerkiksi asumistuki, ansiosidonnaiset etuudet ja osia toimeentulotuesta. Toisaalta tuloloukkujen poistamiseksi perustulomallin olisi hyvä kattaa tavalla tai toisella myös asumistuki ja olla riittävän korkea ehkäistäkseen tarvetta säännölliseen toimeentulotuen käyttöön. Useimmissa malleissa perustulon rahoitus on laskettu siten, että keskituloisen palkansaajan käteenjäävät tulot säilyisivät jokseenkin entisellään. Suurituloisten nettoverotus saattaisi mallista riippuen kiristyä tai säilyä ennallaan. Pienituloisten – erityisesti silpputyöntekijöiden – toimeentulo sen sijaan paranisi ja muuttuisi vakaammaksi.

Perustulosta puhutaan yleensä sosiaalipolitiikan viitekehityksessä. Se nähdään paremmin toimivana vähimmäisturvana, josta puuttuisivat nykyiselle sosiaaliturvalle ominaiset loukut, väliinpuotoamiset ja monimutkainen byrokratia. Historiallisesti perustulon juuret johtavat kuitenkin jossain määrin toisaalle kuin nykyisten sosiaaliturvajärjestelmien perinteet. Perustulon idea on lähtenyt ajatuksesta, että kaikilla maapallolla syntyvillä ihmisillä on oikeus tiettyihin, työsuorituksesta riippumattomiin materiaalsiin resursseihin. Taustalla on ajatus, että yhteiskuntien vauraus ei ole peräisin yksinomaan nyt elävien ihmisten työstä, vaan myös yhteisistä luonnonvaroista ja edellisten sukupolvien tiedollisesta, kulttuurisesta ja teknologisesta perinnöstä. Rahatalou-

nessa eletessä perustulo olisi jokaiselle kuuluva oikeudenmukainen siivu tällaisesta yhteisestä varallisuudesta. Erityisesti luonnonvarojen ylikulutuksen kasvaessa ja älyteknologian viedessä työpaikkoja ajatus jakaa osa kansantalouden tuotoista kaikille yhteiskunnan jäsenille maksettavana sosiaalisena osinkona on entistä ajankohtaisempi.

Ajatus sosiaalisesta osingosta mahdollistaa pureutumisen paljon syvemmälle yhteiskunnallisen tulonjaon perusteisiin kuin perustulon tarkastelu pelkästään uudenlaisena sosiaaliturvana. Tässä viitekehyydessä perustulo ei niinkään hahmotu tulojen uudelleen- vaan ennaltajakona (Birnbäum 2012). Ajatus ennaltajaosta auttaa väistämään myös perustulon vastikkeettomuuteen kohdistetun moraalisen vastarinnan ja vastakkainasettelun ”tunnollisten (työtekevien) veronmaksajien” ja ”perustulolla laiskottelevien” välillä. Tämä edellyttäisi kuitenkin myös verorakenteen korjaamista suuntaan, jossa verotaakkaa siirretään työn verotuksesta kohti ihmiskunnan yhteisestä perinnöstä ja automaatiosta hyötyvien verotusta. Tämä tarkoittaisi erityisesti ekologisten haittojen, energian ja luonnonvarojen käytön, pääomatulojen ja yritysten voittojen verotusta, sekä ehkä myös automatisoituun tuotantoon kohdennettua veroa. Tällaisella verorakenteen muutoksella ansiotulojen nettoveroastetta voisi olla mahdollista perustulomallissa jopa alentaa nykyisestä.

Tulevaisuuden hyvinvointipolitiikka

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion historiallisessa perinnössä on paljon säilyttämisen arvoista. Sen keskeiset periaatteet, kuten universalismi ja tasa-arvo, ovat lähtökohtia, jotka tulisi nostaa myös hyvinvointivaltion uudistamista käsittelevän keskustelun ytimeen. On mietittävä, mikä niiden sisältö on tänään ja minkälaista politiikkaa niiden pohjalta voidaan tehdä. Sen sijaan hyvinvointipolitiikassa vallinnut kapeakatseinen näkemys työstä sekä liiallinen kietoutuminen materiaalisen kasvun tavoitteluun kaipaavat päivittämistä. Tärkeimpiä periaatteita hyvinvointivaltion tulevaisuuden kehityksessä tulisi olla ihmisten

itsemääräämisoikeuden vahvistaminen sekä ekologisen kestävyuden läpileikkaavuus kaikessa politiikassa.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio on ollut vahvasti kytkeytynyt tasa-arvon ihanteeseen. Hyvinvointipolitiikka on lisännyt tasa-arvoisia mahdollisuuksia kouluttautua ja päästä hyvin työtehtäviin eri sosiaaliluokkien sekä naisten ja miesten välillä. Progressiivisella verotuksella, anteliaalla tulonsiirtojärjestelmällä sekä kattavilla julkisilla palveluilla on tasattu tuloeroja ja taattu kaikille hyvinvoinnin edellytykset. Etenkin palvelujärjestelmässä, mutta myös ei-työikäiselle väestölle suunnatuissa tulonsiirroissa, kuten lapsilisissä ja kansaneläkkeissä, on taustalla ollut universalismin ajatus, eli tiettyjen oikeuksien takaaminen tasavertaisesti jokaiselle. Universalismi ei kuitenkaan ole missään vaiheessa laajentunut kattamaan työikäisen väestön tulonsiirtoja.

Hyvinvointivaltion tarjoamat palvelut ja toimeentuloturva ovat myös lisänneet etenkin yhteiskunnan heikompiosaisten itsemääräämisoikeutta monin tavoin. Ihmiset ovat voineet, omien kykyjensä puitteissa, vapaasti valita mille alalle he haluavat kouluttautua, eikä heidän ole tarvinnut taloudellisesta pakosta ottaa vastaan koulutustaan vastaamatonta tai liian kurjilla ehdoilla tarjottavaa työtä. Hyvinvointivaltiossa kenenkään ei ole – myöskään – välttämätöntä solmia avioliittoa yksinomaan taloudellisista syistä tai jättäytyä huonosti kohtelevan puolison armoille. Hyvinvointivaltion myöntämien vapauksien ala on kuitenkin ollut rajoitettu. Hyvinvointipolitiikalla on asetettu tietyt, erityisesti työelämää koskevat standardit, joiden puitteissa valinnat voidaan tehdä. Vapaus valita näiden valmiiksi määriteltyjen standardien ulkopuolelta on ollut vajavaisempaa.

Hyvinvointipolitiikassa vallinnut käsitys työstä on ollut tiukasti rajoittunut palkkatyöhön. Palveluiden ja koulutuksen sisäänrakennettuna tavoitteena on ollut työvoiman tuottaminen markkinoille. Sosiaaliturvajärjestelmien roolina on ollut turvata ja vakuuttaa väestö niiden tilanteiden varalta, kun ansiotyö ei syystä tai toisesta ole mahdollista.

Koska teollisella aikakaudella työ määriteltiin yksipuolisesti koskemaan yksinomaan markkinoilla tehtävää työtä, kotitalouksissa, naapurustoissa ja kolmannella sektorilla tehtävä palkaton työ on jäänyt

paljolti näkymättömäksi ja vaille arvostusta (Standing 2009). Vaikka palkkatyökeskeinen ajattelu sopi maailmansotien jälkeiseen aikakauteen, on se irrallaan todellisuudesta tilanteessa, jossa toimeentulon lähteet ovat yhä moninaisempia. Tässä tilanteessa olisi tärkeintä taata kaikille samat oikeudet työmarkkina-asetusta riippumatta ja pyrkiä luudentamaan rajoja aktiivi- ja passiiviväestön välillä. Sekä yleisen hyvinvoinnin että ekologisen kestävyuden kannalta parasta työllisyyspolitiikkaa olisi työn jakaminen työaikaa lyhentämällä sekä koko työn käsitteen ajattelu uudelleen. Olisi pystyttävä luopumaan ajatuksesta, että ainut hyväksyttävä tapa osallistua yhteiskuntaan on ansiotyö.

Viime vuosien trendejä ovat olleet erityisesti yrittäjämuotoisesti tehtävän työn lisääntyminen ja erilaiset virallisen talouden laitamilla toimivat kierrätys-, majoitus- ja kyytipalvelut, aikapankit, sekä ravintola- ja siivouspäivien kaltaiset tapahtumat. Muun muassa Jeremy Rifkin (2014) on ennustanut, että automaation ohessa olemme siirtymässä kohti taloutta, joka perustuu jakamiselle ja itseorganisoituville, internetin kautta toisiinsa kytkeytyville tuottaja–kuluttaja-verkostoille. Jakamistalous on jo pitkään toiminut viestinnän, julkaisemisen ja viihteen saroilla, mutta se on laajentumassa myös useille muille alueille. Vaikka jakamistalous voi hajauttaa taloudellista valtaa, siihen liittyy myös riskejä pienituloisten toimeentulon näkökulmasta. Perustulolla voitaisiin jakamistaloudessa taata kaikille välttämätön toimeentuloturva ja lisätä ihmisten autonomiaa omien työnteon tapojensa määrittelyssä.

Autonomiaan pohjautuvan talouden ja uudenlaisten työnteon tapojen leviäminen edellyttää, että hyvinvointivaltio höllentää otettaan ihmisten elämäntapojen määrittelyssä. Sosiaalipolitiikan tavoitteena tulisi olla ihmisten vapauden lisääminen, ei sen rajoittaminen kuten nykyään erityisesti työttömien kohdalla. Philippe Van Parijs (1995) määrittää ”todellisen” vapauden mahdollisuutena tehdä vapaita valintoja erilaisten elämäntapojen (ei ainoastaan markkinahyödykkeiden) välillä. Van Parijsin mukaan ihmisellä on oltava mahdollisuus valita niin halutessaan tyytyminen niukempiin materiaalsiin resursseihin ja omistautuminen ansiotyön sijasta vaikkapa uskonnolle, harrastuk-

selle, vapaiden ohjelmistojen koodaamiselle tai kansalaisaktivismille. Tämä edellyttää Van Parijsin mukaan kuitenkin vastikkeettoman perustulon mahdollistamaa taloudellista turvaa. Perustulon tuoma työstä riippumaton toimeentulo on nähty toisinaan ehtona myös ekologisesti kestävämmän, vähemmän kulutusorientoituneen elämämuodon leviämiseksi. On esitetty, että perustulo loisi pohjan eettiseen harkintaan perustuville ratkaisuille välittömän taloudellisen hyödyn tavoittelun sijasta (Birnbaum 2012, 178–179) ja edistäisi vähittäistä kulttuurista ja psykologista muutosta suuntaan, jossa materiaalisen kilpajuoksun sijaan tavoiteltaisiin muita hyvinvoinnin ulottuvuuksia (Andersson 2012).

On selvää, ettei perustulo yksin riitä hyvinvointivaltion päivittämiseksi, vaan myös palveluilla ja koulutuksella on edelleen keskeinen rooli hyvinvoinnin ylläpitäjänä, mahdollisuuksien tasa-arvon takaajana ja ihmisten itsemääräämisoikeuden lisääjänä. On avoin kysymys, missä määrin perustulo edistäisi siirtymää esimerkiksi jakamiseen perustuvaan talouteen tai kestävämpiin elämäntapoihin. Tällaista muutosta ei myöskään pystytä tutkimaan lyhytaikaisella kokeilulla. Joka tapauksessa eriarvoistuminen, vaurauden keskittyminen sekä työmarkkinamuutokset ovat jo pitkään osoittaneet, että perustulon hengessä tehtävät uudistukset ovat tulevaisuudessa välttämättömiä, jos ihmisille halutaan turvata inhimillinen toimeentulo ja hyvinvointi.

NIUKKUUDEN AJAN SOSIAALIPOLITIIKKA

Miia Toivo & Liisa Häikiö

Olemme siirtyneet runsauden yhteiskunnasta niukkuuden maailmaan. Tarvittava yhteiskunnallinen muutos kohti kestäväää tulevaisuutta edellyttää sosiaalipolitiikan uudelleen muotoilua. Niukkuuden ajatuksen hyväksyvän sosiaalipolitiikan lumo on universalismin ja solidaarisuuden kaltaisissa ideoissa, jotka saavat uusia käytännöllisiä tulkintoja kestävän yhteiskuntakehityksen turvaamiseksi.

Niukkuus on aina vieraanamme

Julkisen talouden kestävyysvajeesta ja vuosia jatkuneesta talouden hiipumisesta huolimatta Suomi on historiallisesti vauras yhteiskunta. Useimmat elävät yltäkylläisesti ja varakkaimmat ruhtinaallisesti. Globaalit rahoitusmarkkinat pyrkivät lisäämään taloudellista kasvua tarjoamalla rahaa ilmaiseksi tai maksamalla siitä, että joku ottaa lainaa. Rahasta ei ole pulaa. Kukaan ei oikein tunnu kuitenkaan tietävän, mihin rahaa kannattaisi käyttää. Tämä on jotain aivan odottamatonta. Runsauteen ja kasvuun tottuneiden tai niitä tavoittelevien yhteiskuntien toiminta perustuu velkaantumiseen. Lainarahoituksen turvin

valtiot, yritykset ja yksilöt ovat luoneet vaurautta niin, että ihmiskunta kuluttaa vuosittain lähes kaksi kertaa enemmän luonnonvaroja kuin maapallo niitä tuottaa. Näin otamme velkaa tulevilta sukupolvilta.

Globaalisti, kansallisesti ja paikallisesti on laajasti hyväksytty, että on luotava ja omaksuttava uusia yhteiskunnan kehittämisen sekä maapallon luonnonvarojen ja yhteiskunnan resurssien käyttämisen tapoja. Syksyllä 2015 suurin osa maailman valtioista allekirjoitti kattavan kestäväen kehityksen toimintaohjelman tuleville vuosikymmenille, 2030-agendan. Myöhemmin samana vuonna Pariisin ilmastopöytäkirja sai samanlaisen hyväksynnän. Tavoitteena on yhteiskuntien kehityksen turvaaminen niin, että köyhyydessä elävien ja tulevien sukupolvien elämisen tarpeet on mahdollista turvata. Runsauden sijaan tavoitteissa korostuu kohtuus ja resurssien käyttö luonnonvaroja uusivalla tavalla.

On ilmeistä, että olemme siirtyneet runsauden yhteiskunnasta niukkuuden maailmaan. Niukkuudella emme viittaa köyhyyteen, vaan lähes päinvastoin. Tuhlaten käytetyt, runsaiksi mielletyt luonnon resurssit kuluvat loppuun. Luonnonvarojen täydellistä uudelleenmuotoilua edellyttävä, niukka käyttö ei kuluta loppuun vaan säilyttää tai lisää luonnon resursseja.

Niukkuus kyseenalaistaa monet nyky-yhteiskunnan toimintatavat ja periaatteet niin globaalisti kuin kansallisestikin:

“Nälän ja kurjuuden keskellä niukkuudesta puhuminen tulkitaan helposti naiiviksi idealismiksi, kylmäksi tunteettomuudeksi tai naamioiduksi leikkauspolitiikaksi. Vallitsevan talouden ja politiikan ytimessä on ajatus, että hyvinvoinnin tuottaminen vaatii jatkuvaa kasvua. Vaurautta valuu köyhemmille ihmisille vasta, kun yhteiskuntakone käy täydellä höyryllä.” (Lähde 2013, 29.)

Myönteistä ajatusta niukkuudesta onkin vaikea yhdistää nykyiseen hyvinvointiyhteiskuntaan. Runsauden ajan sosiaalipolitiikan on ajateltu edistävän talouskasvua ja poistavan puutetta ja niukkuutta. Sosiaalipolitiittiset tulonsiirrot ja palvelut on ymmärretty hyvinvoinnista huolehtimisena ja investointeina parempaan tulevaisuuteen. Sosiaalipolitiikka

onkin jakanut taloudellista runsautta erilaisten ihmisryhmien välillä, ja samalla tukenut taloudellisen vaurauden lisääntymistä kansallisesti. Materiaalisesti turvatut sosiaaliset oikeudet ovat mahdollistaneet yksittäisten ihmisten yhteiskunnallisen osallisuuden ja toiminnan myös silloin, kuin he eivät ole itse kyenneet taloudellisesti turvaamaan omaa ja läheistensä hyvinvointia.

Meille tunnistettavin niukkuuden muoto on yksittäisten ihmisten tai perheiden kokema taloudellinen ja aineellinen niukkuus, kun tulot eivät riitä tavanomaisena pidettyyn kulutukseen. Yleiset käsitykset kestävään elämäntapaan liittyvästä niukkuudesta sisältävät nyt samanlaisia käsityksiä puutteesta. Esimerkiksi ympäristön ja arkielämän suhdetta käsittelevät elämänkerrat ja päiväkirjat (Vehviläinen ym. 2010–2011) osoittavat, miten kestävä elämäntapa merkitsee ihmisille niukkaa materiaalista kulutusta, säästäväisyyttä, ja miten he usein liittävät kestävyuden menneeseen aikaan esimerkiksi ennen sähköä ja teollista tuotantoa. Ympäristön kannalta suotuista elämäntapa määrittäyty päiväkirjoissa luopumisena normaalista kulutuksesta kuten matkustelusta. Kuvaavaa on myös se, että yksilölle mahdollisena näyttäytyvä kestävä kehityksen tulevaisuus liittyy haaveeseen omavaraisesta elämästä maalla.

Ekologinen elämäntapa liitetään palkkatyön ulkopuolisuuteen ja pienituloisuuteen. Eläminen ilman palkkatuloja merkitsisi taloudellista niukkuutta. Näin kestävä elämäntapa mielletään itse valittuna köyhyytenä. Kestävä elämäntapa merkitsee taloudellisen epävarmuuden sietämistä ja luopumista jostakin, joka on monille muille tavanomaista ja mahdollista. Siten ihmisten käsitykset kestävydestä rakentuvat käsityksille materiaalisesta puutteesta ja ihmisryhmien välisestä eriarvoisuudesta. Muualla tapahtuvat luonnonkatastrofit ja ilmastonmuutoksen myötä lisääntyvien tulvien ja kuivuuskausien synnyttämä niukkuus tuntuvat kaukaisilta, vaikka pakolaisia vaelttaa Eurooppaan ennennäkemättömiä määriä.

Muutoksen mahdollisuus

Kestävään elämäntapaan perustuva tulevaisuus ei siis näyttäydy ihmisten mielisä valoisalta, vaan sosiaalisen, taloudellisen ja luonnonvarojen niukkuuden yhteen kietovana, yhteiskunnan perusteita uhkaavana ja yksilöitä syrjäyttävänä prosessina. Niukkuuteen perustuva sosiaalipoliittikka ei näytä tästä lähtökohdasta kovin houkuttelevalta. Nämä uhkakuvat ja pelot auttavat ymmärtämään, miten elämän materiaalisuus kietoutuu erottamattomasti sosiaaliseen toimintaan ja kulttuuriseen ymmärrykseen.

Yhteiskunnan muutos ei ole mahdollinen vain ihmisten materiaaliseen kulutukseen vaikuttamalla tai sitä uudelleen jakamalla. Muutoksen edellytyksenä on, että kulttuuriset ja sosiaaliset arvostukset normaaleista ja hyväksyttävistä elämisen tavoista, materian käytöstä ja samalla yhteiskuntapolitiikan tavoitteista muuttuvat (Häikiö 2014). Hyvinvoinnin turvaaminen niukkuuden aikakaudella on yhtäältä kiinni siitä, miten käsitykset hyvinvoinnista joustavat eli huomioivat muuttuvat olosuhteet, ja toisaalta siitä, miten sosiaalipoliittiset käytännöt pystyvät jakamaan yhteisiä resursseja oikeudenmukaisesti.

Runsauden logiikalla toimivassa yhteiskunnassa työttömyys ja sosiaaliturvan varassa eläminen ovat ongelmia niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin. Työttömät ja köyhät ovat työ- ja kulutusmarkkinoiden ja siten yhteiskunnan reunoilla. Hyvin toimeentulevien elämäntavat voivat olla materiaalisesti erittäin ongelmallisia. Kaikkien suomalaisten elämäntavat yhdistettynä sosiaalisen eriarvoisuuden kasvuun ovat uhka tulevaisuuden hyvinvoinnille. Mutta pelkkä tulojen uudelleenjako ei takaa materiaalisesti kestävää yhteiskuntaa, koska jopa pienituloisimpien suomalaisten elämäntavat perustuvat luonnonvarojen kestäättömään kulutukseen (Hirvilampi ym. 2014).

Tulevaisuudessa keskeiseksi poliittiseksi kysymykseksi muodostuukin kysymys siitä, miten hyvinvointia ylipäätään voidaan tuottaa (Lähde 2013). Niukkuuteen perustuva sosiaalipoliittikka ei muotoudu pelkästään sosiaalisen ja taloudellisen liittona. Sitä ei voi määritellä myöskään yksinomaan luonnonympäristön lähtökohdista. Yhteis-

kunnat ja arkielämä muodostuvat luonnon ja kulttuurin sekoittuessa (Latour 2006). Esimerkiksi tietotekninen kehitys tarjoaa lukuisia esimerkkejä siitä, miten uudet tekniikat ovat mullistaneet arjen kulun lähes huomaamatta. Lukuisat arkiset muutokset eivät ole kuitenkaan vähentäneet luonnonvarojen kulutusta, vaan ovat jopa lisänneet sitä. Globaalien ja kaikille yhteisten luonnonvarojen niukka käyttö on mahdollista vasta sitten, kun se yhdistyy paikallisesti hyväksytyihin kulttuuriin käsityksiin hyvinvoinnista ja elämäntavasta ilman tuhlaavaa materiaalista kulutusta. Niukkuuden näkökulmasta hyvinvointia ei tällöin samaisteta taloudelliseen kasvuun vaan luonnonvarojen ylläpitämiseen ja sosiaaliseen merkityksellisyyteen.

Yhteiskuntapoliittiset toimet aina koulutuksesta liikennejärjestelyihin asti vaikuttavat keskeisesti siihen, millaista elämää yksilöt voivat tavoitella. Tässä poliittisesti tuotetussa ja valitussa, samanaikaisesti mahdollistavassa ja rajoittavassa toimintarakenteessa yksilöt tekevät ratkaisujaan omasta elämästään. Sosiaalipoliittiset käytännöt heijastuvat yhteiskunnassa vallitseviin hyvinvointiodotuksiin ja -käsitteisiin sekä sopivilta ja mahdollisilta tuntuviin elämäntapavalintoihin.

Sosiaalipoliittikka niukkuuden hallintana

Jos haluamme säilyttää kehittyvän ja yhteistä hyvinvointia tavoittelevan yhteiskunnan, niukkuuden hallinta edellyttää ”aktiivista sosiaalipoliittikkaa”. Perinteisesti aktiivisella sosiaalipoliittikalla on tarkoitettu tulo- ja hyvinvointieroja tasaavaa toimintaa. Sosiaaliturvapolitiikka ja hyvinvointipalvelut ovat pyrkineet lisäämään hyvinvointia ja tasamaan eri ihmisryhmien välisiä hyvinvointieroja.

Niukkuuden lähtökohdasta aktiivista sosiaalipoliittikkaa tarvitaan kahdella tasolla:

- I ihmisten ja yhteiskuntien elinmahdollisuuksia säilyttävän toiminnan tasolla, jolla ohjataan yhteiskuntia ja ihmisiä luonnonvarojen säilyttämiseen ja luonnonresurssien lisäämiseen

II hyvinvointierojen tasaamisen tasolla, jolla turvataan kansallisesti ja globaalisti kaikkien sosiaaliset oikeudet elämää ylläpitävään ja sitä uusintavaan hyvinvointiin.

Näin sosiaalipolitiikan elinvoima on yhä universalismin ja solidaarisuuden kaltaisissa ideoissa. Nämä ideat voivat toimia kulttuurisina ituina, joiden avulla tulee mahdolliseksi hallita nykyistä ja tulevaa niukkuutta. Universalismi ja solidaarisuus ovat ihmisille tuttuja sosiaalipolitiikan arkisista käytännöistä ja niistä tavoista, joilla yhteiskunnan hyvinvointia on turvattu runsauden yhteiskunnassa. Nyt keskeisenä ongelmana on ideoiden ulottaminen kattamaan monimuotoisen luonnon ja globaalit yhteisöt. Keitä ovat ne kaikki, joita niukkuuden lähtökohdista tehtävä sosiaalipolitiikka huomioi? Miten on mahdollista huomioida paikallisesti globaalit elinmahdollisuudet ja hyvinvointierot? Kuuluvatko solidaarisuuden ja universalismin piiriin Euroopan halki vaeltaneet siirtolaiset ja pakolaiset tai heidän kotialueilleen jääneet perheenjäsenet? Entä ne, joilla ei ole resursseja lähteä pakoon kuivuutta, vainoa tai sotaa?

Niukkuuden hallintaan pyrkivä sosiaalipolitiikka joutuu kyseenalaistamaan nykyisen tuotanto- ja kulutusrakenteen, joka perustuu paitsi luonnonvarojen riistolle myös ihmisten välisille, huomattaville hyvinvointieroilta ja jopa ihmisoikeusrikkomuksille. Ihmisoikeudet tulkitaan yleensä jakamattomina ja ehdottomina oikeuksina; miksi siis alle kymppin t-paidat eivät ole synnyttäneet merkittäviä solidaarisuusliikkeitä? Ne eivät ole horjuttaneet ostajien turvallisuuden tunnetta tai tehneet globaalia eriarvoisuutta konkreettiseksi. Sen sijaan ne ovat ylläpitäneet rikkaiden, eriarvoistuvien yhteiskuntien rauhaa, kun vauraiden yhteiskuntien vähätuloisetkin ovat globaalisti varakkaita ja voivat osallistua kuluttajina.

Siten niukkuuteen perustuva sosiaalipolitiikka ei ole vain köyhyyden tai huono-osaisuuden hallintaa vaan tavoite on ohjata laajemmin yhteiskuntaa kestävyteen ja uudenlaiseen elämänmuotoon. Sosiaalipolitiikka on luonnonvarojen ja -antimien hallittua uudelleenjakoa sosiaalisesti kestävämmän, mutta se on myös kulttuuria muuttavaa

toimintaa. Yksilöiden ja yhteisöjen ohjaaminen kestävämpiin elämäntapoihin tarvitsee tuekseen käytäntöjä ja rakenteita, joiden avulla elämäntapojen ja arkisten käytäntöjen muuttaminen on mahdollista. Materiaalisia ja sosiaalisia rakenteita, infrastruktuuria, hallinnollisia käytäntöjä, lainsäädäntöä ja verotusta kehittämällä saadaan aikaan merkittävää muutosta myös yksityisissä arjissa, koska suurin osa ihmisistä varallisuuteen katsomatta mukauttaa toimintansa niihin.

Kestävän tulevaisuuden vuoksi olisi tärkeää, että yhteiskuntapoliittiset toimet mahdollistaisivat ja tuottaisivat nykyistä ekologisesti kestävämpiä elämäntapoja. Käsitykset ja arvostukset eivät muutu yhdessä yössä. Nykyisyydessä koettu hyvinvointi ja käsitykset hyvästä elämästä ovat perusta tulevaisuuden yhteiskunnalle. Tarvitaan vähittäistä muutosta hyvinvointikäsitksissä, mutta myös joustoa siinä, millaista hyvää ja arvostettua elämä voi olla silloin kun otetaan huomioon luonnonvarojen rajallisuus. Hyvinvointi on kiinni myös siitä, miten yksilö voi sovittaa oman arkisen elämänsä ekologisiin ja sosiaalisiin reunaehtoihin eettisesti mielekkäästi ja samalla toimia suhteessa kulttuuriseen odotukseen siitä, miten kunnan kansalaisen tulisi elämänsä elää.

Tästä syystä luonnonvaroja turvaava ja universaalia hyvinvointia tuottava aktiivinen sosiaalipolitiikkaa pyrkii erityisesti mahdollistamaan ja tukemaan yksilöiden ja yhteisöjen kriittistä autonomiaa ja osallisuutta. Kriittinen autonomia on ihmisten universaali perustarve (Doyal & Gough 1991). Kriittisesti autonomisilla yksilöillä ja yhteisöillä on tarvittavat tiedot, taidot ja materiaaliset resurssit yhteiskunnan muuttamiseen ja uudistamiseen. Se mahdollistaa tavoitteiden asettamisen ja toiveiden mukaisen tulevaisuuden tavoittelemisen. Kriittinen autonomia edellyttää materiaalien perustarpeiden tyydyttymistä: terveellistä ruokaa, riittävää koulutusta ja koettua turvallisuutta. Osallisuus merkitsee mahdollisuutta merkitykselliseen yhteisyyteen, yhteiskunnallisten valintojen ja päätösten tekemiseen sekä hyvän elämän määrittelyyn. Omaa elämäänsä hallitsevat ja globaalia maailmaa ymmärtävät ihmiset ovat hyödyllisempiä niukuuden ajalla kuin sairaat, kipeät ja muiden hoidettavaksi köyhyyden tai osattomuuden kokemusten vuoksi ajautuneet.

Sosiaalipolitiikka niukkuuden hallintana pyrkii poistamaan ylimääräistä huolta tulevaisuudesta turvaten niukkuuden tuomia riskejä. Sosiaalipolitiikan tulee esimerkiksi mahdollistaa ekologinen liikkuminen kaikille, mutta estää liiallisesti luonnonvaroja kuluttava liikkuminen kaikilta. Hyvinvointia tulee vaalia alistamatta taloudellisesti heikoimpien perustoimeentuloa vauraampien vapauksille omistaa ja vaurastua hallitsemattomasti. Jotta kestävä yhteiskunta olisi houkutteleva tulevaisuuden suunta, olisi tärkeää irrottaa köyhyyden konkreettinen uhka ja myös köyhyyden mielikuva ekologisesta kestävydestä. Entäpä jos kaikki sosiaalipoliittisten tulonsiirtojen kautta toimeentulonsa saavat kokisivat itsensä yhtä varakkaiksi? Voisiko yhteiskunnassa olla melko laaja joukko kohtuullisesti toimeentulevia, hyvinvoivia ihmisiä, joiden riittävä toimeentulo ja sosiaalinen arvostus ei riippuisi markkinoista tai asemasta palkkatyössä, mutta ei myöskään perustuisi globaaliin riistoon?

Perustulo voisi lieventää köyhyyden ja puutteen kokemusta turvaamalla elämän materiaaliset puitteet. Perustulo lisäisi hyvinvointia nykyiseen pirstaleiseen tilanteeseen verrattuna vähentämällä huolta toimeentulosta. Perustoimeentulon lisäksi myös jokapäiväisestä hoivasta tulee huolehtia ja sattumanvaraisten onnettomuuksien varalta pitää olla saatavilla apua kriiseihin. Siten niukkuuden ajan sosiaalipolitiikka tarvitsee myös toimivat palvelut ja etenkin kansalaisten luottamusta palveluihin ja siihen, että elämisen edellytykset turvataan erilaisissa riskitilanteissa.

Niukkuuden ajan sosiaalipolitiikan kannalta merkittävää on, että perustulo kyseenalaistaa vakiintuneet käsitykset palkkatyön ja kohtuullisen perustoimeentulon yhteydestä. Syvään juurtuneet käsitykset työn, toimeentulon ja sosiaalisen arvostuksen keskinäisyydestä kahlehtivat osallistumista moneen mielekkääseen ja usein yleishyödylliseen toimintaan. Ehkä perustulon avulla myös työelämän ulkopuolisuudesta johtuvat yksilön paikkattomuuden kokemukset vähenisivät. Nykyisin ulkopuolisuus palkkatyöstä on haitallista yksilön toimeentulon, koe-tun turvallisuuden ja sosiaalisen arvostuksen kannalta. Esimerkiksi aktiivisuus palkkatyön reunoilla tai osallistuminen vapaaehtoistyö-

hön ei kerrytä palkkatyön tavoin sosiaaliturvaa, esimerkiksi eläkettä; palkkatyön ulkopuolella elävien toimeentulo on tai putoaa ennen pitkää hyvin alhaiseksi.

Johtopäätöksemme

Kukaan ei tiedä, millainen on kestävä yhteiskunta. Emme koskaan myöskään saa varmasti tietää, milloin kestävyys on saavutettu. Globaaliin ja ekologiseen tietoon liittyy olemuksellinen epävarmuus. Tieteellinen tieto ei voi kuvata varmasti tulevaisuutta tai sitä, miten meidän tulisi niukkuuden yhteiskunnassa toimia. Maailman kompleksisuuden ja hajautuneisuuden vuoksi ei voi luoda optimaalista näkemystä siitä, miten ja mihin yhteiskuntaa tulisi ohjata.

Tulevaisuuden ennusteet ja nykyiset ongelman määrittelyt ovat kuitenkin yhteiskunnallisen toiminnan lähtökohtia. Niiden perustalta on mahdollista luoda periaatteita, jotka ohjaavat ihmisten ja instituutioiden toimintaa kestäväen tulevaisuuden tavoitteluun. Olemme argumentoineet, että uusien yhteiskunnallisesti mahdollisten ja siten yksilöitä kestävyYTEEN houkuttelevien tulevaisuuksien tulisi perustua niukkuuden ajatukselle. Niukkuus ei tässä viittaa köyhyyteen, vaan luonnon ja luonnonvarojen uusiutumisen merkityksen painottamiseen yhteiskunnan ja ihmisten hyvinvoinnin ylläpitäjänä. Niukkuus on sen tiedostamista, että tuhlaten käytetyt runsaatkin luonnonresurssit tuhoavat ihmisen elämisen edellytyksiä ja tarkasti käytetyt niukatkin luonnonresurssit lisäävät niitä.

Niukkuuden tunnistava ja hyväksyvä sosiaalipolitiikka olisi tarpeen. Tällainen sosiaalipoliittinen keskustelu ja tutkimus yhdistäisi ekologista kestävyyttä sekä sosiaalisia riskejä ja tarpeita koskevaa tietoa sellaiseen kulttuuriseen arvopohjaan, joka rakentuu universalismin ja solidaarisuuden ideoille. Tämä lähtökohta antaisi mahdollisuuden käyttää ja tuottaa yhteisiä resursseja tavoilla, jotka edistävät kestäväen tulevaisuuden saavuttamista luonnonvaroja ja ihmisen hyvinvointia lisäävällä tavalla.

Tästä syystä tulevaisuuteen luotaava sosiaalipolitiikka pyrkii hyvinvointikäsitteiden uudelleen muotoilemiseen ja yhteiskunnan toiminnan kriittiseen arviointiin. Tällöin huomioidaan luonnon ja kulttuurin keskinäisriippuvaisuus. Jatkossakin sosiaalipolitiikan tehtävä on huolehtia kaikkien hyvinvoinnista ja sosiaalisista oikeuksista, vaikka niukkuuteen liittyvä tulevaisuus on vielä sumuinen. Edessä oleva murrosaika voi tuoda mukanaan ennakoimattomia ja uusia sosiaalisia riskejä, joihin sosiaalipolitiikan käytännöissä joudutaan vastaamaan. Kestävä tulevaisuus näyttää mahdolliselta vain yhteistyön ja kollektiivisten päätösten samoin kuin yhteiskunnalliseen ekologiseen ja sosiaaliseen kestävyteen perustuvien arvovalintojen avulla.

EPILOGI

OSATTOMAN KATSE

Pertti Koistinen

Joutuessani silmätysten kerjäläisen kanssa marketin ovella tunnen, että hänen katseensa pistää syvälle sieluni sopukoihin. Se riipaisee niin, että haluaisin peittää kasvoni häpeästä ja paeta kuin Lootin vaimo. Vaihtoehtoisesti voisin tietenkin kääntää taskuni ja luopua kaikesta rihkamasta. Onko tässä asetelmassa kyse sosiaalipolitiikan ydinkysymyksestä? Ovatko myötätunto, häpeä ja syyllisyys sosiaalipolitiikan pohjimmaisista voimista, jotka ajavat sosiaaliin uudistuksiin ja tulonjakoon vai onko sosiaalipolitiikalle myös muita rationaalisia perusteluja? Lähdän liikkeelle sosiaalipolitiikan eettisestä ulottuvuudesta mutta siirryn siitä sosiaalipolitiikan rakenteellisiin ja poliittisiin perusteluihin.

Sosiaalipolitiikan perusta?

Siihen aikaan, kun vartuin ja kävin koulua Itä-Suomessa, oli ympärillämme vain oman kylän väkeä – maanviljelijöitä, kirvesmiehiä, metsureita ja heidän perheitään ja lapsiaan. Ainoan vieraan elementin siihen toivat siirtolaiset, jotka puhuivat suomea soinnukkaasti laulaen ja joiden kirkot tuoksuivat tuohuksilta. Perheemme hengitti tätä

kahden kulttuurin ilmaa: isäni suku oli paikallisia ja äitini taas lähtöisin Karjalasta. Siinä oli meidän maailmamme ja globalisaatiomme ellei tähän lisätä sitä, että isä oli osallistunut toiseen maailmansotaan Suomen rintamalla Neuvostoliittoa vastaan. Sieltä hän toi terveisinä haavoittuneen ruumiinsa ja mielensä.

Tuohon aikaan sosiaalinen turvallisuus oli ensisijassa kotitalouksien oman säästämisen, yksityisten vakuutusten ja yhteisöjen tuottaman tuen varassa. Sodan jalkoihin jääneitä siirtolaisia tuettiin luovuttamalla heille pieni maatilkku, joka oli lohkaistu isompien talollisten maista valtion maksamaa korvausta vastaan. Esimerkiksi minun perheeni saama tuki koostui pääosin isäni, sataprosenttisen sotainvalidin, eläkkeestä, ilmaisista terveyspalveluista sekä kyläläisten antamasta tuesta. Sodasta palanneita ja perheellistyviä tuettiin myös oman asunnon hankkimisessa. Rintamamiestalon rakentamiseen tarvittavat puutarvikkeet saatiin lahjoituksena maanomistajilta ja koulussa sotainvalidien lapsille jaettiin stipendejä ja ostokortteja. Sosiaalipolitiikka rakentui siihen aikaan vasta orastavana olevien sosiaaliturva- ja sosiaalipalvelujärjestelmien, kuten eläkkeiden, sairaanhoito- ja terveyspalvelujen, sosiaaliavun ja kunnallisten kodinhoitajien ja terveydenhoitajien neuvonnan sekä neuvolan ja kouluterveydenhoitajien palvelujen varaan. Hyvinvointivaltio oli niin ohut, ettei se tuntenut sosiaalisia oikeuksia eikä opintotukea tai opiskelijoiden terveydenhuoltoa, vaan vastuu oli kotitalouksilla ja yhteisöillä. (Honkasalo 2000; Paavonen & Kangas 2006.) Sen sijaan lähiyhteisöjen sosiaalisella tuella oli suuri merkitys. Se näkyi ajan moraalisisissa ja eettisissä arvoissa ja asenteissa, joissa korostui halu auttaa, mutta myös tiukka sosiaalinen kontrolli.

Nyt kaikk' on toisin?

Sodan jälkeen tarvittiin neljä vuosikymmentä, jotta Suomi pystyi rakentamaan modernin ja mitä parhaimmat mitat täyttävän hyvinvointivaltion (Kettunen & Petersen 2011; Kvist ym. 2012). Sen jälkeen koettiin vielä 1990-luvun alussa kohtalokas lama, jonka varjo

lepää vieläkin silloin työpaikkansa ja omaisuutensa menettäneiden elämässä ja yhteiskunnan sosiaalisessa muistissa. Tästäkin selvitettiin kuin onnen kaupalla, kun Nokian varaan rakentunut kasvu siivitti yhteiskunnan kehitystä lähes kahden vuosikymmenen ajan. Kasvu ja kukoistus eivät kuitenkaan tavoittaneet kaikkia, vaan runsauden ja yltäkylläisyyden keskellä osa väestöä jäi hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvallisuuden ulkopuolelle (Taimio ym. 2007).

Nyt yhteiskuntaamme vaivaa moraalinen ongelma. Jos muutama kymmenen vuotta sitten kirjallisuudessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa korostettiin Suomen kulttuurista ja sosiaalista eheyttä (Allard & Littunen 1964; Waris 1962), niin nyt ne ajat ovat historian havinaa. Yhteiskunta on eriytynyt iän, sosiaalisen taustan, varallisuuden ja vallan mukaan ja näistä eroista on tullut niin mittavia ja pysyviä, että ihmisten elinpiirit ovat eriytyneet. Väestöryhmien välinen sosiaalinen etäisyys on kasvanut sellaisiin mittoihin, etteivät eri väestöryhmät tahdo tunnistaa toisiaan. Menestyksen aalloilla seilaava taloudellinen ja poliittinen eliitti ei enää tunnista omaa menneisyyttään, saatikka yhteiskunnan muita jäseniä. Sosiaali- ja terveyspalveluista vastaava ministeri ei välttämättä tiedä, keitä ovat pienituloiset. Ne, jotka ovat päässeet turvallisten ja superkarttuvien eläkkeiden makuun, ajavat nyt suurta eläkereformia tuleville sukupolville ja hallitus leikkaa sääliittä pienituloistenkin sosiaalisia etuisuuksia.

Yhteiskunnan sosiaaliselle eriytymiselle on syynsä, mutta mikä selittäisi sen, ettei yhteiskunnassa kyetä katkaisemaan eriarvoistavaa ja yhteiskunnan kehitystä jarruttavaa kierrettä? Solidaarisuus ja kaikille yleiset ja yhtäläiset sosiaaliset etuisuudet on leikattu ja vaihdettu valikoiviin ja vastikkeellisiin sosiaalsiin etuisuuksiin. Sosiaalivaltion takaamat palvelut ja etuisuudet on rajattu vain kantaväestölle, vaikka ihmisten kansainvälinen liikkuvuus on tuonut muun maailman omien porttiemme sisäpuolelle. On syntynyt sosiaalisesta vastuustaan lipeävä ja sisäänpäin käpertyvä Suomi.

Haavojamme kaiverrellaan puukolla

Liikkuva työvoima ja yllirajaiset sosiaaliset suhteet ovat tuoneet yhteiskuntaamme väriä ja eloa, mutta samalla ne ovat nostaneet nähtäväksi ja käsin kosketeltavaksi köyhyyden, sarron ja eriarvoisuuden. Ne ovat tuoneet nähtäväksi ja käsin kosketeltavaksi, että monilta väestöryhmiltä puuttuvat sosiaaliset perusoikeudet: pakolaisilta on eväty oikeus terveydenhoitoon, koulutukseen ja työntekoon; luovien alojen työntekijöiltä ja taiteilijoilta oikeus työllisyysturvaan ja työterveyshuoltoon; omaishoitajilta vuosilomiin ja kuntoutukseen. Kohdatessaan kerjäläiset kaduilla suomalaiset menivät shokkiin ja sen sijaan, että olisimme olleet valmiit katsomaan yhteiskunnallisia tosiasioita suoraan silmiin, kaivoimme esiin vanhat kyltit, joissa luki ”Kerjääminen ja kaupustelu kielletty”. Nuo kyltit koristivat vielä 1970-luvulla julkisten rakennusten ja kerrostalojen rappukäytäviä, ja nyt ne haluttiin nostaa takaisin esiin. Puutteen ja köyhyyden muistot lienevät Suomessa vielä niin lähellä omaa kokemusmaailmaamme, että siihen on vaikea ottaa etäisyyttä. Menestyksen ja hyvinvointivaltion eetokseen luottava yhteiskunta ei voi millään sulattaa sitä, että kerjäläiset palaisivat lastemme koulutielle, ostoskärryjemme eteen ja keskelle jokapäiväistä elämäämme. Tämä kaikki on koettu vastenmieliseksi, kun huolia on kasaantunut omastakin takaa: työpaikat on viety alta, valtio ja kunnan velkaantuvat ja tilipussia nakertavat nousevat hinnat.

Taloudellisen kasvun ja kukoistuksen vuosina yhteiskunnan hyväosaiset ehtivät jo hetken tuuletella ja he rohkaistuivat tuomaan näkyville omaa menestystään, varallisuuttaan ja esimerkkiään, mutta nyt kuin kohtalon ivasta ilmestyivät romanikerjäläiset, jotka kaivertavat kuin puukolla vanhoja haavojamme. Ne tuovat silmiemme eteen yhteiskuntien väliset ja sisäiset sosiaaliset ongelmat. Finanssikriisi puolestaan paljasti sen, että ne, jotka olivat rakentaneet talonsa hiekalle ja päästäneet rakennuksensa kansainvälisten finanssimarkkinoiden vietäväksi, joutuivat tuuliajolle. Kyse ei ole vain Kreikasta, Portugalista, ja Irlannista, vaan myös suomalaisen sosiaalivaltion ja hyvinvoinnin kestävydestä. Monet kunnathan ovat olleet jo vuosia selvitystilassa,

mutta poliitikot ovat pakoilleet vastuutaan ja olleet kykenemättömiä toteuttamaan edes sosiaali- ja terveysalan rakenneuudistusta. Se, etteivät rahat riitä johtuu tietenkin siitä, että avun tarve on kasvanut ja ne, joilta olisi odottanut solidaarisuutta ja osuutta kasvaneisiin kustannuksiin, ovat kääntäneet selkensä hyvinvointivaltiolle ja vieneet voittonsa ja rikkautensa paratiisisaarille, verotuksen ulottumattomiin.

Jos tätä kaikkea ajattelee parhain päin, voi kenties sanoa, että viimeiset vuodet ovat olleet sosiaalisen ja poliittisen heräämisen aikoja. Kysymys sosiaalisesta vastuusta, tuloerojen kasvusta ja sosiaalipolitiikasta, on noussut yhteiskunnan ydinkysymykseksi. Jos tätä havaintoa emme ole rohjenneet tehdä itse, ovat sen rävyttäneet silmillemme Taloudellisen kehityksen ja yhteistyön järjestön (OECD) raportit, pirulliset tutkijat ja kirjailijat (OECD: *Growing unequal* 2008; Riihelä ym. 2010).

Jos sinulla on kaksi ihokasta

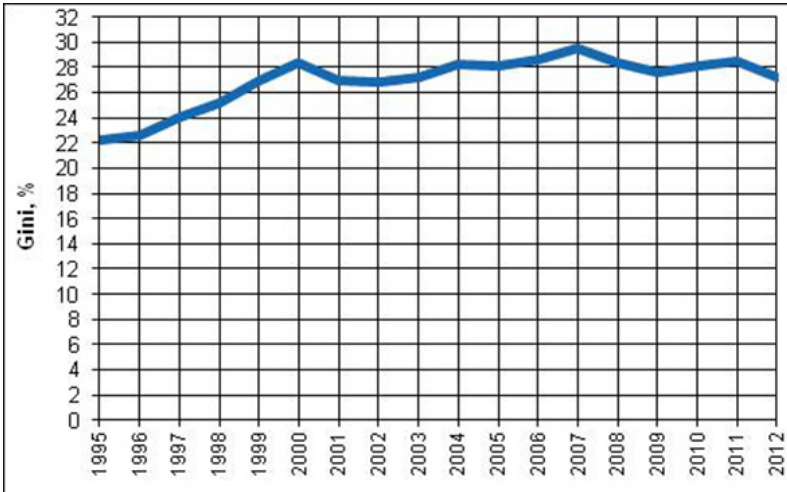
”Jos sinulla on kaksi ihokasta, anna toinen sille, jolla ei ole yhtään” on meille kaikille tuttu Raamatun ilmaisu. Se kuvaa mielenmaise- maamme ja kulttuurisia arvojamme ja sillä olisi vallankumouksellinen merkitys jos se pantaisiin käytäntöön. Valitettavasti vallalla on kuitenkin ajattelu, joka on korostanut tarvetta purkaa perinteisiä tulonsiirtojärjestelmiä ja palkkasääntelyä. Sosiaalisen näkökulman sijaan on haluttu tehdä tilaa kilpailulle, yrittämiselle ja riskinotolle. Palkkasääntelyn purkamista on toteutettu sekä parhaiten menestyville ja tuottaville ryhmille, että heikoimmin toimeentuleville laajentamalla matalapalkka-aloja erityisesti yksityisten ja julkisten palvelujen aloille. Kaikissa näissä kohdissa poliittiset valinnat ovat olleet avainasemassa. Kyse oli poliittisista valinnoista silloin, kun Suomessa tehtiin muutoksia pääomaverotukseen ja sallittiin, että perinteisiä palkkatuloja voitiin muuttaa kevyemmin verotettaviksi osinkotuloiksi (Riihelä ym. 2010). Poliittisista valinnoista oli kyse silloinkin, kun työnantajat ja palkansaajajärjestöt loivat kahden kerroksen väkeä terveydenhoitoon

sopimalla valtion myötävaikutuksella työterveyshuollon ja yleisen terveydenhuollon eriyttämisestä. Poliitikasta oli kyse myös työttömyys-turvajärjestelmän porrastamisessa kolmeen eri kastiin, joista alimpaan kastiin kuuluvien etuisuudet tiputettiin niin alhaisiksi, että työttömät putosivat toimeentuloköyhyteen. Ironista kyllä, näin sosiaaliturva ja eläkejärjestelmät kääntyivät alkuperäisiä tavoitteitaan vastaan, ja niistä on tullut osa ongelmaa, eriarvoisuutta luovaa politiikkaa.

Poliittiset virheet tuntuvat kuitenkin olevan vaikeasti tunnustettavaissa ja korjattavissa. Kukapa myöntäisi sen, että talouden nousukaudet näyttävät olevan erityinen ongelma sosiaalipolitiikan ja tulonjaon kannalta. Nousukauden aikana yhteiskunta hellii kaikkia kasvun siemeniä, riskinottoa ja sallii poikkeuksia aikaisempiin käytäntöihin, mutta samalla se luo myös tulonjakoon ja tulonsiirtojärjestelmiin sellaisia reikiä, joista isotkin kalat pakenevat. Pääoma- ja omaisuus-tuloverotukseen tehdyt muutokset lienevät tästä ehkä räikeimpiä esimerkkejä ja niistähän Suomi sai OECD:n asiantuntijoidenkin moitteet (OECD 2010). Kyse on mitä ilmeisimmin myös siitä, että hyvinvointivaltio kansallisena konstruktiona on voimaton pusku-roimaan kansainvälisen talouden ja työmarkkinoiden kautta tulevia paineita varsinkin silloin, kun ammattiyhdistysliike on lyöty maan alle ja sen toiminnalta puuttuu laajempi missio. Voidaan myös kysyä, kuka saisi esimerkiksi sosiaalidemokraatit tunnustamaan, että Paavo Lipposen kaudella luotiin monta hyvää asiaa ja käännettiin talous kasvuun, mutta samalla sosiaalivaltiota uudistettiin tavalla, joka johti tulo- ja toimeentuloeroja tasoittavien mekanismien heikkenemiseen erityisesti pienituloisten lapsiperheiden osalta? Tai kuka kertoisi Olli Rehnin kannattajille, että Euroopan Unionista on tullut viimeistään finanssikriisin aikana pikemminkin uusliberalistisen talouspolitiikan koekaniini kuin sosiaalivaltio? Monien tutkijoiden mielestä se tapa, jolla finanssikriisiä hoidettiin, pikemminkin syvensi kuin madalsi rikkaiden ja köyhien kuilua Euroopan sisällä (Streeck 2012; Panitch ym. 2011; Seymor 2014). Nyt tuosta politiikasta olisi päästävä eroon mutta kuka tai ketkä kokoaisivat joukot ja tekisivät poliittisen ohjelman, joka eheyttäisi yhteiskunnan ja johtaisi kansakunnan turvallisille vesille?

Katse tulonjakoon

Kaikissa yhteiskunnissa harjoitetaan jonkinlaista tulonjakoa ja tulonjaolla on monia tärkeitä tehtäviä, kuten oikeudenmukaisuuden tunteen aikaansaaminen ja yhteiskunnan kehitystä vahingoittavien tuloerojen välttäminen. Tässä tavoitteessa ei ole kuitenkaan onnistuttu, vaan tutkimukset kertovat pikemminkin siitä, että sellaisetkin maat kuten Suomi ja Saksa, jotka muutoin ovat menestyneet hyvin, ja joiden taloudellisessa kehityksessä voidaan osoittaa poikkeuksellisen pitkiä taloudellisen kasvun kausia, ovat maita, joissa tuloerot kasvoivat 2000-luvulla nopeimmin (OECD: Growing unequal 2008; Atkinson 2015).

Tuloerojen kehitys Suomessa 1995–2012, Gini-indeksi (Lähde: Suomen virallinen tilasto, Tulonjaon kokonaistilasto)

Tulonjaon yksi tärkeimmistä, ja kenties tunnetuimmista, tavoitteista on turvata väestön eri ryhmille oikeudenmukainen osuus kansantuotteesta ja työn tuottavuudesta. Tavoitetta voidaan perustella muun muassa sillä, että oikeudenmukainen palkkaus ja tulonjako motivoivat

työntekijöitä osallistumaan yhteiskunnalliseen työhön ja antamaan parhaan panoksensa yhteiskunnan hyväksi. Vääristyneet tai epäoikeudenmukaiseksi koetut jakosuhteet synnyttävät puolestaan tyytymättömyyttä ja katkaisevat tärkeänä pidetyn siteen työn tuottavuuden ja palkitsevuuden välillä. Mutta siinäkö kaikki? Onko tulonjaolla muitakin tavoitteita kuin oikeudenmukaisuus ja motivaatiotehtävä?

Hyvinvointivaltion kehittymisen myötä tulonjako sai toisenkin tärkeän tehtävän. Siitä tuli keino koota säästöjä ja varallisuutta yhteiseen pussiin ja jakaa näin varastoituja tuloja yli ihmisen eliniän ja väestöryhmien kesken. Näin tulonjako on mahdollistanut kohtuullisen toimeentulon elämän eri vaiheissa. Kun nuorille ja koululaisille osoitetaan terveys- ja hyvinvointipalveluita, ilmaisia ja subventoituja koulutuspalveluja, asumisen ja toimeentulon tukea, antaa yhteiskunta nuorille ikään kuin ennakkoon osan siitä tulosta, mitä he myöhemmin ansaitsevat oman työn ja tuottavuuden kautta. Eläkkeet ja eläkeiän palvelut ovat puolestaan myöhennettyjä osuuksia työn tuottavuudesta ja talouskasvusta. Harjoittamalla tällä tavoin rationaalista tulonjakoa yli koko eliniän ja väestön eri ryhmien kesken, yhteiskunta varmistaa väestön ja sen eri ryhmien hyvinvoinnin ja samalla julkisten ja yksityisten palvelujen kysynnän sekä valtion ja kuntien julkiset investoinnit. Näin ovat kehittyneet myös ne varannot, joita on käytetty julkisiin palveluihin kuten koulutus-, terveydenhoito-, sosiaaliturva- ja eläkejärjestelmiin. Tällä tavoin hyvinvointivaltiossa luotiin myös ne pääomat, joita sittemmin on sijoitettu ja riepoteltu finanssimarkkinoille.

Suomalaiset eläkerahastot ovat olleet merkittäviä rahoittajia monille suomalaisille yrityksille. Nyt eläkerahastot operoivat sijoittajina kansainvälisillä markkinoilla, mutta ovatko ne käyttäneet leiviskänsä oikein? Voidaanko sanoa, että niiden toimintaa olisi ohjannut eettisen sijoittamisen koodi vai onko niiden tuella saneerattu väkeä pellolle yrityksistä? Yhteiskunnallinen keskustelu ei valitettavasti ole tavoittanut tätä ulottuvuutta ja ajoittain tuntuu siltä, ettei kukaan valvo eikä pysty valvomaan finanssitalojen ja sijoittajien toimintaa, vaan ne ovat kuin valtio valtiossa. Työläisten selkänahasta säästetyt eläkevarannot iskevät työntekijöitä itseään silmille.

Tulonjaolla kestäväan kehitykseen

Tasaisella tulonjaolla on kolmaskin tärkeä tehtävä, vaikuttaminen kulutukseen, säästämiseen ja talouden kehitykseen. John Maynard Keynes (1951) loi aikoinaan pohjan kulutusfunktion teorialle, ja ajatukselle, että julkisen ja yksityisen säästämisen avulla kartutetaan yhteiskunnan varantoja, joita voidaan kohdentaa tarkoituksenmukaisella tavalla siten, ettei taloudessa synny ikäviä suhdanneongelmia. Sitten monet taloustieteilijät ovat tarttuneet tähän ideaan ja kehittäneet teoriaa eteenpäin. Teorioita on monia, mutta olennaista tässä kaikessa on se, että tulojen, säästämisen ja kulutuksen ajatellaan vaihtelevan paitsi elämän eri vaiheiden ja yksilöiden preferenssien mukaan myös tulevaisuutta koskevien odotusten mukaan (Mankiw & Taylor 2008, 508, 529). Jos tulevaisuuden odotukset ovat vahvat ja vakaat, on kulutus harkittua ja vakaata. Jos taas tulevaisuuden odotukset ovat heikot ja epävarmat, säästetään ja keskitytään välttämättömään. On myös ilmeistä, että tulevaisuuden odotukset vaikuttavat kulutuksen sisältöön ja rakenteeseen. Jos tuloerot ovat suuret, ja pienipalkkaisten kotitalouksien määrä suuri, voi se näkyä paitsi yksilöiden ja kotitalouksien hätänä myös kostautua niin, että yhteiskunnassa kulutetaan kokonaisuuden kannalta väärällä tavalla: ostetaan halpaa rihkamaa, halpaa ja huonolaatuista ruokaa ja säästetään koulutus- ja terveystalveluista, jolloin sosiaalinen kestävyysvaje kasvaa ja ongelmat siirtyvät tulevaisuuteen. Tulonjaon yläpäässä rikkaus voi puolestaan johtaa tolkkuttomaan pröystäilyyn ja ympäristöä tuhoavaan kulutukseen.

Näin ajateltuna tulonjako ja siihen vaikuttaminen nousevat kiinnostaviksi poliittisiksi teemoiksi. Tulonjaossa ei ole kyse vain siitä, että rohkenisimme katsoa lähimmäisiämme silmiin, vaan lisäksi siitä, miten yhteiskunta ja tulonjakojärjestelmät toimivat. Antavatko ne mahdollisuuden kaikille yhteiskunnalliseen osallisuuteen ja kehitykseen vai johtavatko ne sisäisesti jakautuneeseen yhteiskuntaan ja resurssien hukkakäyttöön? Tästä perspektiivistä katsoen sosiaalisella näkökulmalla ja sosiaalipolitiikalla on erittäin laaja ja strateginen merkitys.

Maailma huutaa sosiaalipolitiikkaa

”Jos sinulla on kaksi ihokasta, anna toinen sille, jolla ei ole yhtään” metaforaa olemme soveltaneet lähiyhteisöissä ja sosiaalivaltion sisällä, mutta se on osoittautunut vaikeasti sovellettavaksi näkökulmaksi kansainvälistyneessä taloudessa. Lämpikapitalisoituneissa yhteiskunnissa sosiaalinen vastuu on kaventunut niin sisällöllisesti kuin soveltamisen alankin suhteen. Yhteiskunnissa ollaan valmiita tukemaan talouden kehitystä ja sitä tukevia instituutioita, mutta ei jakamaan kasvanutta varallisuutta. Poliitiikka rakentuu ajatukselle, että jokainen valtio, alue ja kotitalous ovat vastuussa hyvinvoinnistaan ja menestykseltään. Tällainen poliitiikka ei tee tilaa nykyisten globaalien ongelmien rakenteellisten syiden ratkaisemiselle.

Kun ajattelen esimerkiksi tuotannon kansainvälisiä ketjuja, oli sitten kyse tärkeistä elintarvikkeiden, kulutustavaroiden tai hoivan tuottamisen ketjuista, niin valtioilta, poliittisilta järjestelmiltä ja jopa Euroopan unionilta tuntuvat puuttuvan keinot, ja ilmeisesti halukin, puuttua siihen, miten maailmanlaajuiset tuotantoketjut tuottavat ja ylläpitävät eriarvoisuutta ja polkevat sosiaalisia oikeuksia. Globalisatiokriitikot ovat kiinnittäneet jo kymmeniä vuosia huomiota tähän ongelmaan, mutta heti kun saadaan sovituksi jostakin kuten tuotteiden turvallisuudesta ja työntekijöiden perusoikeuksista, pääoma pakenee uusille vesille ja kehittää keinoja hyödyntääkseen omaa valtaansa ja eriarvoisuudesta aiheutuvaa kilpailuetua.

Euroopan unioni ja sen jäsenvaltiot ovat osoittautuneet hampaattomiksi myös sen suhteen, miten sen yksittäiset valtiot, kuten Unkari, Romania ja Slovakia harjoittavat julkeaa romaniväestön sortoa, vaikka ne ovat unionin jäsenmaita ja perussopimuksessa sitoutuneet sen julkilausumiin sosiaalisista arvoista. Poliitikot ovat ummistaneet silmänsä sillekin, että rikas Saksa ohjaa hoivankipeät omien rajojensa ulkopuolelle, Puolan maaseudulle ja rajakyltiin, ja on näin luonut ”piikayhteiskunnan” rakenteet valtioiden välille. Euroopan unioni on hiljaisesti hyväksynyt myös sen, että Itävalta ja Italia ovat vuosien ajan harjoittaneet vanhushoivapolitiikkaa, joka perustuu Euroopan

unionin ulkopuolelta tulevien hoivatyöntekijöiden palkkaamiseen ilman sosiaaliturvaa ja kohtuullisia tuloja.

Sokeina ja sokaistuina me suomalaiset olemme puolestamme olleet valmiit hyväksymään sen, että myös suomalaiset yritykset keplottelevat työntekijöiden sosiaalisilla oikeuksilla ja kiertävät verotusta ulkoistamalla työvoimavaltaista tuotantoa halvan verotuksen ja olemattoman sosiaaliturvan maihin. Samalla on luotu järjestelmä, jossa Kansaneläkelaitos korvaa osan EU:ssa annetusta sairaanhoidosta (STM: Potilasdirektiivi), samoin kuin esimerkiksi ulkomaille lähetetyn työntekijän perheen kuluista (kotihoiton tuki). Pian varmaan tulee mahdolliseksi sekin, että suomalaisia sosiaalietuja voidaan EU:n kilpailulakeihin perustuen siirtää sellaisiin maihin ja palveluja tuottaviin yrityksiin, jotka itse kiertävät näitä maksuja. Eikä siinä kaikki, myös eläkevakuutusyhtiöt keplottelevat finanssimarkkinoilla ja ovat mukana siinä samassa toiminnassa, joka ajoi Kreikan ja monet muutkin valtiot polvilleen.

Häpeästä sosiaaliseen vastuuseen

Hyvinvoinnin kehityksessä on viimeisten vuosikymmenten aikana otettu monia positiivisia askelia ja yhteiskunnassa on onnistuttu tekemää mahdottomiltakin tuntuneita asioita todeksi. Ongelmaksi on sen sijaan tullut, että politiikasta on kadonnut sosiaalinen perspektiivi ja usko oikeudenmukaisuuteen. Politiikka on osoittautunut hampaattomaksi esimerkiksi luonnonvarojen kestävässä ja oikeudenmukaisessa käytössä. Arabikevät herätti näkemään ne patoutuneet ongelmat, jotka ovat perua itsevaltaisista poliittisista järjestelmistä ja uudistumattomasta taloudesta, mutta mellakat ja mielenosoitukset eivät kuitenkaan johtaneet näiden järjestelmien kumoutumiseen vaan kriisien eskaloitumiseen. Sotaa pakeneviin hädänalaisiin on vastattu EU:n sisällä kansallisesti hyvin pirstoutunein tavoin, ja ennen kaikkea hyvin hitaasti ja hädänalaisiin kohdistuvia järkyttäviä ennakkoluuloja viljellen. Afrikan kansoja ei ole autettu hyötymään suunnattomista

rikkauksistaan, eikä EU ole tehnyt elettäkään sen suhteen, että sen jäsenmaat pakotettaisiin lopettamaan romaniväestönsä sarron. Pitkemminkin on käynyt niin, että Unkarissa tehdään nyt ratsioita myös seksuaalisia vähemmistöjen asuinsijoille ja Puolassa aborttikysymys on nostettu uudelleen tapetille.

Kun ajattelen tätä kokonaisuutta ja sosiaalisten ongelmien rakenteellista ja poliittista luonnetta, en voi välttyä ajatukselta, että häpeän ja syyllisyyden tunne kerjäläistä katsoessani ei riitä, vaan yhteiskuntatieteilijöinä ja kansalaisina meidän tulisi paljastaa ne rakenteet, toimijat ja käytänteet, jotka ylläpitävät tätä eriarvoisuutta. Mutta riittääkö tämäkään, tulisiko meidän tehdä vieläkin enemmän ja konkreettisemmin? Tulisiko meidän sosiaalipoliitikkojen astua rohkeasti näyttämölle ja vaatia uutta poliittista ohjelmaa, joka rakentuisi oikeudenmukaisuuden ja sosiaalisesti kestäväen kehityksen pohjalle? Tulisiko meillä olla rohkeutta myös siihen, että sanoisimme rohkeasti, miten nyt jos koskaan tarvitsemme tulevaisuuteen suuntautuvaa sosiaalipoliittista ohjelmaa, joka ei voi rakentua perinteiselle talouskasvulle vaan sellaiselle hyvinvoinnin kasvulle, joka huomioi myös riskit ja sivukustannukset ja joka tukee yhteiskunnan ja yhteiskuntien sosiaalista eheyttä?

Lähteet

- Aamulehti. 2.8.2012. <http://moro.aamulehti.fi/2012/08/02/alkoholistit-koontuvat-nyt-keskustorilla-taalla-on-mukava-ottaa-ryyppyja/> Luettu 17.6.2015.
- Aamulehti. 2.8.2012. Tunnettu lääkäri kohauttaa: Juopot ”ihmisroskat” vietävä keskustasta saarelle! <http://moro.aamulehti.fi/2012/08/02/professori-kohauttaa-ihmisroskat-siivottava-keskustasta-saarelle/> Luettu 17.6.2015.
- Aamulehti. 21.8.2014. <http://moro.aamulehti.fi/2014/08/21/lisaa-siivous-ta-ja-poliisikaynteja-kivipenkki-saa-lahtea-nain-pormestari-vastaa-keskustori-palautteeseen/> Luettu 17.6.2015.
- Alanen, Leena. 2009. ”Johdatus lapsuudentutkimukseen.” Teoksessa *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*, toim. Alanen, Leena & Kirsti Karila. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Alasuutari, Maarit & Kirsti Karila & Kirsi Alila & Mervi Eskelinen. 2014. *Vaikuta varhaiskasvatukseen. Lasten ja vanhempien kuuleminen osana varhaiskasvatuksen lainsäädäntöprosessia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:13. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2014/liitteet/tr13.pdf?lang=en> Luettu 18.4.2016.
- Allard, Erik & Yrjö Littunen. 1964. *Sosiologia*. Porvoo: WSOY
- Andersson, Jan Otto. 2012. ”Perustulo ja kohtuutalous – radikaali yhdistelmä.” Teoksessa *Perustulon aika*, toim. Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki. Helsinki: Into, 91–100.
- Anttiroiko, Ari-Veikko & Arto Haveri & Veli Karhu & Aimo Ryyänen & Pentti Siitonen (toim.). 2007. *Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet*. Tampere: Tampere University Press. <http://urly.fi/uos> Luettu 27.5.2014.
- Anttonen, Anneli. 2002. ”Universalism and social policy: a nordic-feminist reevaluation.” *NORA* Vol. 10. No. 2., 71–80.
- Anttonen, Anneli & Lea Henriksson & Ritva Nätkin. 1994. *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli & Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson & Jorma Sipilä. 2012. ”Universalism and the challenge of diversity.” Teoksessa *Welfare state, universalism and diversity*, toim. Anneli Anttonen & Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson. Cheltenham: Edward Elgar, 1–15.
- Anttonen, Anneli & Gabrielle Meagher. 2013. ”Mapping marketisation: concepts and goals.” Teoksessa *Marketization in Nordic eldercare: a research report on legislation, oversight, extent and consequences*, toim. Meagher, Gabrielle & Marta Zebhely. Stockholm Studies in Social Work 30. Stockholm: Stockholm University, 13–22

- Anttonen, Anneli & Jorma Sipilä. 2010. ”Universalismi Britannian ja Pohjoismaiden sosiaalipolitiikassa”. *Janus* Vol. 18. No. 2., 104–120.
- Anttonen, Anneli & Jorma Sipilä. 2000. *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.
- Anttonen, Anneli & Jorma Sipilä. 1992. ”Julkinen, yksityinen ja yhteisöllinen sosiaalipolitiikassa – sosiaalipalvelujen toimijat ja uudenlaiset yhteensovittamisen strategiat.” Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*, toim. Riihinen, Olavi. WSOY, Helsinki, 435–462.
- Atkinson, Anton. 2015. *Inequality – What Can Be Done?* N.Y., Harvard University Press.
- Baumrind, Diana. 1988. ”Raising competent children.” Teoksessa *Child development today and tomorrow*, toim. Damon, William. San Fransisco: Jossey, 349–378
- Birnbaum, Simon. 2012. *Basic Income Reconsidered. Social Justice, Liberalism, and the Demands of Equality*. New York: Palgrave MacMillan.
- Doyal, Len & Ian Gough. 1991. *A theory of human need*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Eduskunnan tarkistusvaliokunta. 2013. *Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia?* Eduskunnan tarkistusvaliokunnan julkaisu 1/2013.
- Eriksson, Lars. (toim.). 1967. *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1985. *Politics against markets: the social democratic road to power*. Princeton: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1990. *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity press.
- Esping-Andersen, Gøsta. 2002. ”A Child-Centred Social Investment Strategy.” Teoksessa *Why We Need a New Welfare State*, toim. Esping-Andersen, Gøsta. Oxford: Oxford University Press.
- Forsberg, Hannele & Ritva Nätkin (toim.). 2003. *Perhe murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus
- Gingrich, Jane. 2011. *Making Markets in the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gun, Olle & Thomas Larsson. 16.11.2011. Ny skandal på Carema-boe. SVT Nyheter. <http://www.svt.se/nyheter/sverige/ny-skandal-pa-carema-boe> Luettu 1.10.2014.
- Harjula, Minna 2015. *Hoitoonpääsyn hierarkiat. Terveyskansalaisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla*. Tampere: Tampere university press.
- Harrikari, Timo. 2014. ”Nuorisotakuu sukupolvipoliittisena hallintana — hiljaisia reunaehtoja.” Teoksessa *Nuorisotakuun arki ja politiikka*, toim. Gretschel, Anu & Kari Paakkunainen & Anne-Mari Souto & Leena Suurpää. Nuorisotakuun arki ja politiikka.
- Hasanen, Kirsi. 2013. *Narrating care and entrepreneurship*. Tampere: Tampere University Press.

- Heimo, Lauri. 2014. *The ideal of conditional cash transfers*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden yksikkö. Helsingin Sanomat. 5.6.2014. Helsingissä yhä vähemmän katupenkkejä – iäkkäät eivät pääse levähtämään. <http://www.hs.fi/kaupunki/a1401859050995> Luettu 18.5.2016.
- Helsingin Sanomat. 4.3.2012. Myös Räsänen vastustaa lasten kotihoidon tuen leikkaamista. <http://www.hs.fi/politiikka/a1305556936107> Luettu 18.4.2016.
- Helsingin Sanomat. 15.8.2013. Olof Palmen poika uskoo hyvinvointivaltioon. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1376457020811> Luettu 20.4.2016.
- Hiilamo, Heikki. 2014. ”Voisiko osallistava sosiaaliturva lisätä osallisuutta?” *Yhteiskuntapolitiikka* Vol. 79. No.1., 82–86.
- Hirvilampi, Tuuli. 2015. *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136, Kela. Helsinki: KELA.
- Hirvilampi, Tuuli & Senja Laakso & Michael Lettenmeier. 2014. *Kohtuuden rajat Yksinasuvien perusturvan saajien elintaso ja materiaallinen jalanjälki*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 132. Helsinki: Kela.
- Hoikkala, Tommi. 1993. *Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuisuutuksen puhe ja kulttuurimallit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hylland-Eriksen, Thomas. 2002. *Hetken tyrannia*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Häikiö, Liisa. 2014. ”Institutionalization of sustainable development in decision-making and everyday life practices: A critical view on the Finnish case.” *Sustainability* Vol. 6 No. 9., 5639–5654.
- Iltta-Sanomat. 21.3.2012. Keltinkangas-Järvinen. <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-2000000487997.html> Luettu 20.4.2016.
- Isola, Anna-Maria. 2012. ”Hyviä työntekijöitä ja veronmaksajia. Syntyvyysretoriikka 2000-luvun alun Suomessa.” *Janus* Vol. 20. No. 3., 334–352.
- Jaakkola, Jouko & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. 1994. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jenks, Chris. 1996. ”The Post-modern Child”. Teoksessa *Children in Families: Research and Policy*, toim. Brannen, Julia & Margaret O’Brien. London: Falmer, 13–25.
- Jokinen, Eeva. 2005. *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, Raija. 2009. ”Perustulo – kuinka sama idea toistuvasti kohtaa sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion.” Teoksessa *Ajatuksen voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa*, toim. Kananen Johannes ja Juho Saari. Helsinki: Minerva, 261–290.
- Juvén, Sonja. 2014. *Nollatyösopimuksella työskentelyyn liittyvä epävarmuus kaupan alan työntekijöiden kokemana*. Sosiaalipolitiikan kandidaatin-tutkielma, YKY, Tampereen yliopisto.

- Kaltiala-Heino, Riittakerthu & Sari Fröjd. 2008. ”Nuoruusikäisen itsemäärääminen ja pakolla auttaminen.” Teoksessa *Tutkijapuheenvuoroja terveydenhuollosta*, toim. Ashorn Ulla & Juhani Lehto. Helsinki: Stakes.
- Kansallinen omaishoidon tuen kehittämisohjelma. 2014. Työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014: 2. Helsinki: STM. http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-/_julkaisu/1877786 Luettu 3.6.2014.
- Karsio, Olli & Anneli Anttonen. 2013. “Marketisation of eldercare in Finland: legal frames, outsourcing practices and the rapid growth of for-profit services.” Teoksessa *Marketization in Nordic eldercare: a research report on legislation, oversight, extent and consequences*, toim. Meagher, Gabrielle & Marta Zebehely. Stockholm Studies in Social Work 30. Stockholm: Stockholm University, 85–125.
- Kekkonen, Urho. 1952. *Onko maallamme malttia vaurastua?* Helsinki: Otava
- Kettunen, Pauli & Klaus Petersen (toim.). 2011. *Beyond welfare state models: Transnational historical perspectives on social policy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Keynes, John Maynard. 1951. *Työllisyys, korko ja raha: yleinen teoria*. Suom. Ahti Karjalainen ja Pentti Kivinen (alkup. 1936). Porvoo: WSOY
- Koistinen, Pertti. 2014. *Työ, Työvoima ja Poliitiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Kopomaa, Timo. 2014. Kaikenikäisille sopivan kaupunkipuiston luominen vaikeaa – kuka ottaa penkit käyttöönsä? http://yle.fi/uutiset/tutkija_kai-kenikaaisille_sopivan_kaupunkipuiston_luominen_vaikeaa_kuka_ot-taa_penkit_kayttoonsa/7601803 Luettu 20.4.2016.
- Koskela, Hille. 2009. Pelkokierre. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuusi, Pekka. 1961. *60-luvun sosiaalipoliitiikka*. Helsinki: WSOY.
- Kvist, Ojn & Johan Fritzell & Bjørn Hvinden & Olli Kangas (toim.). 2012. *Changing social equality: The nordic welfare model in the 21st century*. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11. Helsinki: STM & Kuntaliitto. http://www.stm.fi/c/document_library/get_Bristol_Policy
- Laki omaishoidon tuesta 2.12.2005/937. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050937> Luettu 20.4.2016.
- Lane, Jan-Erik. 2000. *The public sector. Concepts, models and approaches*. London: Sage Publications
- Latour, Bruno. 2006. *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Tampere: Vastapaino
- Lehtonen, Turo-Kimmo. 2008. *Aineellinen yhteisö*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Lister, Ruth. 2003. ”Investing in the Citizen-Workers of the Future: Transformations in Citizenship and the State under New Labour.” *Social Policy and Administration* Vol. 37., 427–443.
- Lith, Pekka. 2013. *Vanhusten ja erityisryhmien yksityisen palveluasumisen kilpailutilanne*. TEM raportteja 9/2013. <http://www.tem.fi/files/35708/>

- TEMrap_9_2013.pdf Luettu 18.4.2016. Lähde, Ville. 2013. *Niukkuuden maailmassa*. Tampere: niin & näin.
- Mankiw, Gregory & Mark Taylor. 2008. *Macroeconomics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mattila, Yrjö & Tiina Kakriainen. 2014. ”Kunnan työntekijät arvioimassa omaishoitoa – kuntien omaishoidon työntekijöiden näkemyksiä omaishoitojärjestelmän toimivuudesta aja kehittämistarpeista.” Teoksessa *Rakas mutta raskas työ. Kelan omaishoitohankkeen ensimmäisiä tuloksia*, toim. Tillmann Päivi & Laura Kalliomaa-Puha & Hennamari Mikkola. Työpapereita 69/2014. Helsinki: Kela. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/144109/Tyopapereita69.pdf?sequence=1> Luettu 29.3.2016]
- Meagher, Gabrielle & Marta Szebehely (toim.). 2013. *Marketization in Nordic eldercare: a research report on legislation, oversight, extent and consequences*. Stockholm Studies in Social Work 30. Tukholma: Stockholm University.
- Miettinen, Anneli. 2012. *Perhevapaakäytännöt Suomessa ja Euroopassa 2012*. Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen työpaperi 2012 (1). Helsinki: Väestöliitto.
- Mononen, Tuija & Tiina Silvasti. 2012. *Hyvä ja paha ruoka: ruoan tuotannon ja kuluttamisen vaikutukset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Morgan, David. 2009. *Acquaintances: the space between intimates and strangers*. Maidenhead: Open University Press.
- Myrskylä, Pekka. 2011. *Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella*. Työ ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 12/2011. Helsinki.
- Nenonen, Marko. 2006. *Lapiolinjalla. Työttömät pakkotöissä 1948–1971*. Jyväskylä: Atena.
- OECD. 2008. *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/growing-unequal_9789264044197-en#page1 Luettu 18.4.2016.
- OECD. 2010. *Economic survey of Finland, 2010. Policy Brief*. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-economic-surveys-finland-2010_eco_surveys-fin-2010-en Luettu 14.11.2013.
- Omaishoidon tuki. Opas kuntien päättäjille. 2006. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön oppaita 2005:30. Helsinki: STM. <http://urly.fi/uou> Luettu 3.6.2014.
- Paavonen, Tapani & Olli Kangas. 2006. *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Helsinki: Suomen eduskunta.
- Panitch, Leo & Gregory Albo & Vivek Chibber (toim.). 2011. *The crisis and the left*. Lontoo: Merlin Press.
- Perttula, Rauno. 2015. *Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

- Perälä, Jussi. 2014. Huumeiden sekakäyttäjien arkeen kuuluu ”säättäminen” https://blogi.thl.fi/web/poreilua/etusivu/-/blogs/huumeiden-sekakayttajien-arkeen-kuuluu-saataminen?p_p_auth=LDubhn7o Luettu 17.6.2015.
- Petersen, Ole Helby & Ulf Hjelm. 2014. ”Marketization of welfare services in Scandinavia: A review of Swedish and Danish experiences.” *Scandinavian Journal of Public Administration* Vol. 17. No. 4., 3–20.
- Petrell, Tuija. 2013. ”Keskustorin ihmisroskat: järjestyshäiriöt ja asunnotomien kategorisointi tamperelaisessa lehdistössä.” *Alusta! 24.9.2013*. <http://alusta.uta.fi/artikkelit/2013/09/24/keskustorin-ihmisroskat.html>
- STM: Potilasdirektiivi (Rajat ylittävä terveydenhuolto), Sosiaali- ja terveysministeriö <http://www.stm.fi/potilasdirektiivi> Luettu 15.9.2014.
- Rajanti, Taina. 1999. *Kaupunki on ihmisen koti*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ratkaisujen Suomi. 2015. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf/801f523e-5dfb-45a4-8b4b-5b5491d6cc82 Luettu 29.3.2016.
- Rifkin, Jeremy. 2014. *The Zero Marginal Cost Society. The internet of things, the collaborative commons, and the eclipse of capitalism*. New York: Palgrave MacMillan.
- Riihelä, Marja & Risto Sullström & Matti Tuomala. 2010. *Trends in top income shares in Finland 1966-2007*. VATT-tutkimuksia 157. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Riihinen, Olavi (toim.). 1992a. *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. Helsinki: WSOY.
- Riihinen, Olavi. 1992b. ”Näkökulmia tulevaisuuteen.” Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*, toim. Riihinen, Olavi. Helsinki: WSOY, 603-638.
- Roos, J.P. 1992. ”Keskiluokka ja hyvinvointivaltio: uusi hyvinvointisopimus?” Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*, toim. Riihinen, Olavi. Helsinki: WSOY, 321-338.
- Ruckenstein, Minna. 2013. *Lapsuus ja talous*. Helsinki: Gaudeamus
- Saarikangas, Kirsi. 2006. *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Helsinki: SKS.
- Sandberg, Otso. 2015. *Hallittu syrjäytyminen – Miten syrjäytymisestä muodostui lähes jokaiseen meistä ulottuva riski?* Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Sandel, Michael. 2012. *What money can't buy: the moral limits of markets*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Satka, Mirja & Leena Alanen & Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.). 2011. *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino

- Seymour, Richard. 2014. *Against austerity – How can we fix the crisis, they made*. London: Pluto press.
- Sipilä, Jorma & Eva Österbacka. 2013. *Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus*. Valtionvarainministeriö: Valtionvarainministeriön julkaisuja 11/2013.
- Snow, Robert & Dennis Brisset. 1986. "Pauses: "Explorations in social rhythm."” *Symbolic Interaction*. Vol. 9 No. 1, 1–18.
- Sotkanet. Tilastotietoja suomalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista. Helsinki: THL. Sotkanet.fi Luettu 12.4.2016
- Standing, Guy. 2016. Luento KELA:n perustuloseminaarissa. <https://www.youtube.com/watch?v=tp8vd0g0FQg> Luettu 20.4.2016.
- Standing, Guy. 2009. *Work after Globalization. Building Occupational Citizenship*. Cheltenham & Northampton: Edward Elgar.
- Stefánsson, Kolbeinn. 2012. "What is in a word? Universalism, ideology and practice." Teoksessa *Welfare state, universalism and diversity*, toim. Anneli Anttonen, Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson. Cheltenham: Edward Elgar, 42–68.
- STM ja Kuntaliitto. 2013. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11. http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/ikaantyneet/laatusuositus/Documents/01_Laatusuositus_hyv%C3%A4n_ik%C3%A4%C3%A4ntymisen_turvaamiseksi_ja_palvelujen_parantamiseksi_2013.pdf Luettu 18.4.2016.
- STM: Potilasdirektiivi. Rajat ylittävä terveydenhuolto. Sosiaali- ja terveysministeriö <http://www.stm.fi/potilasdirektiivi> Luettu 15.9.2014.
- Strandell, Harriet. 2012. "Policies of Early Childhood Education and Care. Partnership and individualization." Teoksessa *The modern child and the Flexible Labour Market*, toim. Anne Trine Kjørholt & Jens Qvortrup. Houndmills: PalgraveMacmillan, 222–240.
- Streeck, Wolfgang. 2012. Wolfgang Streeck – Germany. *European Societies*. Vol. 14. No. 1., 137—139.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjaon kokonaistilasto. <http://www.stat.fi/til/tjkt/> Luettu 18.4.2016.
- Suopajarvi, Tiina. 2014. "Kävelyssä rakentuva paikka. Oulun kaupunkikeskusta seniorikaupunkilaisten sosiomateriaalisena ympäristönä." *Sociologia* Vol. 51 No. 4.
- Tampereen kokoomuksen kuntavaaliohjelma (2012) <http://tamperelainenkokoomus-fi-bin.directo.fi/@Bin/a0e8ea9b7aa53a2314989f6bfdbc3a90/1461664381/application/pdf/413820/KTAKunnallisvaaliohjelma040912.pdf> [viitattu 26.4.2016]
- Taimio, Heikki (toim.). 2007. *Talouksavun bedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman?* Helsinki: Työväen sivistysliitto.

- Therborn, Göran. 1995. *European modernity and beyond. The trajectory of european societies 1945–2000*. London: Sage publications.
- Tiainen, Pekka. 2015. Helsingin Sanomat. 7.9.2015. Vieraskynä: Palkkatuen lisääminen tepsii pitkäaikaistyöttömyyteen. <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/a1441508992821> Luettu 18.4.2016.
- Titmuss, Richard. 1963. *Essays on 'The welfare state'*. (second edition). London: Unwin university books.
- TEM. 2016. Työttömyysturvalla töihin tai yrittäjäksi. Tiedotteet: Työ. http://www.tem.fi/tyo/tiedotteet_tyoy?89506_m=120325 Luettu 18.4.2016.
- Toikko, Timo. 2012. *Sosiaalipalveluiden kehityssuunnat*. Tampere: Tampere University Press.
- Vabø, Mia & Karen Christensen & Frode Fadnes Jacobsen & Håkan Dalby Trætterberg. 2013. "Marketisation in Norwegian eldercare: preconditions, trends and resistance." Teoksessa *Marketization in Nordic eldercare: a research report on legislation, oversight, extent and consequences*, toim. Gabrielle Meagher & Marta Zebehely. Stockholm: Stockholm Studies in Social Work 30, Stockholm University, 163–202.
- Valkama, Katja & Ulla Isosaari. 2011. "Intangible labour – Informal caregivers as a hidden resource of social and health care services. The Finnish support for informal care." *Työelämän tutkimuspäivien konferenssijulkaisu 2/2011*, 190–200. Tampereen yliopisto. Työelämän tutkimuskeskus.
- Valokivi, Heli & Minna Zechner. 2009. "Ristiriitainen omaishoiva – läheisen auttamisesta kunnan palveluksi." Teoksessa *Hoiva: Tutkimus, politiikka ja arki*, toim. Anttonen Anneli & Heli Valokivi & Minna Zechner.
- Van Parijs, Philippe. 1995. *Real Freedom for All. What (if anything) can justify capitalism?* Oxford: Claron Press.
- Vanhuspalvelulaki eli Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista 28.12.2012/980
- Waris, Heikki. 1962. *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka: Johdatus sosiaalipolitiikkaan*. Porvoo: WSOY
- Vehviläinen, M, Toivo, M, Häikiö, L, Marjeta, A-L, Åkerman, M, Uotinen, J & Peltola, T: Ilmastonmuutos ja ympäristö elämässäni -kirjoituskilpailu 2010-2011 [elektroninen aineisto]. FSD2759, versio 1.0 (2012-07-05). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansanrunousarkisto [tuottaja], 2011. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja], 2012.
- Vuori, Jaana & Ritva Nätkin (toim.). 2007. *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino.
- Wyness, Michael. 2006. *Childhood and Society. An Introduction to the Sociology of Childhood*. New York: Palgrave macmillan.
- YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. 1989. https://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf
- Zelizer, Viviana. 1985. *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*. New York: Basic Books.